LÁTİFELER

Lamii-zade Abdullah Çelebi

Tercüman 1001 TEMEL ESER

118
Tercüman
1001 TEMEL ESER

Lâmiî–zâde Abdullah

LÂTİFELER

İsmail Hakkı Önder

Hazırlayan:
Yaşar Çalışkan

İsmail Hakkı Önder
ÖĞRETMEN

İSTANBUL
1978

1001 Temel Eser'i iftiharla sunuyoruz

Tarihimize mânâ, millî benliğimize güç katan kütüphaneler dolusu birbirinden seçme eserlere sahip bulunuyoruz. Edebiyat, tarih, sosyoloji, felsefe, folklor gibi millî ruhu geliştiren,ona yön veren konularda "Gerçek eserler" elimizin altındadır. Ne var ki, elimizin altındaki bu eserlerden çoğunlukla istifade edemeyiz. Çünkü devirler değişmelere yol açmış, dil değişmiş, yazı değişmiştir.

Gözden ve gönülden uzak kalmış unutulmaya yüz tutmuş -Ama değerinden hiçbir şey kaybetmemiş, çoğunluğu daha da önem kazanmış- binlerce cilt eser, bir süre daha el atılmazsa, tarihin derinliklerinde kaybolup gideceklerdir. Çünkü onları derleyip - toparlayacak ve günümüzün türkçesi ile baskıya hazırlayacak değerdeki kalemler, gün geçtikçe azalmaktadır.

Bin yıllık tarihimizin içinden süzülüp gelen ve bizi biz yapan, kültürümüzde "Köşetaşı" vazifesi gören bu eserleri, tozlu raflardan kurtarıp, nesillere ulaştırmayı plânladık.

Sevinçle karşılayıp, ümitle alkışladığımız "1000 Temel Eser" serisi, Millî Eğitim Bakanlığınca durdurulunca, bugüne kadar yayınlanan 66 esere yüzlerce ek yapmayı düşündük ve "Tercüman 1001 Temel Eser" dizisini yayınlamaya karar verdik. "1000 Temel Eser" serisini hazırlayan çok değerli bilginler heyetini, yeni üyelerle genişlettik. Ayrıca 200 ilim adamımızdan yardım vaadi aldık. Tercüman'ın yayın hayatındaki geniş imkânlarını 1001 Temel Eser için daha da güçlendirdik. Artık karşınıza gururla, cesaretle çıkmamız, eserlerimizi gözlere ve gönüllere sergilememiz zamanı gelmiş bulunuyor. Millî değer ve mânâda her kitap ve her yazar bu serimizde yerini bulacak, hiç bir art düşünce ile değerli değersiz, değersiz de değerli gibi ortaya konmayacaktır. Çünkü esas gaye bin yıllık tarihimizin temelini, mayasını gözler önüne sermek, onları lâyık oldukları yere oturtmaktır.

Bu bakımdan 1001 Temel Eser'den maddî hiç bir kâr beklemiyoruz. Kârımız sadece gurur, iftihar, hizmet zevki olacaktır.

KEMAL ILICAK

Tercüman Gazetesi Sahibi

ÖNSÖZ

Hudutsuz hamd ve şükür her türlü iyiliklerin tek sâhibi, insanların ve cinlerin yaratıcısına olsun ki, o mü'min kullarının gönül goncalarını lâtifelerin hafif rüzgârı, imânın ferahlık veren esintisi ve güzel kokuların hoş tütsüsü ile açtı.

Sayısız selâm ve hudutsuz hamdler, o övülmüş Peygamber üzerine olsun ki, fakir, perişan ümmetinin gönül bahçelerine hikmetli lâtifelerin bereketli damlalarından ve güzel ahlâkın feyizli, ferahlatıcı ve en güzel damlalarından cevherler saçtı ve yine, her biri gönüller açmakta gül gibi güler yüzlü olan şerefli âilesinin ve zarif ashabının (1) üzerine olsun.

Bundan sonra yüce Allah'ın yardımı ile, muhtâc, hakîr ve fakir bir kul, Ali oğlu Osman oğlu Mahmud oğlu Abdullah anlatıyor.Babası Lâmi'î meşhurdur.

Bir gün terbiye ve saadetimin kaynağı muhterem babamın ferahlık dolu huzurunda hürmetle başımı önüme eğip, edeble diz çöküp oturmuştum. Lutf ile buyurdular ki:

–Abdullah, işte, şu bir kaç eksik parçayı al bak. Amma ciddiyetten uzak lâtifeler ve boş şakalar yüzünden kötülüğe meyilli

düşüncelerden sakın. Gerçi buyurmuşlardır ki:

BEYİT

Sad nakş dürüst âyed ü kes–râ nazari ne
Çün reft hatayi heme–ra çeşm ber–an–est
(Yüz tane doğru resim olsa kimse ona bakmaz, fakat bir hatâ olsa bütün gözler ona bakar.)

Amma, öyle olmaması gerekir.

Bir gün Hazret–i İsâ (Salât ve selâm onun ve Peygamberimizin üzerine olsun) havârileri (2) ile bir yerden geçiyordu. Bir köpek leşine rastladılar. Ve o leşe bakıp:

"Onun bedeni ne fena kokuyor!" dediler. Bu defa Hazret–i İsa bakıp:

"–Dişleri ne kadar beyaz!" buyurdular.

MISRA

"Mânâ gözü kalptedir, kusurları tesbit eden göz ise, başta.."

O parçaları alıp bakınca, kendilerinin güzel bir niyetle toplayıp yazdıkları lâtifeler olduğunu gördüm. Ve edeble sordum:

–Bu kadar gayretten sonra niçin tamamlanmasına himmet sarfedilip inayet buyrulmamış? Şöyle cevap verdiler:

–Gördüm ki netice itibariyle şaka tarzında söylenmiş beyhude söz ve insanı mühim ve faydalı işinden alıkoyacak bir oyundur, dün gece yakmak istedim. Fakat içindeki hikmetli sözlerin kaybolmasına gönül rızâ göstermedi.

Bu fakir onu baştan sona okumakla müşerref olunca, içinde hadsiz, hesapsız bilgiler buldum. Küstahcasına, üzerine düşerek "Gücümün yettiği kadar" onun tamamlanmasına izin aldım. Ve bir o kadar daha yeri geldikçe lâtifeler ilâve ettim. Ve yine elimden geldiği kadar, o bölümlerin tamam olmayanlarını tamamladım.

Devirlerin en mutlu talihlisi, dünyanın dörtte birinin kahramanı, müslümanların dayanağı, dinin ve devletin melce'i,âlemin

sığınağı, "Allah"ın gölgesi" (3) pâdişâh hazretleri, Sultân Selim Han oğlu Sultan Süleyman'ın iltifatlı bakışı ve yardım gözü ile beğenilip takdir edilirse doğrusu o zaman tamamlanmış olur. (Yüce Allah, onu azîz edip, yardımcılarına inâyetle onun devlet ve sultanlığını âlemlere göstersin)

Burada görülen tabir bozuklukları, ibâre kusurları ile, her türlü boş, faydasız eğlence ve oyunlar bu kulundur. Onunla muhterem babama garaz edilip, Hak'dan yüz çevirdiği sanılmasın. "Doğruya ileten Allah'tır, dönüş de onadır."

ÖNSÖZ

Biliniz ki; imân kardeşleri ve irfan dostları her zaman ve her durumda güler yüzlü, mütebessim, hoş gönüllü ve şen olurlar. Dâimâ gönül açıcı sözler söyleyip, ferahlık veren lâtifeler söylerler. "Mü'min, eğlenen (Güzel söz söyleyen) ve oynayandır." (Hadîs–i Şerîf)

MÜELLİFİN KIT'ASI

Şem'–i imân dil zücâcından kaçan kim ura tâb
Ruy–i mü'min gün gibi tâbân olursa tan mıdur?

Şol dili kim gonca–veş açsa nesim–i lutf–i Rab
Dem–be–dem gül gibi ol handân olursa tan mıdur?

(–İmân mumu gönül sırçasından (Fanusundan) ışık verince, mü'minin yüzü güneş gibi nurla parlayacak olursa hayret edilmez.

Şu gönlü Allah'ın iyilik rüzgârı gonca gibi açınca onun zaman zaman gül gibi gülmesine şaşılır mı?)

Fitne, fesatçı ve ara bozucular gece gündüz, gizli—açık daimâ ekşi yüzlü, kötü sözlü, somurtkan ve sert tabiatlı olurlar."Münâfık, katı (Ekşi) yüzlü ve somurtkandır."

NAZIM

İdersen şehd ile bin yıl ilâcı
Şeker virmez semer zakkum ağacı

İder her zarfdan lâbud teraşşuh
Derûnında olan şirin ü acı

(Bin yıl bal ile ilâç etsen de yine ağı (Zehir) ağacının (Acı) meyvası tatlı olmaz. Devâ vermez.

Şüphesiz her kapdan içinde acı veya tatlı ne varsa o sızar.)

Gamlı gönülleri ferahlandırıp huzur vermek için, oyun ve şakaların bir kısmı mübâh olduğu içindir ki, Yûsuf Peygamberin kardeşleri babalarına dediler:

"O'nu (Yûsuf'u) yarın bizimle gönder eğlensin, oynasın."

Yine rivâyet edilir ki: O güzel yüzlü, tatlı sözlü, bütün peygamberlerin en zarifi, Allah'ın sevgilisi olan Peygamberimiz (Allah'ın selâmı kıyamet ve haşir gününe kadar onun ve onların üzerine olsun) lâtife ve lütuf sebebiyle ihtiyar bir kadına buyurdular ki:

"—Karılar (4) cennete girmezler."

O iyilik, cömertlik ve izzet sâhibinin her kelâmı hak ve her sözü mutlak doğru olduğu için, o zavallı kadın bu sözü olduğu gibi kabul edip anlayamayarak gönlü kırıldı. Nizam sahibi Resul' ün bu sözden maksadını anlayamadığı için, Cennete girmekten ümidini kesip ağlamağa başladı. Bunun üzerine âlemlerin efendisi, iyilik ve hoşlukla sözü açıp gülümseyerek buyurdular:

"—Karılar o günde genç ve taze olarak cennete girerler."

O zavallı kadının bu söz üzerine gönlü teselli bularak hatırı hoş olup, arzusuna kavuşmuş gibi içi sevinçle doldu.

* * *

Ve yine anlatılır ki; o seçkin Peygamber Ensâr'dan birinin hanımına (Allah onlardan razı olsun) buyurdular:

–Senin kocanın gözünde ak (5) vardır.

O hâtun ızdırapla acele kocasına gelip, çabucak gözlerine baktı ve dedi ki:

–Sözü doğru Peygamber, senin gözünde ak vardır dedi. Ensâr'dan olan o zât güldü:

–Hakkın Resulü doğrudur, –"İnandık ve tasdik ettik"– doğru söylemiştir. Benim gözümde hem ak vardır, hem kara. Amma bu ayıp, felâket, utanç ve eksiklik yüzünden değildir, dedi.

* * *

Yine rivâyet edilmiştir ki, ashâbından birine göz ağrısı (Remed) (6) gelmiş olduğu halde, durup yine hurma yerken görüp, buyurdu:

–Gözün ağrıyor, sen yine de hurma mı yiyorsun? Ensârdan olan zât lâtife yüzünden:

–Ey Allah'ın Resulü o göz ağrısı (Remed) gelen tarafla çiğnemiyorum. Ve o ağrıyan yanımla yemiyorum. Peygamber'e (Allahın salât ve selâmı üzerine olsun) onun lâtifesi hoş gelip buyurdu:

–Ye, inşa'allahü Taâlâ sana şifâ olur.

Bunlardan başka o cömert zat "Şüphesiz seni en yüce bir ahlâk üzerine yarattık." (Kur'an) olarak görülmüştür. Temiz hanımları ile güzel muâmeleleri, lâtife ve oyunları bilinmekte olup, "Sayılamayacak kadar çoktur."

* * *

Bir hadislerinde buyurulur ki:

–Ben lâtife ve mizah ederim, amma doğrudan başka ve yalan söz söylemem.

* * *

Haberde gelmiştir ki; bir gün Yahya Peygamber yolda gider-

ken İsâ Peygambere rast geldi. Gördü ki Hazret–i İsa güler yüz, hoş gönül ve büyük bir sevinçle gelmektedir. Meğerse Yahya Peygamber hazretleri daima kırgın, mahzun bir gönül ve yaşlı gözlerle korku ve ürperti içinde olurlardı. Buyurdular:

–Ey İsa! Sanki yüce Tanrı'nın kahır ve azabından emin olmuş ve hiç korkmuyormuş gibi güler yüzlü ve sevinçli yürüyorsun! İsa hazretleri de:

–Ey Efendi! Sen de sanki yüce Tanrı'nın lütuf ve rahmetinden ümidini kesmiş, fazlını, ihsan ve yardımını unutmuş gibi gamlı ve korkulu geziyorsun; der.

Aralarında hangisinin tavrı, daha güzel ve faziletlidir.Cenâb–ı Hak tarafından hükmedilip, bildirilinceye kadar her ikisi de yerlerinden ayrılmamak ve kalkıp,başka bir yere gitmemek üzere anlaşırlar. O anda celâl ve ikrâm sâhibi Allah'ın habercisi olan Cebrail (7) (Selâm üzerine olsun) gelir. Bunlara selâm verip aziz ve celil olan Tanrı'dan haber getirir. Kâinatın Rabbi buyurur:

–Yaradılmışların sevgilisi ve âdem oğlunun yanımda ulu ve yüce olanı hakkımda zannı iyi olandır. "Ben, kulum beni nasıl zannediyorsa öyleyim."

* * *

Ebu Tâlib'in oğlu Ali'den (Tanrı onun zâtını tekrim etsin.) rivâyet edilmiştir. Buyurdular:

"–Eğer bir kişi kendisini ekşi yüzlülük ve kötü huyluluk dâiresinden dışarı çıkarmak maksadı ile bir miktar lâtife ve mizah etse, onun için bunda çekinilecek ve korkulacak birşey yoktur.

* * *

Ömer'in oğlu Abdullah ve Abbas'ın oğlu Abdullah'dan (Allah onlardan razı olsun) rivâyet ederler ki:

"–Enbiyânın cümlesinden bizim Peygamberimiz daha güler yüzlü ve güzel huylu idi. Olgun ve güzel yüzü dâimâ gül gibi güler ve eşsiz parlaklığı mum gibi ışık saçardı.O'nun nurlu târifi ve vasıflandırılışı (Çok gülen, çok güler yüzlü olan Ahmed) idi. O makamı, her rütbenin üstünde olan Peygamberimiz buyurdular:

"–Ene bu'istü li ütimmeme mekârime'l–ahlâk" Yani; "Ben iyi ve güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim." İşte bu güzel

ahlâkın icâbı olarak daimâ hikmetli lâtifeleri ve zarif davranışlarıyla ashab–ı kirâmını ağırlar, hânesinde bulunanlara ince, nükteli ve zarif kelimelerle hitab ederlerdi. Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi lâtife ve şaka, aşırı kaçmamak şartıyla güzel huyların yaratılışın icâbı olup; sözde mizah, yemekte tuz gibidir. Nitekim bu hususta demişlerdir:

BEYİT

"Az şakaya, eğlenceye meyletmek câizdir; zira gencin temâyülü şakayadır."

Şakayı huy ve gevezeliği gaye edinerek başkaları tarafından övülen şeylerin aleyhinde bulunup, onları hicv etmek, lütuf erbâbını kınayarak kötüleyip, onlarla alay etmek, "Câhillerden olmaktan Allah'a sığınırız." yönüyle güzel söz, Allah ve insanlar yanında itibarsızdır.

Her ne kadar zamanın zariflerinin ve irfan cevheri sahiplerinin bir kısmı, çektikleri darlık ve mahrumiyet sebebi ile kinâye yollu, şikâyet suretiyle zamanın alçaklığına ve merhametsizliğine işâret edip demişlerdir ki:

BEYT

Hakkını büyük ve küçükten alabilmek için, git maskaralığı sanat edinip çingeneliği öğren.

Bu sözden, murad edilen ve istenilen şeyin ne olduğu anlaşılmıştır. Esasında lâtifenin bayağı olmaması gerektir. Yoksa, hürmetin kaybolmasına, sevginin azalmasına, sebep olur. Belki çoğu zaman, fazlası, eski dostların ve samimi arkadaşların arasındaki muhabbetin silinip yok olmasına sebep olur.

Anlatılır ki, mü'minlerin emiri Hattab oğlu Hazret–i Ömer (Allah ondan razı olsun) demiştir ki:

"Hak (Adalet), Ömer'in dili ile konuşur."

Bu söz onun şeref ve şânındandır. Ebu Lü'lü'e mel'unun han-

çerinden yaralı ve hasta yatarken, hilâfet hakkındaki vasiyetlerinde:

"–Bu zimmetimde olan emirlik hizmetini kardeşim Ali'ye ısmarlıyorum. O mârifetde yegane ve şecâatde merdanedir. Fakat, mizahı çok eyleyici ve lâtifeyi ziyâde söyleyicidir."Buyurdular.

Fakat bunların çokluğundan nefret edip, alışkanlık hâline getirmekten kaçınmalıdır. Lâtifeler, hafif ruhlu, saf gönüllü,parlak yaratılışlı olanların zihinlerinin akıcılığı esnâsında meydana gelir. Bunlar, garip nüktelerle bezenmiş olmalıdır. Görünüşte şaka, dâimâ tuzak ve tane (Yem) olup, maksat; irfân sâhiplerine durumu ince bir şekilde anlatmaktadır.

Nitekim mânevi efendimiz, Mesnevi'nin sâhibi, Hazreti Celâleddin–i Rûmî (8) (Allah onun sırrını aziz etsin) buyurur:

BEYİT

"Benim beyitim bir beyit değildir, o bir ülkedir. Benim şakalarım şaka değil öğretmedir."

(Buradaki beyt, iki mısra mânâsından başka ev anlamınadır.)

* * *

Hikâye olunur ki, temiz mürşid Hazret–i Şeyh Vefâ'nın mahallesinde büyüklerden bir kimse vardı. Her türlü ibâdeti terketmeyi âdet, kötülüğü ise san'at edinmişti. Hazret–i Şeyh'e bağlanmak değil, ömründe mürâcaat bile etmemişti. Bir gün alışılmışın aksine, Şeyh'e bir kutu bal gönderir. Dervişler alıp Şeyhin yanına götürürler. Bir müddet sonra Şeyh dışarı çıkıp:

–O kutuyla bal kimden geldi? diye sorar. Dervişler:

–Sultanım filan kişi sizlere hediye göndermiş, derler. Şeyh hazretleri tebessüm ederek buyururlar:

–Bizim o kişiyle münâsebetimiz, karışıp, görüşüp, sohbet etmişliğimiz yoktur. Belki görünüş itibariyle bile ne şahıstır bilmeyiz. Amma sağırın sezgisi gibi hissederim ki, şurada komşumuz olur.

Fâris–i sahn–ı maârifdür bular
Hâris–i hısn–ı letâyifdür bular

Mahzen–i esrâr–ı hikmetdür bular
Matla'–i envâr–ı hikmetdür bular
(–Bunlar bilgi meydanının binicileri (Ferasetlileri), lâtifeler kalesinin muhafızlarıdır.

Bunlar hikmet sırlarının mahzeni, hikmet nurlarının doğuş yeridir.–)

* * *

Bir gün yine Şeyh hazretlerinin şerefli meclisinde ve yüce huzurunda güzellerin ve güzel yüzlülerin nokta nokta benleri, ayva tüyleri ve lâtifeleri hakkında sohbette bulunulur. Dervişlerin içinden perişan ve coşkun gönüllü biri başını kaldırarak sorar:

–Acaba sultanım âlemde gündüz gözünden ve güzellik güneşinden müteessir olmayan ve âdem oğlu içinde gönül aydınlatan çerağ gibi güzel yüzü bozulmayan bir kimse var mıdır?

Şeyh hazretleri cevabında:

–Hay Derviş, cihan içinde ne domuzlar vardır! der.

* * *

Bir gün İmâd adlı bir müridi, Şeyh ile fıkhi (Şerîata, İslâm hukukuna âid) bir mes'elede bahse girişir. Şeyhin murâdını iyice anlayamadığı için bulduğunu söylerdi. Oysa Şeyh hazretleri ahlâkın icabı olarak nezâketle meseleyi bir başka yönden anlatıp başka türlü ifâde ederdi. Neticede haricden ehl–i ilim adına bir kimse çıka gelip İmâd'ın yanına geçer. O da bahse karışıp itimadsız İmâd gibi inatla ayak diremeye başlar. Tıpkı, zamâne danişmendlerinin âdeti, kavgacı ilim erbâbının davranış ve san'atı gibi.

Şeyh hazretleri bakar ki, herifler meclis âdâbını gözetip âdetlerini terk etmezler; dönüp lûtf ile İmâd'a:

–İmâd Dede, bu bizim mes'elemiz şu sarhoş hikâyesine döndü. Bir sarhoş harâb, aklı başından gitmiş, su ve çamurlara bu-

lanmış yatarmış. Şarabın galeyâniyle içi bulanıp üzerine kusmuş. Yuvası harâb olup kendinden geçmiş. O sırada orada hazır bulunan bir köpek o kusmuğu yalayıp yemeğe başlamış.Yine bu esnada bir kulağı kesik karaca köpekcik de gelip karşıda durmuş. Kusuntuya gelemeyip, hizmet için ağız ve dil sürememiş. Ve çan çan ürmeye başlamış. Sarhoş onun sesinden rahatsız olup bir zaman sonra gözünü açarak bu üzerinde duran köpeğe:

–Behey Durmuş Halife, sen bizim eski yârimiz ve dert ortağımızsın biliyorum. Fakat şu karşıdaki kara külâhlı hangi dostumuzdur? demiş.

* * *

Rivâyet ederler ki, Şeyh Hacı Halife hazretleri (Allah ona rahmet eylesin) bir gün Bursa'nın bir sokağında dervişleriyle giderken görmüşler ki, bir hâtun kişi bir yük odun satın almış. Kapısından içeri hayvan giremediği için oduncu odununu sokakta balçığa döküp gitmiş. Hâtun kişi çamurlu odunu taşımaktan rahatsız olup gâh hâneyi yapana ve gâh odunu satana yakışıksız sözler söyleyip sokak içinde dikilip türlü hayâsızlıklar edermiş. Şeyh Hazretleri bunu görüp:

–Behey bacım, günâhsız müslümanlara söveceğine vaktinde dışarı döktürmeseydin! demiş.

* * *

Hâsılı, eğer yalnız bu iki muhterem zatın gönül alıcı lâtifeli ve nükteli sözleri yazılsaydı fasıl ve bölümler üzerine müstakil güzel bir kitap olurdu.

* * *

Bir gün muhterem babam şöyle buyurdular:

–Bu hakirin şeyhi, dinin ve milletin güneşi, kulların ulusu Emir Ahmed Buhari hazretleri hikâye eyledi ki:

–Bir gün devletin ileri gelenlerinden biri, nihayetsiz feyz çeşmesinin başı Şeyhimiz hazretlerini hânelerine dâvet ederek kendisine ziyâfette bulunur. Meğer meclisde hazır olanlardan, zâlim feleğin hadsiz sıcak ve soğuğunu görmüş, dert ve mihnetini çekmiş, firenge esir düşerek uzun müddet zincirde kalmış bir mülâzım kadı vardı. Söz esnasında dağ ve çöller aş-

tığını anlatıp sergüzeştinden bahsederken dedi ki:

"–Sultanım, kâfire tutsak olunca, benim bilgili bir Türk,irfân sahibi bir müslüman olduğumu bildiler. Beni her zaman susturmak isteyip dinlerine girmeye zorladılar. Her gün dinlerinin ve âyinlerinin tertib ve tarzını göstermek için bir yana alıp götürdüler. Bir gün yine eski âdetlerinde olduğu gibi beni Rimpap' da (Roma) acayip şekiller ve tuhaf süsler bulunan bir büyük kiliseye ilettiler. Bu her köşesi altın ve gümüşten putlar, içi misk ve anber, dışı mücevher pırıl pırıl, Cennet misali bir kilisedir. Her tarafında peri gibi ay yüzlü oğlanlar tıpkı cennet gılmânı (9) gibi.

NAZIM

Nice gılmân cemâlin görse Rıdvân
Olur kapularında bende–fermân

Eğer arz itseler tal'at sipihre
Hacâletler virürler mâh u mihre

(–Eğer Rıdvan (Cennetin kapıcısı),o tüyü bitmemiş delikanlıları görseydi, onların kapılarında emir kulu olurdu. Eğer onlar feleğe (semâya) yüzlerini gösterseler (Parlaklığıyla) aya ve güneşe utanç verirlerdi.)

Rehâvi perdeden (10) bülbül gibi hoş nağmelerle İncil okuyup akılları perişan ederek dinleyenleri kendilerine bağlarlardı. Ve bir tarafından servi boylu, lâle yanaklı,keman kaşlı,kemend saçlı, bâkire kızlar "Sanki onlar (Birer) yakuttur,mercandır" (Rahman suresi: 57. âyet) "Bunlara onlardan evvel ne bir insan, ne de bir cin dokunmamıştır." (Rahman suresi,74.âyet.)

Can ve gönlü çapul, din ve imânı yağma ederlerdi. Nitekim onların vasfında denilmiştir:

NAZIM

Her birinün saçı küfrı gâret–i imân ider
Şedd–i zünnâr eyleyüp zâhidleri hayrân ider

Her birinün gerçi la'li can virür İsa gibi
Lik her lahza kıya bakışları bin kan ider

(Her birinin saçının siyahlığı (Küfr'ü) (11) İmam imânı yağma eder. (Bellerine) papazların kuşağına bağlatıp sofuları şaşkına çevirir. Kendilerinden geçirir.

Gerçi her birinin dudağı İsa gibi can bahşeder, fakat her an dikkatli (Yaman) bakışları bin kan döker..(Bin cana kıyar.)

Hâsılı her biri Mesih (12) dinine göre halktan ayrı, tek başına inzivâya çekilmiş, Meryem âyinince kâkülleri gibi siyahlara girip erkeklerle dostluk ve sohbeti kat'iyetle terketmişler. Neticede beni en içeride bir hücreye götürdüler ki, onun süsü, tasvirleri söze gelmez ve gönül okşayıcı bakışları yazıyla ifade olunmaz.

BEYİT

Budur var ise cennet dir görenler
Ki çıkmak istemez ana girenler

(Görenler var ise (İşte) cennet budur der. Ona girenler (Asla) çıkmak istemezler.)

Kapı ve duvarlarına resimlerle süslü bir Çin evi gibi lâciverd ve altın yaldızlı işlemeler yapılmış. Döşemelerine küçük renk renk cevherler saçılmış. İşte o kilisenin aydınlık bir yerinde zinetli, gösterişli bir resim yapmışlar. Resmin ortasında güler yüzlü güzel bir genç tasvir olunmuş. Önünde nimet sofrası açılmış ve cevâhir gibi meze çeşitleri saçılmış. Ve bu genç bir elini o nefis lokmalar ve tatlı yiyeceklerden yana, diğer elini de o nimetlerden öte, ileri uzatmış. Karşısında da iki büklüm, perişan, çıplak bir ihtiyar resmi yapmışlar ki ayakta durup bir eliyle bir parça ekmek, diğer eliyle bir yerlerini tutmuş. O kâfirler bana:

—Be Türk! Şu resimleri gördün mü ve işaretlerini anladın mı? dediler. Ben de:

—Bunlar kimlerdir? dedim. Cevap verdiler:

—O güzel yüzlü olan bir Rum gencidir. Bu çıplak ihtiyar ise bir Türk kocasıdır. Bunlar böyle deyince istemeyerek güldüm. Muradlarının ne olduğunu bildim. Tekrar:

—Be Türk! Niye sevindin? Resimden ne anladın ki güldün?
Ben:

—Hele, dedim, bu genç kimin resmi olursa olsun. Buna hayret verici ihanet ve görülmemiş hakâret etmişsiniz. Önünde bu kadar bol nimet ve çeşit çeşit yiyecekler hazırken, yine bir elini ileri uzatıp o ihtiyarın elindeki bir parça ekmeği ister. İhtiyar da "Nah, ekmek yerine filânımı al" der.

Kâfirler benden bu sözü işitince dediklerinden utanıp, yaptıklarından şaşkına dönerek beni döğe, söğe dışarı çıkardılar."

Hazret—i Emir dedi ki:

—Şeyh hazretleri, memnun ve mesrur o kadı'nın lâtifesini dinleyip tebessüm ederlerdi. Yani, büyük şeyhlerden ve âlimlerden güzel lâtifeler ve hoş şakalar sâdır olurmuş. Ayrıca onlar mizah ve lâtife yapanları severlermiş.

Şimdi ben, hasta, gönlü dahi kırık dökük, ilmimin azlığını itiraf ederek, insanların himmetlilerinden anlatıp dostlarının gönlünü açmak ve yüreği yaralıların göğüslerini ferahlandırmak için beş bölüm üzerine hatırda olan lâtifeleri, güldürücü risâlelere ve faziletli insanların defterlerine müracaat etmeksizin topladım. Ve bu yolda muhterem babamın "Cenab—ı Hak onun bereketinden üzerimize feyiz yağdırsın ve onun irşad edici nükteleriyle gafillerin kalplerini uyandırsın" yolunda gittim ve onların belâgatli şiirlerinden yeri geldikçe nakl ettim. Onların feyizli eserlerinden bulduğum münâsip beyitlerini kendime üstad edindim. Hem onlar kendime izâfet ederek muteber olacağımı bilip kendimindir demedim. Ve her makamda fikrinde inatçı olanların gerdanına hikmet kemendinden bağlar ve ayağına nasihat silsilesinden kaydlar kıldım.

BEYİT

Cana hikmet sözleridir mâye—i kadr ü şeref
Anı cândan dinle ömrün olmasun dirsen telef

(Şeref ve itibar mayası, cana hikmet sözleridir. Ömrüm telef olmasını dersen, onu içten (dikkatle) dinle. Ömrünün boşa geçmesini istemezsen, onu gönül sahiblerinden dinle.)

Biriktirme huyu, meydanı boş görüp serkeşlik etmesin ve doğru hükmü koyup yanlışa gitmesin diye ifademin elverdiği ve gücümün yettiği kadar şiir, dedi–kodu ve emsâli şeylerle hayâl mayasını süsleyip bezedim. Görüş sahibleri onun ufak-tefek kusurlarına iltifat etmesinler. Şimdi, bunu toplayıp bir düzene koyarak sona erdiren günâhkâr kulunuzun amel defteri gibi yüzü kara olan bu risâleye nazar edenlerden ümit eder ve kendilerinden âcizâne yalvarırız ki, bu lâtifeler defterini ve zarif şeyler mecmuasını eğlence veşaka sebebiyle düşünülmüş sanmayıp altında gizlenmiş bulunan faydalardan memnun olup müellifinin ruhunu hayır duâ ile yad edip mağfiret talebiyle gönlümü hoş etsinler.

MESNEVİ

Dilâ çünkim tarikundur melâmet
Melâmetden sana yokdur garâmet
Ne gam tan itse her bir cilf ü nâ–pâk
Dehânı segden itmez bahr olan bâk
İderler seddini derbend–i rudun
Ne mümkin bağlamak ağzını hasudun
Cihânın gerçi zehrini yutmak olmaz
Dilini kimse halkun dutmak olmaz
Çoğ olur ilde söz sen cünbişün gör
Bu yolda niyyetün pâk it işün gör

(Ey gönül senin yolun kınama, ayıplamadır, bundan da sana bir vergi veya borç yoktur.

Her hoyrat,ayak takımı ve pis, ayıplasa, sövse, saysa gam mıdır? Deniz gibi derin gönüllüler, köpeğin ağzından pislenmez. (Köpek su içmekle deniz kirlenmez.)

Irmağın boğazını kapatırlar, (Fakat) kıskananın, çekemeyenin ağzını bağlamak mümkün değildir.

Elde söz çok olur, sen zevkine bak. Bu yolda niyetini temiz tut, işine bak.)

BEYİT

Hayr ile olsun müyesser hâtime
Kim bana ihsân ederse Fâtiha
(Kim bana Fatiha okumak lûtfunda bulunursa sonu hayırla neticelensin.)

"Allah doğru yola iletendir. O kullarına karşı şefkatlidir" —İnşa'allah.

KİTABIN BÖLÜMLERİ

BİRİNCİ BÖLÜMÜ: İlim ve hikmet sahibi kimselerin şaka ve cevaplaşmaları hususundadır.

İKİNCİ BÖLÜM: Divânelerin şaka ve lâtifeleri hususundadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: Diğer zamâne erbâbının söyleşmeleri hakkındadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: Aile şakalaşmaları hususundadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM: Tuzak ve tane (yem) sâhiblerinin konuşmalarına aittir.

"Allahım, sen bizi sözlerde yanılmaktan, amellerde kusur yapmaktan koru. Ey kendisinden başka Rab bulunmayan, Sen bizi işde ve inaçda rızâna uygun bir şekilde muvaffak eyle." Amin!

MESNEVİ

Ne kim harf–i hatâ vü nakş–ı şerdür
Hudâyâ hat çek ana kul beşerdür

İlâhi sözlerümdür pür–cinâyet
Hakir u bi–kesem senden inâyet

Ezelden fazlun olmışdur atıyyem
Giru fazlunla afv eyle hatıyyem

(Allahım, hata harfi ve şer nakşı üstüne bir çizgi çek. İnsan hata edebilir, sen affet.

Allahım sözlerim cinâyet doludur, zavallı ve kimsesizim (bana) yardım (ancak) sendendir.

Başlangıçta fazlın hediyem olmuştur, yine de fazlınla hatâlarımı afveyle.)

BİRİNCİ BÖLÜM

İlim ve hikmet sahibi kimselerin şaka ve cevaplaşmaları hususundadır.

Lâtife (1)

Rivâyet olunur ki, bir gün mü'minlerin emiri, müslümanların reisi, Resul'ün dâmadı Hazret–i Fâtıma'nın eşi İmâm Ali hazretlerinin önüne edepsiz, kötü sözlü ve katı yüzlü bir küstah gelip dedi ki:

–Neden Ebubekr'in ve Ömer'in halifelikleri esnasında halk kavga, karışıklık, husumet ve ölüp öldürmekten uzaktı? Senin ve Osman'ın hilâfeti zamanında böyle çekiş, döğüş, kavga, ihtilaf ve bozukluk oldu? Cevâbında buyurdu ki:

–Zira ben ve Osman, Ebubekr'e ve Ömer'e yardımcı idik Sen ve senin emsâlin bana ve Osman'a yardımcı oldunuz.

Mesnevi

Hak sözin söyler cihânda olsa az
Koparur çok fitne ehl–i hırs u az

Ehl–i hakdan kalmadı şimdi eser

Anun içün toldı âlem şur u şer
(–Dünyada doğruyu söyleyen az da olsa, hırs ve tamah ehli çok fitne koparır.
Şimdi doğrulardan eser kalmadığı için dünya kötülükle doldu.)

Bir gün yine mü'minlerin emiri, İmam Ali hazretlerinin meclisinde Yahudi kavminden bir cemâat gelip dediler ki:
–Ey müslümanların halifesi, ne oldu size ki, Nebinizin ölümünden sonra on, onbeş yıl geçmeden biribirinizle hile, düzen ve kılıçla çıkıp vuruştunuz? Hazret–i İmam buyurdu:
–Ey Yahudi cemaati, size de ne olduydu ki, henüz Nil Nehrinden ayağınız kurumamışdı ki bir taifeyi mücevher putlara taparkep görüp dediniz:
–Ya Musâ, "Bizim için o putlara tapan kavmin ilahları gibi bir ilah yap."

K ı t ' a
Nâdân özinde bir hünerin yüz sayar müdâm
Bin aybı olsa bir kezin itmez nazar ona

Bir ehl–i fazlı görse müzeyyen kemâl ile
Bir aybı varsa bin hüner içre değer ana

Olamaz şir ile hem–pençe şegâl
Serçe şeh–bâz ile ceng ide muhâl

Dinse aybun virmezsin çün cevâb
Kimseye dahl idüben itme su'âl
(Bilgisiz, bir hünerini dâima yüz sayar, bin ayıbı olsa bir defacık olsun ona bakmaz.
Faziletli birini olgunlukla süslü görse, bin hüneri içinde bir tek aybı varsa onu yüzüne vurur.

Aslanla çakal pençede (Güçde, kuvvetde) bir olamaz. serçenin doğanla cenk etmesi imkânsızdır.

Aybın söylense söyleyecek birşey bulamazsın(O halde kimseye karışıp soru sorma.)

Hazret–i Muâviye ve Ukayl bin Ebi–Tâlib (Allah onlardan razı olsun) bir yerde toplanıp oturmuşlar ve şakalaşma yüzünden utanç perdesini götürmüşlerdi.Muâviye dedi:

–Ey Şam ahâlisi, hiç sizler Hak Taâlâ'nın Kelâmının (Kur'an) bir yerinde "Tebbed yedâ Ebi Leheb'in" (Ebi Leheb'in eli kurusun)buyurduğunu işittiniz mi?

–Evet, dediler, Muâviye devamla:

–Şimdi bilmiş olun ki, Ebu Leheb, Ukayl'in emmisidir. Bunun üzerine Ukayl dönüp:

–Ey Şamlılar, siz sonra Rabbü'l–izzenin yine bu surede "ve'mraetühü hammalete'l–hatab" (Onun karısı odun hammalıdır.) buyurduğunuzu işittiniz mi?

–Evet, evet, dediler. Ukayl:

–Şimdi bilmiş olunuz ki "hammalete'l–hatab" (Odun hammalı) Muâviye'nin halasıdır.

Kıt'a

Vardur çü sende naks sakın aybın âhirun
Urma yüzine çekmeyesin tâ hacâleti

Terk eyleyüp özünde uyûbun mazarratın
Bilsem ne nef' ider sana halkun fezâhati

(Madem ki sende noksanlık (kusur) vardır, kendindeki ayıpların ziyanlarını terk et. Utanç duymamak istersen başkalarının ayıbını yüzlerine vurma. Halkın rezil düşmesi sana ne fayda sağlar bilmem ki.)

Hikâye ederler ki Abbâsî halifelerinden biri Ebu İshak (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun) hazretlerini,

Rum Kayserine (Bizans İmparatoruna) elçiliğe gönderdi. Kayser ehl–i İslâmın şehir ve ülkelere yol gösteren, dünya ilimlerine sahip bir âliminin gelmekte olduğunu işitti.

Bunun üzerine adamlarını ve zındık ruhban (münzevi papaz) larını toplayıp onlara dedi ki:

–İşte şimdi Türk'ün bir ulu dânişmendi geliyor.Onu dinleri hususunda bir mes'ele ile susturup, cevap veremez hâle getirmeniz gerektir. Ve övdükleri işlerde leke verici bir ayıp bulup isbât ederek adlarını kötüye çıkarasınız.

Hâsılı zamanı geldi, üstad Kayser ile görüştü ve gerekenler yapılarak meclis tertib edildi. Keşişlerin içinde rütbeli birisi münâsebet düşürüp söz gelimi üstâda:

–Keşke Nebinizin hânedanında, Ayşe'ye o iftirâ edilmeseydi ve ehl–i beyti içinde bu büyük eksiklik bulunmasaydı.Halk onun için dedikodu yapmaz ve hayâle düşmezdi. Çünkü bu töhmet nebilik ehline lâyık ve doğruluk sahibi hânedânına yakışır birşey değildir.Dedi. Üstad hazretleri, hiç beklemeden:

–Bu töhmet günahsız ve temizlik sahibi Meryem'e olan töhmettir. Ve o iffet kaynağına olan bühtan ve nisbettir. Onlar doğurdu, bunlar doğurmadı ve câhiller ikisini de dillerinden komadı. Dedi. Bu söze meclisde bulunanlar birşey diyemeyerek başlarını önlerine eğdiler.

N a z m

Gerek ehl–i fazl u gerek padişâ
Dilinden ilün kimse olmaz rehâ

Kehânetle töhmet olundı Resûl
Melâyik dinildi benat–ı Hudâ

Budur dehre âdet ki her kâmile

İder nâkıs olan hezâr iftirâ
(İster fazilet sahibi ister pâdişah olsun, elin (Başkalarının) dilinden kimse kurtulamaz.
Hazret–i Peygamber kehânet (Gaibden haber verme, falcılık) le itham edildi, meleklere Allah'ın kızları denildi.
Dünyada âdet budur, her olgun (Kimseye) eksik olanlar bin (Çeşit) iftira ederler.

Rivâyet ederler ki, Şeyh Sâdî–i Şirâzi hazretleri –Allah onun sırrını aziz etsin– gençlik yıllarında dünyanın birçok yerinde dolaşarak söz sarraflığı yapardı. Bir gün dervişâne bir şekilde seyahat ederken yolu Tebriz şehrine çıkar.İstirahat arzusu ve yolculuğun kir ve tozundan temizlenmek maksadıyla hamama girer. Hamamda zamanın tek ve fesâhatli şairi Hümâm–ı Tebrîzî ile karşılaşır. Hümâm Şeyhi bilmediği için:

–Derviş, misâfir misin yoksa bu diyârda mücâvir (Komşu) misin? der (60) Şeyh:

–Diyârın garibi ve zamanın misafiriyim.

Hümâm Şeyh'in nereli olup nereye gitmekte olduğunu sorar. Şeyh de Şiraz'dan ve ehl–i niyazdan olduğunu bildirir. Şeyhin başının etrafı omuzlarına kadar saçlı fakat kellesi saçsızdı. Ve eskiden Şirâzlılara kellik töhmeti ve dazlaklık nisbeti vardı. Hümâm lâtife maksadıyla elindeki tasın arkasını döndürüp Şeyhe:

–Neden ekser Şiraz'lıların başları böyle olur? der. Şeyh, Tebrizlilere isnat edilen fenâ şöhreti cevabında telmih edince:

Hümâm utanıp gönlü incinir. Fakat dervişin âlim ve zarif bir adam olduğunu anlar.

Kıta

Hor bakma garib u dervişe
Ne bilürsin ki şâh–zâde ola

Nemed içre misâl–i âyine ol
Zihni rûşen zamîri sâde ola

Begüm eksük gözetme düşmenüni
Nâgehân senden ol ziyâde ola

(Kimsesiz ve dervişe hor bakma, onun şâh–oğlu olmadığını ne biliyorsun?

Keçe içinde (Gizlenen) ayna gibi ol, zihni parlak ve kalbi sâde.

Beyim düşmanını küçük görme, o belki senden daha güçlüdür.)

–Derviş, hiç Sâdi'nin şiirlerinden yâdında var mıdır? der.

Şeyh de taze, eşsiz güzel ve şiirlerinden okuyuverir.

Hümâm dervişin Hazret–i Sâdi olduğunu anlar, kendisinden af dileyerek hanesine dâvet edip ona ziyâfet ve ikramlarda bulunur.

N a z m

Gerek mîr u gerek sâhib–külah ol
Kemâl ehli önünde hâk–i râh ol

Eğer sa'd u şeref istersen ey dil
Yüri dün gün karın–i mihr ü mâh ol

(İster başkan, ister külah sahibi ol, kemâl (Olgunluk) sahibi (İnsanların) önünde yol toprağı ol.

Ey gönül, şayet mutluluk ve şeref istersen, var gece gündüz ay ve güneşe yakın ol.)

Şeyh Ebü'l–Kasım sofi, bir gün İzdüddevle'nin sarayı altından geçerken görür ki, İzdüddevle dam üstünde yatıp uyur. O anda yüksek sesle bu şerefli âyeti okur: "Bu kavim uyurken üzerlerine Hak'kın azabının inmesinden korkmazlar mı?"

İzdüddevle uyanıp sesinden Ebü'l-Kasım'ı tanır ve hiç düşünmeden şu ayetle cevap verir: "Sen (Hz. Muhammed) onların içindeyken Allah o kavme azab etmez."

Ş i i r

Olmasaydı ibâd-ı hâss-ı Hudâ
Amire idi azâb-ı âm bize

Anlarun âb-ı rûyı hörmetine
Olsa duzah ne tan haram bize

(Allah'ın has kulları olmasaydı bize umumi ceza inerdi (Gelirdi).

Onların yüzü suyu hürmetine cehennem bize haram olsa şaşılır mı? (Belki onların sayesinde cehenneme gitmekten kurtulacağız.)

Hikâye ederler ki. Mevlânâ Şeyh Câmî hazretlerinin meclis-i şerif ve sohbet-i munîfîne Sultan Hüseyn-i Baykara, Mir Ali Şîr ve Can Karamirza birlikte gelirler. Ve Mevlânâ'nın derin lâtifeleri ve zarif nükteleriyle müşerref olurlar. O sırada bir derviş, Molla'ya o zaman için ender bulunabilen dört tane tatlı,taze ve güzel şeftali hediye getirir. Birini Hüseyn-i Baykara'nın, birini Ali Şîr'in ve ikisini de, o vakit çok sevilen ve eşsiz bir güzelliğe sahip olan Can Karamirza'nın önlerine koyar. Ve ömürlerinin uzun olması için dua ve niyâzda bulunur.Bunun üzerine Sultan Hüseynî:

-Mevlânâ bu nasıl adâlet ve ne biçim taksim ki bize bir, Can Karamirza'ya ise iki tâne veriyorsun? der.
Mevlânâ hazretleri:

-Ey adaletli şah, hisseleriniz ancak birerdir. O hizmetilerine iki verdiğimin biri kendi hissesi ve biri de kendi hissemdir. Ona faizsiz borç verdim sonra gene alacağım der.

Kıt'a

Dayima âlem içre resm budur
Kim olur kâmilün kelâmı zarif

Habs gelmez letâfet ehlinden
Küllü şey'in mine'l–lâtif lâtif

(Dünyada durum dâima böyledir ki olgun (insanın) sözü güzel ve incedir.

Güzellik sâhibi (insanlardan) çirkin gelmez. Güzelden olan herşey güzeldir.)

Musa binAbdülmelik Ebü'l–Gaynâ'nın bir dostunu hapis edip zindanda helâk eyler (Öldürür) ve halk arasında da "Zindandan kaçtı" diye yayar.Bir gün bir kimse Ebü'l–Gaynâ'dan o dostunun halini ve hapsinin mânâsını sorar. Ebü'l–Gaynâ:

–Musâ vurup öldürdü, der. Musa bin Abdül–melik'e Ebü'l–Gayna'nın bu sözünü nakl ederler. Ebü'l–Gaynâ'yı çağırtıp:

–Ey Ebü'l–Gaynâ, benim için konuşmaktan vazgeç, yoksa sana ziyanım dokunur!Ebü'l–Gaynâ:

"Dün birini öldürdüğün gibi beni de öldürmek mi istiyorsun?" der. Musa bin Abdülmelik'e onun birdenbire bu âyet ile cevabı hoş gelip bol ihsan ve lütufla dilini keser.

Nazm

Tutmak dilersen ağzını bed–guyun ey kerîm
İhsân idüp zebânını her demde kes anun

Yoksa mezemmet ehli idicek zebân dırâz
Cehd idüp ağzını tutamaz hiç kes anun

(Ey cömert (Ulu) kimse, kötü sözlünün ağzını tutmak istersen her zaman iyiliklerde bulunarak onun dili-

lini tut.

Yoksa yermek (kötülemek) isteyenler dilini uzatacak olursa, çalışıp gayret etmekle kimse onların dilini tutamaz.

Rivâyet ederler ki, bir gün, Hüseyn–i Baykara'nın meclisinde Herât'ın büyükleri toplanmışlardı. Hazret–i Câmî de orada hazırdı. Acem'in şereflilerinden Mezîd isimli bir şahıs vardı ki, râfizî (Şiî) mezhebinde hayli şöhret bulmuştu. O da meclisin itibarlı bir yerinde oturuyordu. Kendi zannınca fesâhat meydanında İran'ın üstadıydı.

Râfizîler nazarında Mevlânâ Câmî hazretleri, sünnî, âlim ve faziletli bir şeyh olduğu için hâricilikle (13) ve Yezid taraftarı olmakla itham edilirdi. Nitekim hikâye illerde meşhur ve mesele dillerde mezkûrdur.

Bu mukaddimeye binâen, o şahıs Hazret–i Molla'ya dokundurarak onu hakaretle paylamayı kasd edip alçakca bir tahmin ve yaklaştırma ile meclisde:

"–Hezâr la'net ber–Yezîd bâd" (Yezid'e bin lânet) der. Molla hazretleri de hiç düşünmeden cevap verir:

"–Hezâr diğer ber–Mezîd bâd" (Diğer bin de Mezîd'e olsun.)

Mesnevi

Eyâ râfizî itme sünnîye ta'n
Nasîbün dilersen ki olmaya la'n

Çü dördüni sevdi Resul–i Hudâ
Niçün birbirinden idersin cüdâ

(Nasibinin lânet olmasını dilemezsen ey râfizî, sünnîye ta'n edip onu kınama.

Allah'ın Peygamberi, onun dördünü de sevdi; (Öyleyse)sen niçin onları birbirinden ayırt edersin?)

(10)

Hikâye ederler ki, zamanının zariflerinden ve Horasan şâirlerinden olan Düheki bir gün Molla Câmî hazretlerinin elini öpme şerefi için oğlancıklarını huzuruna getirir. Molla hazretleri bakar görür ki, karaca, kuruca, hıraca oğlancıklar. Lâtife edip buyururlar:

–Mevlânâ Dihekî, bu tahammül ve sabır meyvası yavrular senin mi?

Dihekî hemen:

–Evet Sultnım sizin hoş kokunuza geldiler! der.Hazret–i Molla'ya Dihekî'nin cevabı hoş gelip senâlar eder.

N a z m

Kâmil odur ki nisbet–i naks itseler ana
İncinmeyüp safâ–yı dil ile kabûl ider

Bî–tabl u bî–âlem bular ol şâh–ı dehrdür
Halk–ı cihânı kendüye hulkiyle kul ider

Şol şahı kim özinde ola menkasat onun
Ednâ söz ile gönlini muhkem melûl ider.

(Olgun (İnsan) odur ki, kendisinde eksiklik, kusur bulsalar; incinmeyip gönül hoşluğu ile kabul eder.

Bunlar davulsuz ve nişansız; o ise dünya padişahıdır. Dünya halkını kendisine (Güzel) huyuyla kul eder.

Özünde noksanlık, kusur olan şahıs, alıngan kimse, en ufak sözle üzülür.)

(11)

Dihekî, bir gün Mevlânâ Câmî hazretlerinin huzurunda, kendi faziletlerini arz edip:

–Hüsrev'e şöyle cevap verdim,Kemâl'e böyle cevap verdim. Zahir'e şöyle nazire söyledim, Selmân'a böyle nazire söyledim ve sâirlerine de şöyle cevaplar verdim diye boş lâfla durmadan övünürken Câmî hazretleri bu-

yurdular:

-Mevlânâ Dihekî. bunlara bugün bu cevâbı vermişsin ammâ, Allah'a yarın ne cevap vereceksin, onu söyle?

Kıta

Virdüm cevab halka diyü ey dil itme laf
Rûz-i su'âl Hakka cevâbun tefekkür et
Tutam ki şimdi sahn-ı sühan şehsüvârısın
Ahir dilün tutulduğı hâli tedebbür et

(Ey gönül, halka cevap verdim diye laf etme, (Mahşerde) sual günü Allah'a (Vereceğin) cevâbı düşün. Farzedelim ki şimdi söz meydanının en iyi binicisisin (Fakat) sonunda dilinin tutulacağı zamanı düşün.)

(12)

Bir gün İsfahan'dan bir adam kibar geçinip, Mevlânâ Abdurrahman Câmî'nin meclisinde avâmın âdeti olduğu gibi perişan sözler söylerdi. Tarîk-i fakr âdâbını gözetmeyip İsfahan'ın gah o nesnesini ve gah bu nesnesini överdi. Neticede dedi ki:

—İsfahan'da öyle karpuzlar olur ki, bir kişi üzerine otursa, ayakları yere erişmez. Molla Câmî hazretleri başını kaldırıp buyurdular:

—Bizim yerde öylesine büyük karpuzlar olmaz ammâ dediğin gibi havuç olur. Meclisdekiler gülüşürler. Adam utanıp kızarır.

Nazm

Gözle meclis edeblerin dervîş
Tâ seni hadet itmeye dil-riş

Fukarâ sohbetinde hâmuş ol
Dilüni bağla vü hemân gûş ol

(Derviş toplantının edebini gözet, ki utançlık seni gönlü yaralı etmesin.
Fakirlerin sohbetinde sus, dilini tut sadece dinle.)

(13)

Hikâye ederler ki, Haccâc–ı Zâlim şen tabiatlı, temiz itikatlı Kümeyl bin Ziyâd'ı ihânet suçuyla ve bin azab ve ceza ile bağlatıp meclisine getirtir:

–Benim hakkımda niçin yakışıksız sözler söyledin ve bedduâ eyledin? der. Kümeyli inkâr eder. Haccâc:

–Filan bağda, filan ve filanla otururken beni andığınız vakit sen: "Allahım sen onun yüzünü karart, boynunu kes ve kanını dök" demedin mi? Kümeyl:

–Evet ben o bağda, asma üzerinde, tam karşımda,bir salkım koruk gördüm; ona bakıp bu sözleri söyledim. Benim murâdım koruğun ahvâli idi. Yoksa mu'minlerin emirine sövmek değildi, der. Haccâc'a Kümeyl'in cevâbı hoş gelip, onu bağışlar.

Beyit

Akil bir işi işleyicek fikr ider me'âl
Câhil ne fi'l iderse delâlet virür vebâl

(Akıllı bir iş yapacağında (yaptığında) onun mânâsını düşünür, câhil ne yaparsa sapıklık verir; bundan kendine günah yükler.)

(14)

Derler ki; Ya'kub Mirzâ'nın anası, Tebriz'de bol mal ve hesapsız akçe sarfedip, cennet bahçelerinde bir köşk gibi, yüce bir saray binâ ettirir. Havernak köşkü (14)gibi tavanını Rûmî Hatâyî (15) öbek öbek çiçek, dal ve yapraklarla, lâciverd renkli ve altın yaldızlı nakışlarla süsletir. Sonra Şeyhi Rûşenî Dede hazretlerini (Allah

ona rahmet eylesin) o cennet köşkü gibi gönül açıcı parlak saraya dâvet eder. Ve özür dileyerek:

–Arzumuz, bu gönül açıcı, güzel sarayın, ilk defa Hazret–i Şeyh'in gelmesiyle kutsallık kazanıp onun ayağının tozuyla şeref bulmasıydı. (Allaha hamd ve minnetler olsun.) müyesser ve mukadder oldu der.

Rûşenî Dede memnuniyetini arzedip Hâtuna:

–Gayet hoş ve çok güzel saray yaptırmış ve pek yüksek tavanına hayret verici, gönül çekici, ay gibi parlak resimler nakş ettirmişsin, fakat sırtüstü yatmayınca arzunca bakup tamamiyle seyr edemezsin, der.

Ş i i r

Ayş ehline huceste serây işret andurur
Arzı cemâl ü hüsn–i bahâ sohbet andurur

Kıl bu harâbe kasrda bir gûşe ihtiyâr
Kim her nefes tapuna senün rıhlet andurur.

(15)

Derler ki, Acem diyârının hazır cevaplılıkta ve düşünmeden, birden bire söylemekte mahâretli şâiri Tûsî, bir gün Pîr Budak Mirzâ'nın huzurunda hâlini arzederek güzel lâflar eder. Mirzâ da kınama kabilinden:

–Nazım, şiir, fesâhat ve belâgat (16) denilen şey Selmân'ınki gibi olmalı der. Bunun üzerine Tûsî:

–Alem pâdişâhı isâbet buyurmuşlardır deyip, o anda bu kıt'a ile cevap verir:

K ı t ' a

Şi'r–i şâirde ne lutf ola dil–i pür hüzn ile
Şehd–güftâr eyliyen tûtîleri âyinedür
Meyl–i zerdür şâire her süfleyi medh itdüren

Düşüren bülbülleri dâm–ı belâya çinedur
(Gönlü üzüntü dolu şâirin şiirinde ne güzellik olur. dudu kuşuna, bal gibi sözler söyleten aynadır.
Şâire, her aşağılık kimseyi övdüren şey, onun altına olan meylidir.Bülbülleri belâ tuzağına düşüren şey, yem taneleridir.)

(16)

Kâtibî bir mecliste otururken kalkıp gider. Meclisdekiler:
–Nereye gidiyorsun Mevlânâ Kâtibî? diye sorarlar.O anda bu beyti nazm edip cevab verir:

Müfred
Şâirlerin tabiatı âb–ı revân olur
Lutf ile önlerin eşi virsen revân olur
(Şâirlerin tabiatı akar su gibidir, iyilikle önlerini eşi–verirsen iyi akarlar.)

(17)

Molla Husrev İstanbul kadısı idi. Her gün olduğu gibi yine bir gün evinden çıkıp şeriat hükümlerini tatbik ile doğruyu yanlıştan ayırmak için mahkemesine gider. Mahkemesine varınca orada hazır bulunanlardan her kim varsa efendiyi tâzim, tekrim ve hürmetle karşılarlar. Bu ara Rum abdâllarından bir torlak bir köşede şaşkın ve dalgın otururmuş. Molla'yı karşıdan görünce:
–Zebâniler (17) başı geliyordur ha! der.Bu söz efendinin kulağına gider. Dervişi önüne çağırıp:
–Bire Bektaşi dervişi, ben Hak–teâlâ'nın emrini icra ederim, sen bana neden Zebâniler–başı dedin? der.
Derviş:
–Ya sultânım zebâniler şeytanın emrini mi icra

ederler? Onların yaptıkları da Allah'ın buyruğu değil midir?

Kıt'a

Gücün yiterse ger hak ver bana hak
Tapundan olmasun rencide bir nur

Dil incitmeksizin âmirliğ eyle
Kul olan lâyık oldur k'ola memur

Ayağ altında mûr olur çü yarın
Bu gün olmak ne assı dehre Timur

(Eğer gücün yeterse bana hak ver, huzurundan (Senden) bir karınca bile incinmesin.

Gönül incitmeden âmirlik yap, kul olan kendisine verileni yapandır.

Bu gün dünyaya Timur olmaktan ne fayda var? Yarın ayak altında karınca olur.)

(18)

Anadolu'nun faziletlilerinden Sivrihisarlı olup nesebleri merhum Nasreddin Hoca'ya kadar çıkan Mevlânâ Sinân Paşa'nın huzuruna bir gün Karamanlı bir dânişmend getirip el öptürürler. Paşa hazretleri dânişmende:

–Nerelisin Mevlânâ? diye sorar. Dânişmend:

–Sultanım Karaman'dan ve diyâr–ı Yunan'danım.

Lâtife yollu yine Paşa hazretleri buyururlar:

–Galibâ, bu Karamanlılara bir nesne ile töhmet ve bir işle nisbet ederler? Dânişmend:

–Evet sultanım sefâhat isnât ve kötülük töhmet ederler.

Yine Paşa hazretleri yeri gelmişken Karamanlının ağzından söz almak için:

–Bu Karaman'ın suyu ve havası kalbe huzur, dağ ve

sahrâsı gönle ferahlık verir. Onun halkına bu ayıp ve töhmet nedendir? der. Dânişmend:

–İki cihettendir sultanım, biri Sivrihisar'ın civârı olması, diğeri ise Karaman Akşehir'indeki Nasreddin Hoca'nın mezarıdır. Merhum Paşa'ya dânişmendin kinâye ve nükteli cevâbı ziyâde hoş gelip iltifat ederek ihsânlarda bulunur.

Nazm

Severler çü hazır–cevab olanı
Hususa cevabı savâb olanı

Pes erbâb–ı himmet açar lutf ile
Çeküp söze ehl–i hicâb olanı

(Hazır cevap olanı severler, hususiyle cevabı doğru olanı...
İyilik sahipleri utangaçları lutf ile söze çekip (Konuşturarak) açarlar.)

(19)

Timur cennet gibi güzel Anadolu'ya gelince, oranın söz bilen zarif ve âriflerinden "İskender–nâme" sahibi Ahmedî, onun has kulları arasına girip sohbetlerinde bulunur. Yine bir gün Timur'la hamamda eğlence ve sohbet meclisini kurarlar. Timur'un neşesi yerinde olup Mevlânâ Ahmedî'ye:

–Şu benim meclisimde bulunan beyleri, nedimleri ve hizmetçileri bahâya tutsak acaba ne tutar ve satacak olsak ne kadar para getirir? Bunun üzerine Ahmedî her beyine bir bahâ söyleyip her ağasına bir fiat biçer. Timur:

–Ya ben bahâda ne tutarım ve pazara çıkarsalar ne kadar para getiririm? Ahmedî:

–Otuzbeş akça! Timur:

–Bu nasıl söz? Yalnız belimdeki peştemal satılığa çıkarılsa otuzbeş akça eder. Ahmedî:

–Ben de otuzbeş akçayı o peştemal için dedim. Yoksa sen buçuk akçaya değmez ve iki pul getirmezsin, der.

Bu açık kalplilik Timur'a son derece hoş gelip meclisde olan altın, gümüş ne varsa hepsini Ahmedî'ye bağışlar.

Kıt'a

Tab–ı şâhân lâtife sevse n'ola
Hâssa kim olsa tayyibü'l–hâtır
Ki lâtifün lâtifedür meyli
Gül güler ebr olıcak mâtır
Yârdur şartı sohbetün her dem
Lîk ol şart ile k'ola şâtır

(Şahların yaradılışı şakadan hoşlansa, hususiyle gönlü hoş olsa şaşılır mı?

"Ki güzelin meyli güzeledir.Bulut yağmur haline gelince gül güler (açılır). Her zaman sohbetin şartı sevgilinin bulunmasıdır;fakat neşeli olmak şartıyla.)

(20)

İzzetli babam (Lâmiî) hazretleri buyurdular:

–Bir gün devlet ve saltanat büyüklerinin meclisinde oturuyordum. Bilgiden söz açıp yeri geldikçe lâtifeler söylerdim. Mânânın üstünden örtüyü atıp tabii olarak utanmadan söylenen sözler tam kızışmışken –nitekim demişlerdir:–

Beyit

Meclisimiz (yabancılardan) boşaldı dedim, hemen ağır ruhlu (çekilmez) biri gelip oturdu.

bu beytin mânâsında olduğu gibi şehrin ahmaklığı, câ-

nilliği, hasisliği ve âvâreliği ile meşhur beylerinden birisi gelip bu hakîrin üst tarafına geçti. Sohbetimizle alâkası olmayan münâsebetsiz lâflar etti. Ve arkasını bu hakîre dönüp, yüzüne lâyık kuru, yaş birbirini tutmaz boş lâflar söylemeye ve faydasız hikâyeler anlatmaya başladı. Meclis sahibi olan muhterem zat, bunun birbirini tutmayan sözlerinden huzursuz olup, akla sığmayan hareket ve tavırlarından nefretle, gah özür mahiyetinde ben hakîre Selmân'ın bu beyti ile gizlice işâret eder:

Beyit

Fazîlet hususunda gözlerle kaşlar arasında bir münâsebet yoktur. Daimâ kaşlar gözlerden yukarda oturdukları halde, gözler kaşlardan çok üstündür.

Gah da mecliste bulunan vefâlı dostların nefretini müşâhede edip Şeyh Sâdî'nin bu müfredi ile göz kırpardı:

Müfred

Bir mecliste bir tek molozun yüzünden, akıllı kimselerin gönülleri incinir.

O eşek, bu nüktelerden habersiz kendi anlattıklarını övüp, anlattığı hikâyeleri şerh ettiğini sanırdı. Bu hakîr de ortada duran divit ve kalemlerden birini alıp, küstahcasına o anda bu kıt'ayı yazdım ve fazilet sâhibinin önüne koyup gittim:

Kıt'a

Sîm ü zerdür kemâl ü fazl degül
Mekrümet bâbının kilidi dili

Hüner ehli ki mansıp ıssı degül

Yok gibidür dehânı içre dili
(Şeref kapısının kilidi, anahtarı altın ve gümüştür, olgunluk ve fazilet değil.
Hüner ehli ağzında dili yok gibi olandır, (Ağzı var dili yok.) yoksa makam sahibi değil.)

(21)

Mirzâ Şücâ–i Kırmânî'nin iki hâtunu vardı. Birine Cihân Hâtun, birine Hayât Hâtun derlerdi. Bir gün onlarla sohbet edip eğlenirken Hayât Hâtun kinâye ile bu beyti okur:

Beyit

Kim ki cihân gamını yerse o hayattan nasıl meyva yer. Sen git cihanın gamını çekme ki, hayattan meyva yiyesin (Cihan ve Hayat hem dünya ve hayat, hem de isim olarak tevriye yapar.)

Cihân Hatun da cevâbında bu beyti okur:

Beyit

Sen cihân padişahısın, "Cihân"ı elden bırakma, çünkü cihân hâkimine "Cihân" yarar.

Nazım

Yüri zendür diyüp ko levmi ey merd
İçinde bunlarun dahi neler var

Müzekkerlik degüldür bedre mefhar
Müenneslikden irmez şemse hem âr
(Ey yiğit yürü, kadındır diye çekiştirmeyi bırak, bunların da içinde neleri vardır.
Aya erkeklik övgü sebebi değildir, dişilikten güneş utanmaz (Arapçada isimler başına gelen "el" takısının

okunup okunmamasına göre erkek veya dişi kabul edilirler. Fransızcadaki le, la gibi. Buna göre ay erkek, güneş dişidir. Şiirde buna remz edilmektedir.)

(22)

Karamanoğlu bir gece şehrin zariflerini ve kendi nedimlerini dâvet edip çengli, rebablı, mezeli ve şarablı bir sohbet meclisi kurar. Toplantı esnasında herkese nimetler verip kendinden geçerek hayret verici işler yapar. Bir has köyünü birbiri ardınca onsekiz kişiye bağışlar. En son olarak şâir Nizâmi Çelebi'ye verir ve:

—"Senin has mülkün olsun" diye buyurur. Sabah olunca Nizâmı Çelebi:

—"Sultanını bu gece ihsan ettiğiniz köyün, emr edin berâtı yazılsın ve mülk— nâmesi verilsin" der. Karamanoğlu huzursuz olup:

—"Hay Çelebi, gece şarabın tesiriyle dilime her ne geldi ise demişim ve sarhoşlukla bir herzedir yemişim" der. NizâmîÇelebi:

—"Hâşâ Sultanım.gece her ne dedinse lutf-u ihsanın yüzünden dedin, ammâ herzeyi şimdi yedin."

Mesnevi

Kusduğın yimek durur çün virdügin almak kişi
Adem olan âlem içre hiç ider mi bu işi

Hil'at ü tekrîm–i insan cûd u ihsânıdur hemîn
Hassa kim sultân–ı iklîm ola vü şâh–ı güzîn

(Kişinin verdiğini alması kusduğunu yemesi gibidir. İnsan olan dünyada hiç bu işi yapar mı?

İnsanın keremi ve başkalarına giydireceği en iyi elbise cömertlik ve ihsândır. Hususiyle (Bu) ülkeler sultanı seçkin şah olursa.)

(23)

Sefîl, perişan, fakir ve zavallı bir dilenci, bir sarayın kapısında durup "Allah rızası için birşey" ister. Ve hânedân sahiplerine medhiyeler okuyup şiirler ve beyitler söyler. Hâne sâhibi içeriden:

–"Ev halkı burada yoklar, hamama gittiler" der. Dilenci:

–"Benim murâdım ekmek ve paradır. Ev halkıyla bir işim yok" cevabını verir.

Kıt'a

Vir bulduğun gedâya dilin bağla lutf ile
Açun hemân dehânını bir paâre nân tutar.

Söyletme süfleyi ki dilün tîre olmaya
K'ağzın açup şikâyet iderse cihân tutar.

Bin kez dövüp söversen iti ürmesin komaz
Meşhurdur dehân–ı segi üstühvân dutar

(Dilenciye elinde bulunandan ver ve iyilikle dilini tut.Aç olanın ağzını bir parça ekmek tutar.

Aşağılık kimseyi söyletme ki, gönlün bulanmasın. Eğer ağzını açıp şikâyete başlarsa cihânı kaplar.

Köpeği bin defa dövüp sövsen yine de ürmesini bırakmaz. Meşhur sözdür: Köpeğin ağzını kemik tutar.)

(24)

Fâtih Sultan Mehmed Gazi'nin kazaskeri olan Kebeli–oğlu zamanın ileri gelenlerinin ve âlimlerinin bazılarına fazla iltifat ve ilgi göstermediği için çoğu onun azledilmesini isterlerdi. Ve Mevlânâ Vildân'ın kendilerine hürmet ve iyiliğini ve bu makama yakınlığını görüp onun kazasker olmasını dilerlerdi. Nasılsa bir gün azle-

dip yerini Vildân'a verirler. Acem Kasım bu haberi işitince, Ayazmend–oğlu'na muştulamağa seğirdir. "Hammamdadır" derler. Hammama gelip tellağa:

–"Ayazmend–oğluna de ki, dışarı çıksın, onu sevindirici bir haberim var" der.

Ayazmend–oğlu sezgiyle meseleyi anlar ve dışarı çıkıp:

Mısra

Bir müjde deme iki müjde (haberini) söyle.

deyince Acem Kasım da o anda:

Mısra

Namussuzun azli, Vildân'ın devletidir.

cevabını verir.

Şiir

Ey yâr şöyle eyle mansıbda zindegânı
Azlüni işidenler virmeye müjdegânı

Ey devlet ehli bilsem dâyim nedür gururun
Tutacağun çü yokdur âhir ebed cihânı

(Ey dost, makam sahibi iken (Mâiyetine) hayat ver ki sonra azlini işitenler iki müjde vermesin.

Ey devlet sâhibi, dâima bu gururun nedendir bilmiyorum? Dünyayı baştan sona tutacak değilsin ya.)

(25)

Bir gün Sultan Murad nedimlerini dâvet ederek sohbet eder. Ay yüzlü sâkîler gümüş gibi bileklerini sıvayıp güneş gibi kadehleri devr ettirirler. Şevk veren şarkıcılar çeng ve ud çalıp semâ gazellerini ayyuka çıkarırlar.

Meclisdeki nedimlerden biri o anda bu mısraı söyler:

M ı s r a

Çalınur defler âyâlar karsulur.

Meclisdekiler her ne kadar cehd ederlerse de ne buna münâsib bir mısra ve ne kâfiye bulurlar. Akibet aciz kalırlar. Ve bu mısraı yazıp Şeyhî'ye gönderirler. Şeyhî derhal şu mısra ile cevap verir:

M ı s r a

Raks urur hûbân hanâylar sarsılur
(Güzeller dans eder yazlık evler sarsılır)

N a z ı m

Feyz-i deryâdur eğerçi kim azîm
Her sadef virmez veli dürr—i yetim

Buhl kılmaz pertevine âfitâb
Lîk her bir seng olmaz lâl—i nâb
(Güneş aydınlığında cimri davranmaz, fakat her bir taş da saf kıymetli süs taşı olamaz.

(26)

Ali Çir nâmında bir müderris vardı. Bir gün oradan oraya gidip gelme felâketinden huzursuz olup Tâci Beğ-oğlu Câfer Çelebi'nin meclisine gelir. Fakirlik ve yoksulluktan şikayet edip:

-Rumeline gitmek isterim" der. Onlar da lâtife kasdıyla:

-"Cerr cir (17) etmeğe mi gidersin?" der. Mecliste bulunan kardeşleri Sâdi Çelebi düzeltir:

-"Hayır cir cerr etmeğe gider."

N a z ı m

Sühan gerçi ne denlü muhtasardur
Yerinde söylemek gayet hünerdür
(Söz ne kadar kısa da olsa hüner yerinde söylemektir.)

(27)

İstanbul Kadısı olan Cemâleddin–oğlu Kasım Çelebi Efendi, müftü Ali Çelebi Efendi ile birlikte bir yerde oturmuş, söz yüzünden perdeyi götürmüşlerdi. Mensuplarından Toz–duman–oğlu diye bilinen bir kadı vardı. Onlarla eskiden beri yârdı. O da yeri geldikçe söz alarak gâh yediği nimetlerden, gâh ettiği işretlerden bahsederdi. Kasım Çelebi bu efendiye:

–"Toz–duman, senin bütün mârifetin yiyip ...makdır" der. Ali Çelebi Efendi atılır:

–"Yok yok, belki de aksidir."

B e y i t

Lütf u tab' ehlini şahum kanda görsen bende ol
Ser–bülend olmak dilersen yollarınd'efgende ol
(Şahım iyi tabiatlı kimseleri nerede görürsen onlara kul ol. Başı yüce olmak istersen yollarında bîçâre ol.)

(28)

Mutezile (18) mezhebinin katı taassubu ile münâkaşa edenlerin zorlularından Ömer bin Ubeyd bir gün dedi ki:

–Beni hiçbir kimse bir mecûsînin susturduğu gibi susturamadı. Bir gemide onunla beraber sefere çıkmıştım. Ona:

–"Niçin müslüman olmazsın ve îman şerefi ile şeref bulmazsın?' dedim. Dedi ki:

—"Hak teâlâ müslüman olmamı takdir (19) eylemedi. Ve İslâma girmemi dilemedi."

—"Hak teâlâ senin İslâma girmeni ister, fakat şeytanlar seni men' eder." Bunun üzerine o mecûsi:

"Ben ortaklardan galib gelene tâbiyim. Ve kuvvetli yaratıcıya bağlıyım" dedi.

Mesnevı

Ko reh—i itizâli ey câhil
Hayr u şerrün murîdi Hakdur bil

Kimse dahl eylemez irâdetine
Karşu durmaz du kevn kudretine

İdüp isnâd—ı acz Rahmân'a
Şirk—i şirketle uyma şeytâna

(Ey câhil —kaderi inkâr edip "İnsan yaptıklarının yaratıcısıdır"— diyen îtizâl yolunu bırak. Hayır ve şerrin Allah'tan olduğunu bil.

O'nun buyruğuna kimse karışamaz, iki âlem (Dünya ve ahiret) onun kudretine karşı duramaz.

Allah'a âcizlik isnâd edip ona ortak (Şirk) koşanlar gibi şeytana uyma.

(29)

Mûtezile mezhebinin meşhurlarından Kadı Abdülcebbâr—ı Hemedânî, bir gün, İbnü'l—Amide vezaretinde hizmet edip, sonra onun yerine emir olan yine râfızî ve mûtezile mezhebine başkan olup, halk içinde "Sahip" diye şöhret bulan İsmail bin Ubbâd'ın meclisine gelir. Orada ümmetin hayırlı önderlerinden ve ehl—i sünnet ve cemâatin (20) reisi üstâd Ebu İshaku'l—İsferayinî hazretlerini "Sâhib"in yanında oturur bulur ve Üstâdı görünce hemen:

"Allah kötülüklerden uzaktır (Münezzehtir)" deyip ileri yürür. Yâni ehl–i sünnet ve cemâatten olanlara taş atmak kasdı ile:

–"Siz hayır ve şerrin mucidi Hak, güzel ve çirkinin yaratıcısı, Fa "âl–i mutlakdır, (21) dediniz. Hak Sübhâneyi kötülük ve çirkinliklerden uzak ve mukaddes tutmadınız" der. Üstâd derhal:

"O'nun (Allah'ın) mülkünde ancak O'nun dilediği meydana gelir." der. "Yâni, siz: Hak teâlâ kötülük ve fenâlıkları dileyip yaratmaz" dediniz. Böylece okuduğum âyetin zıddına Hak Sübhâne'nin mülkünde bilmediği şeylerin meydana gelebileceğini kabul ederek Allah'a âcizlik isnâd ettiniz" diye cevâb verir.

Nazım

Ol ki mülkünde muradı olmayan cârî olur
Kankı bî–akl anı dir kim âleme Bârî olur

Bize nisbetdür hususâ hüsn ü kubh u hayr u şer
Bu sıfatlar Hakk'a nisbet şeynden ârî olur

Esved olmaz çün sevâdun mûcidi ey bü'l–füdûl
Hâlıkı kabhun kabîh olmak neden bârî olur

(O ki mülkünde istemediği şeyler cereyan eder; hangi akılsız onun âlemlerin yaratıcısı olduğunu söyler.

Güzel, çirkin, hayır, şer ne varsa hepsi bize göredir. Bu sıfatlar Allah'a nisbet edilince kusur olmaktan uzaktır. (Bize göre çok fena olan ve yanından burnumuzu bile kapatarak geçtiğimiz leş, kartallar için nefis bir ziyâfettir. Yine pirlik diye denize attığımız şeyler de balıklar için böyle değil midir? İyi veya fena olan şeyler izafidir bize göredir. Herşeye şâmil değildir.

Ey boşboğaz karayı icad eden kara olmaz, hasılı çirkinin yaratıcısı neden çirkin olsun?)

(30)

Bursa'nın cennet havuzlarına benziyen kaplıcası meşhurdur. Nitekim onu şöyle vasf etmişlerdir:

Beyit

Her gün olur hûr–i meh–rûlarla mahşer kapluca
Hak budur kim havz–ı cennetdür musavver kapluca
(Kaplıca her gün ay yüzlü hurilerle mahşer gibi dolar. Doğrusu resimle (Süslü olan bu kapılca) cennet havuzudur.)

Bir gün burası seçkin insanlarla dolu iken, bir güzel sevgili, kendini başının üstüne suya atınca kendini seyreden âşıkların yüreklerine sular saçılır. Kazâ ile peştemalı çözülüp, nesi varsa açılır. İki kibâr Acem duruyormuş; biri:

Mısra

Başını aşağı, kuyruğunu yukarı etti.

Diğeri:

Mısra

Müşteriyi gördü, malını arzetti.

Şiir

Teemmül itmedün her yirde ey cân
Getürüp kendüni ortaya atma

Hacâlet hâsıl eylersin sonında
Yeliküp canunı deryâya atma
(Ey can, düşünmeden her yerde getirip kendini ortaya atma.
Sonunda utanıp sıkılmak istemez, mahcub düşmeye-

yim dersen, kendini birşey zannederek güçlüyüm tasavvuruyla kendini deryâya atma.

(31)

Arap şâirlerinden Ebu Nüvâs, Mısır hükümdarlarından birini medh edip, bir kasîde yazdı; sonra huzuruna varıp, kasîdesini arz eyledi. Sultanın iyi vakti değilmiş ki, kasîdeye ilgi gösterilip Ebu Nüvas'a iltifât olunmadı. Hükümdâr çok sevdiği, şöhreti ülkeyi tutmuş Sâfiye isminde şarkıcı Habeşî bir câriyesi vardı. Sultan câriyeye yakası ipek ve sırmalarla süslü, gerdanlığının saçakları baştan başa çiçekli mücevherler ve ışıl ışıl kıymetli taşlarla bezenmiş bir elbise vermiş. Ebu Nüvas, dileği kabul ve kasîdesi huzurda makbul olmayınca, dışarı çıkıp utanmayı bir yana atarak, hemen Sultanın yakınları içinde bu beyti okudu:

B e y i t

Huzurunuzda söylediğim şiir kayboldu, incilerin Sâfiye'nin üzerinde kaybolduğu gibi.

Sonra bu beyit Sâfiye'nin kulağına gitti. Gayet huzursuz olup sultan yalnızken yanına girip:

–"Ebu Nüvâs, seni ve beni hicv etmiş ve hakkımızda şöyle bir beyit söylemiş" dedi. Sultan hışımla Ebu Nüvâs'ı yanına çağırtıp:

–"Bu beyti sen mi dedin?" diye sordu. Ebu Nüvas:

–"Evet, beyt benimdir. Amma bir çeşit tahrifle bâzı yerlerini bozup sultânın huzuruna yanlış nakl etmişler. Aslında ben kulunuz Sultan ve Sâfiye'yi medh edip bu beyti şu şekilde demiştim:

B e y t

Huzurunuzda söylediğim şiir parladı, incilerin Sâfi-

ye'nin üzerinde parladığı gibi."

Sultan, Ebu Nüvas'ın yaradılışına hayran olarak, hazır–cevaplılığını övüp Sâfiye'yi teselli ile Ebu Nüvas'a bol ihsanda bulundu.

Kıt'a

Suhan ehline zer nedür ya sîm
Sözleri lâyık olsa tahsîne

Ey begüm çok mıdur virürsen eğer
Hâk–i rengini bâd–ı rengine

(Söz ehline altın nedir, gümüş ne? Sözleri takdir edilse (Beğenilse) yeter.
Ey beğim eğer renkli (Güzel) toprağı, renkli (Güzel) havaya verirsen çok mudur?

MANZUM LÂTİFE (32)

1. Meğer kim bir Acem Mâzenderânî
İdüp seyrân için geşt–i cihânı
(Mâzenderanlı bir Acem cihânı seyretmek için gezmiye çıkar)

2. Gelüp Rûma olur dil–hasta vü zâr
Belâ vü gurbet ü derde giriftâr
(Anadolu'ya gelip belâ, gurbet ve derde tutularak inleyen bir hasta gönüllü olur.)

3. Komaz derd ü elem cânında tâka
Yakar bir yana bagrın nâr–ı faka
(Derd ve elem canında güç, kuvvet komaz bir yandan da yoksulluk ateşi bağrını yakar.

4. Marazlar her yanadan gösterüp yüz

Şişüp sûret olur yüz göz belürsüz
(Her taraftan hastalıklar yüz gösterip, suratı şişerek yüzü gözü belirsiz olur.

5.Ne kudret var k'ide azm–i diyârı
Ne bir hâlini ağlar gam–güsârı
(Ne vatanına gitmeye kudreti, ne de hâline ağlar bir dert ortağı bulur.)

6.Gezerken böyle bir gün zâr u malûl
Bulur bir âşinâsın nâgehân ol
(Bir gün böyle hasta ve inler bir vaziyette gezerken ansızın bir tanıdığına rastlar.)

7.Sefer kasdına bağlanmış kuşağın
Ser–â–ser hâzır itmiş yol yarâğın
(Yolculuk maksadıyla kuşağını bağlanmış, yol azığını baştan başa hazır etmiş.

8.Dir ey ehl–i mürüvvet yâr–ı cânı
Ki devlet ola bahtun hem–inânı
(Ey iyilik sahibinin can dostu, bahtınla devlet (Saâdet at başı) dizgini bir olsun)

9.Tokınmasun atun ayağına taş
Saâdet rehber olsun Hızr (22) yoldaş
(Atının ayağına taş dokunmasın, saâdet rehber olsun, Hızır yoldaş.)

10.Geçüp kühsâr u deşt ü bahr u berden
Selâmet kurtulup renc–i seferden.
(Kara, deniz, çöl ve dağdan geçip yolculuk sıkıntısından selâmete erip)

11.İresin çün ki reşk–i bahâra

İrem bağı gibi hurrem diyâra
(Kıskanılacak kadar güzel bâharı olan İrem bağı gibi gönül açıcı diyâra kavuşasın.)

12.Görüp ol tâk–veş yaslu anamı
Beli bügri gözi yaşlu anamı
(Beli tâk gibi bükülmüş, gözü yaşlı üzgün anamı görüp)

13.Özümden sorar ise ol vefâdâr
Di gördüm asr elinde anı ey yâr
(O vefâlı kadın benden soracak olursa, ey dost. Onu zamanın elinde (Şöyle) gördüm de:)

14.Gözinde köz gibi şişmiş kapaklar
Erük zamkı gibi akar çapaklar
(Köz gibi (Kıpkırmızı) şişmiş göz kapaklarından erik zamkı gibi çapaklar akar.)

15.Yatup Rûm içre eyler âh u zârı
Geçer eyvây ile leyl ü nehârı
(Anadolu'da yatıp âh vahla ve inlemekle gece ve gündüzünü geçirmektedir.)

16.Soluk elma gibi sûret buruşmış
Çürük bakla gibi göz oturuşmuş
(Suratı soluk elma gibi buruşmuş, gözleri çürük, bakla gibi (Çökmüş) oturup yerleşmiş.)

17.Kızarmış burnı guyâ badlıcandur
Sararmış benzi berg–i mihrcandur
(Sanki, burnu kızarmış patlıcan ve benzi (Yüzü) sararmış sonbahar yaprağıdır.)

18.Kalem yaprağıdur her bir kulağı

Uyuz şalgam durur başı kabağı
(Sanırsın) her kulağı birer lahana yaprağı ve başının açığı uyuz şalgamdır.)

19. Soğandan turptan acı dehanı
Göyinmiş sarmısakdur san zebânı
(Ağzı soğandan, turptan acı, dili sanki yanmış sarımsaktır.)

20. Karışmış saç sakal terhûna dünmiş
Yüzi şişmiş saru kavuna dönmiş
(Saç sakal karışmış (Acı) terhûna dönmüş, yüzü şişmiş sarı kavuna dönmüş.)

21. Tolu karnı su cismi buza benzer
Yuvalanup yatur karpuza benzer
(Karnı su dolu, bedeni buza benzer, yuvarlanıp yatır karpuza benzer.)

22. Şişüp parmakları benzer hıyara
Dehânı kan tolup dönmiş enâra
(Parmakları şişmiş hıyara benzer. Ağzı kan dolup nara dönmüş.)

23. Burulmış boynı sarı armud sapıdur
Salınmış yüreği nan çöpidür
(Eğilmiş boynu, sanki armud sapı ve sallanan yüreği nâne çöpüdür.)

24. Kızıl pancar gibi her leng ü bâzu
Veremdür pür teni çün cevz ü mazu
(Topal bacağı ve pazıları kızıl pancar gibi. Bütün teni de ceviz ve mazı gibi veremdir.

25. Diyüp anca donattı kendüzini

Bitürdi dinleyen kişi sözini
(Deyip, kendisini o şekilde donattı (Süsledi) bitirdi, sözünü dinliyen kişi.)

26.İşidüp bu kelâmı didi ol yâr
Bu şerhi kim sen itdün ey dilifgâr
(Bu sözleri işitip ona dedi ki: Ey gönlü yaralı, sen bu şerhi yaptın.)

27.Değüldür bunı zabt itmek müyesser
Olınmaz binde biri bunun ezber
(Fakat) bunu zabt etmek mümkün değil, bunun binde biri ezberlenemez.)

28.Velîkin bulışıcak mâderünle
O çeşmi yaşlu bağır âzerünle
(Amma, o gözü yaşlı, bağrı ateşli annenle buluşunca.)

29.Diyeyüm ger sorarsa senden ey yâr
Ki gördüm oğlunı Rûm içre yek–bâr
(Eğer senden sorarsa diyeyim ki, oğlunu Anadolu' da bir defa gördüm.)

30.Kalur anı görenler deng ü hayran
Ki olmış bir acâyip bâğ u bostan
(Öyle) bir acâyip bağ, bahçe olmış ki; onu görenler şaşkınlık içinde kalır.)

31.Müfîd ü muhtasar hoşdur belî söz
Ki tatvîl eyler azı her bilisüz
(Evet, kısa ve faydalı söz hoşdur. Fakat bilgisizler azıcık sözü uzatır da uzatırlar.)

32.Eğer çi fırsatında söz gerekdür.

Velî fikr ile az u öz gerekdür
(Söz yeri geldiği zaman gerekdir. Fakat (Yine de) az ve öz olmak şartıyla.)

33.Söz oldur ki ola hikmetle telkîn
İşidüp ehl olanlar ide tahsîn
(Söz, hikmetle birşeyler verebilsin. Ve onu işidip anlayanlar beğenip takdir etsinler.)

34.Budur ol söz ki dirler söz güherdür
Güher ehliyanında muteberdür
(Söz güherdir (Gümüştür), dedikleri söz budur. Güher (Cevher) ehli yanında muteberdir.)

35.Güherdâr isen imdi Lâmi'î var
Sözi nâ ehline arz itme zinhâr
(Lâmi'î, şimdi eğer cevherci isen doğrusu, sözü ehli olmayanlara arz etme.)

36.Sedef gibi yum ağzun cümle gûş ol
Çıkarma gevherün elden hamûş ol
(Sadef gibi ağzını yum tamamen kulak ol, cevherini elden çıkarma, sus.

37.Bu itnâb ile itme vakti tazyî
Kelâmı muhtasar kıl virme tasdi
(Sözü uzatmakla, vakti zâyi etme, sözü kısalt,(Fazla) baş ağrıtma.)

İKİNCİ BÖLÜM

Delillerden ve aklı kıt olanlardan zuhur eden lâtifelerdir. Bunların hareket ve davranışlarını idâreye akılları kâfi gelmediği için, işlerinde ve sözlerinde özürlü oldular. Bununla beraber, çoklarının sözleri, hikmetli nükteden ve ince düşünceden, meşguliyetleri de ibretden uzak değildir.

LÂTİFE (33)

Hikaye ederler ki. deliler kafilesinin başı, zamanının sevgilisi Divâne Behlûl'e bir gün, Harun Reşid seslenir:

-Bize şu şehrin delilerini sayı versen ve aklı olmayanlarını salı versen?" Behlûl cevabında:

-"Delilerin haddi, hududu; akılsızları sayıp bilmenin imkanı yoktur Amma birkaç akıllısı ve yüzü sulusu vardır istersen. onları sayıvereyim" der.

N a z ı m

Akıl hemîşe kendüyi dîvâne gösterür
Levm âteşine canını pervâne gösterür
Hakk ile aşinalık iden halka her nazar
Divane gibi suret-i bigâne gösterir

(Akıllı dâima kendini deli gösterir. Canını kınayan ların (Çekiştirenlerin) ateşine pervâne gösterir.
Hak dostu olanlar halka her bakışta deli gibi yabancı bir süret (Şekil) gösterirler.

(34)

Mektep kaçkını bir deli vardı. "Pazarlı” demekle meşhurdu. İlim sahibi dostlardan birkaçı, onu bir tekkede bulurlar. Bakarlar ki bir köşede dalgın; huzur ve rahat içinde. kendi âleminde oturur. Ve karşısındaki duvarda güzel bir hat ile bir büyük "Hüve” (23) yazılmış durur. Dostlardan biri:

-"Be molla Pazarlı "Darebe’nin (24) altında "Hüve” gizlidir derler. Şunun gibi büyük "Hüve" "Darebe” altında nasıl gizli olur?" Pazarlı:

-“Ne şaşkın delilersiniz be! ”Hüve”sine göre "Darebe" si olur bilmez misiniz?” der.

Şiir

Devlete göre pâyitaht olur.
Her kuş için bir aşiyan olur.

Sanmanuz halk olur zamâna göre
Belki halka göre zamâne olur
(Devlete göre pâyitaht olur. Her kuş için bir yuva olur.
Halk zamâna göre olur sanmayınız çünkü halka göre zamâne olur.)

(35)

Sultan Mahmud'un da bulunduğu cennet sahası gibi bir yerde deliler toplanmışlar perişan, dağınık ve lâubâli bir şekilde dolaşıyorlar ve etrafa bakınarak saçma sapan lâflar ediyorlardı. O anda pâdişâhın gözü bir deliye takılır. Hâciblerini gönderip deliyi yanına çağırtır:
–"Gönlün ne ister?" diye sorar. Deli:
–"Gönlüm, bir pişmiş koyun kuyruğu ister" der.

Beyt

Aceb mi kuyruk olsa derde dermân
Ki şimdi kuyruk ile oldı fermân
(Kuyruk derde derman olsa şaşılır mı? Ki şimdi kuyrukla fermân oldu.)

Sultan Mahmud deliyi imtihan etmeyi düşünür. Ve bu maksatla emr eder. Bir pişmiş şalgam getirirler. Deli, şeker helvası gibi tam bir iştahla o pişmiş şalgamdan yemeğe başlar.

Kıt'a

Bilmişem ben bu hâli kendümden
Aça nân–ı cevin gelür halvâ

Gül şekerdür fakire her ne yise
Şehd–i şâfi ganiye derd u anâ

Acı ot köklerini yer derviş
Tatlı canından eylemez pervâ

Aça buy–ı piyâz kuvvet–i dil
Toka elma şarâbıdır ayvâ

(Ben bu hali kendimden bilirim. Aça arpa ekmeği helva gibi gelir.

Fakire her ne yese gül ve şekerdir. Şifâ verici bal zengine derd ve zahmet.

Derviş acı ot köklerini yer de tatlı canından korkmaz.

Aça piyaz kokusu gönül kuvveti, toka ayva, elma şarabıdır.)

Nihayet, Sultan Mahmud dönüp seslenir:

–"Nicedir divâne, kuyruk istediğin gibi mi? Ve arzu ettiğin şekilde pişmiş mi?"

Divâne cevap verir:

–"Evet güzel pişmiş, amma sen bu vilâyete şâh ve bu ülkeye pâdişâh olalı, kuyruğun bile yağı, tadı ve lokmanın hiç lezzeti kalmamış."

Ş i i r

İtse şeh–i vilâyet zulm u cefâyı âdet
Olur taâmu şerbet bi–lezzet ü halâvet

Adl iledür cihânda iklime fer ü sıhhat
Bi–sıhhat olsa âdem sinmez taâm u şerbet

(Vilâyetin şâhı zulmü ve cefayı âdet ederse yiyecek ve içecek lezzetsiz ve tatsız olur.

Dünyada ülkeye sıhhat ve parlaklık adâletledir. Sıhhatsiz adama yediği içtiği yaramaz. (Yemek,içmek fay-

da vermez.)

(36)

Zamâne dânişmendlerinden Baklaç ve Pürtül Kâtip demekle meşhur kimseler, bir gün Pazarlı'yı bir yerde bulup onu söyletelim deyip yanına gelirler. Baklaç:

–"Behey Molla Pazarlı, şehre bir yeni divâne gelmiş, hiç haberin var mı?" der. Pazarlı sorar:

–"Adı nedir?" Baklaç:

–"Adının evveli "b" dir." Pazarlı:

–"Baklaç imiş". Pürtül:

–"Sonu da "l" dir." Pazarlı:

–"O halde Pürtül'dür" cevâbını verir.

K ı t ' a

Ey dâvi–i akl iden mecnun ile söyleşme
Ta itmeyesin halka mecnunluğunu isbât

Mecnun ile söyleşmek mecnunlara uymakdur
Âkil mi olur hergiz mecnuna uyan heyhât

(Ey akıllı geçinen halka deliliğini göstermek istemezsen deli ile söyleşme.

Deli ile söyleşmek delilere uymaktır. Heyhât, deliye uyan hiç akıllı olur mu?)

(37)

Divânenin biri karısıyla otururken seslenir:

–"Be karı şu bizim komşu çulha (25) Sindel'in adı nedir?" Karısı:

–"Sindel diyorsun ya?" Divâne:

–"Yok, san'atı nedir desem gerekdi?" Avrat:

–"Behey koca, çulha diyorsun ya!" Divâne:

–"Behey karı yanılmağa kail değil misin? Hangi ma-

hallede oturur.desem gerekdi" Avrat:

–"Behey yaban delisi, komşum diyorsun ya!" Divane devamlı susturulduğunu görünce:

–"Allah Allah! Şu bacağından asılası beni hiç konuşturtmayacak mı?" der.

Nazım

Sözi fikr eyle söyle yüri derviş
Ki cânun düşmeye yüz bin belâya

Hatânı itirâf it kılma tevcih
Ki uğrarsın dahi bed–ter belâya

(Derviş yürü, sözü düşün de söyle ki, canın yüz bin belâya düşmesin.

Hatânı kabul et, başka tarafa atmaya kalkma ki (Böyle yaparsan) daha beter belâya uğrarsın.)

(38)

Bağdâd şehrinde bir deli vardı. O diyârda "Bağdâd Dîvânesi" nâmı ile meşhurdu. Her ne kadar tatlı yemeklerle doyursalar ve kendisine iltifât edip durumuyla ilgilenseler bile:

–"Dîvâne karnın doydu mu?" diye sorulduğunda:

–"Ne yedim, tatlı yemek mi vardı? Karnım neden doysun?" derdi.

Bir gün Halifenin oğlu Bağdad'ın büyüklerine ziyafet verirken Dîvâne ansızın kapıdan içeri girer. Bakar ki nimet bol, hemen sofranın başına geçip oturur. İştahla o nefis yemeklerden atıştırmaya başlar. Halifenin oğlu yanındakilere:

–"Bugün fırsat yerinde ve nimet bol. Gelin divâneyi tıka basa doyurup dilini tutalım" der. Ve emr eder. Kebab, çevirme, yahni, kavurma, keşkek, börek, muhallebi,nişastalı, şekerli tatlılar, kadayıf, börek, dâne, zerde,

çeşitli besleyici pâluze ve helvâ gibi binbir çeşit yemeğin yanında ayrıca içecekler gülsuyu, hoşaf, armud,nar, elma, üzüm yâni cins cins yemişleri bir bir getirip divânenin önüne koyarlar. Halifenin oğlu divâneye:

–"Karnın doyuncaya kadar yiyeceksin?" der. Divâne her birinden canı istemeyinceye kadar yer.

F e r d (26)

Az sataşur ni'mete dervişler
Anun için bulıcak hoş işler
(Dervişler nimete az sataşır, onun için işleri hoş olur.

Nitekim buyurmuşlardır:

M e s n e v î.

Sofu zaman içinde (Yiyeceği) pek seyrek bulur; ondan dolayı da bulunca çok yer.

Dîvâne kalkıp gitmek isteyince Halife–zâde işâret eder. Dîvâneyi tutarlar:

–"Daha yemelisin" diye zorlarlar. Dîvâne:

–"Artık bir lokma almaya mecâlim yok, boşuna zorlamayın ve yemekleri telef etmeyin"der.

Halifenin oğlu kılıçla tehdit ederek:

–"Ye, yoksa sana şu kılıçla yediririm" der. Dîvâne çaresiz kılıç korkusuna zorla bir miktar daha yedikten sonra:

–"İsterseniz öldürün, artık yemeğe tâkatım kalmadı" der. Halife–zâde emr eder. Dîvâneyi dışarı çıkarıp salıverirler. Sonra yanına gelip yine sorarlar:

–"Be deli, yemek çok muydu, karnını doyurdun mu?" Dîvâne cevap verir:

–"Evet nimete nihayet yoğudu ve yemek gayet çoğudu amma, kılıç korkusundan birşey mi yiyebildim. İşte aç ve azıksız gezen, başıboş kimsesiz biriyim" der.

K ı t ' a

Hırs ehlini toydı sanmanuz siz
Dünya tolu yığsa genc ü mâlı

Toymaz gözi gönli âdeminün
Geçmezse kanâat ile hâli

(Dünya dolusu hazine ve mal yığsa da siz hırslı kimseyi doydu (doyar) sanmayınız.
Eğer Adem oğlunun durumu elinde olana râzı olmakla geçmiyorsa (Asla) gözü gönlü doymaz.)

(39)

Ulemâdan birinin başına bilinmeyen bir hâl gelip deli olur. Şehrin subaşısı, kethudâsı, muhtesibi ve kadısı (27) onu görmeye gelirler. Divâne onlara:

-"Siz oturunuz, ben hemen geliyorum" diyerek dışarı çıkar. Bir tutuşmuş ateşli odun parçası alıp evinin ardına geçer ve evini ateşe verir. Görenler:

-"Behey âşık ne yapıyorsun?" derler. Divâne:

-"Ne yapsam gerek? Şimden sonra, bu ev yardakçılar yatağı oldu ve içi zulmetle doldu. Buradan bereket ve rahmet gitti. Artık bunun hayırlısı ve tek çâresi yakmaktır."

N a z ı m

Fessâkı yüri dâruna ey yâr getürme
Bir lahza avân ile begüm varup oturma

Yık mescid ise ol evi kim dâr-ı fitnedür
Yap kilse ise şol yeri kim emne vatandur

(Cenab-ı Hakkın emrini yerine getirmeyen fena (İnsanları) ey dost, yürü evine getirme. Bir an bile olsa yar-

dakçıların (Yanına) varıp oturma.
O ev mescid (Bile) olsa içi fitneler yatağıysa yık.Emniyet ve güven yeriyse kilise (Bile) olsa yap.)

(40)

Bir divâne yalın, aç, bir habbeye muhtaç Bağdad şehrinde gezerken bir helvacı dükkânını bâdem helvası, ketenli helva, muhtelif tatlılar, halkalı ve kıvrımlı şekerler, börekler ve helvadan çöreklerle bezenmiş, çeşit çeşit helvalarla süslenmiş görür.Dayanamayıp içeri girer ve helvacıya:

–"Hey bilgili usta, âferin süsüne, san'atına ve mahâretine! Allah mübârek etsin. Bunlar ne nâzik lokmalar ve ne şirin yiyecekler"deyip başını önüne eğerek helvadan yemeğe başlar.

K ı t ' a

İrişe teşne–leb âb–ı Fırat'a
Mecâl–i sabr ola mı anda her–giz

Visâl–i yara fursat bulsa âşık
Mecâl–i sabr ola mı anda her–giz

(Dudağı kuru (Susuz kimse) Fırat suyuna erişince onda sabrın tahammülü kalır mı? Asla.

Aşık sevgilisine kavuşma fırsatını elde edince onda sabır etmeye tâkat kalmaz. (Sabr edemez.)

Helvacı bakar ki divâne dükkânın kenarına oturur gitmez. Ve kendisine tatlı sözle, ha deyinceye kadar helvanın bir yanını götürür, insaf etmez. Helvacı:

–"Hey divâne–i bigâne, yeter söylediğin efsâne. bir nice dinarlık helva yedin bahâsını ver, kalanına ondan sonra gir!"

Helvacının sözü divânenin kulağına girmeyip, kendi

âleminde, işine devam eder. Helvacı divâneye söz kâr etmediğini ve divânenin tutumuna helva yetmediğini görünce eline bir sopa alıp divâneye birkaç kere vurur.

Kıt'a

Çün nermlik ile bitmedi iş
Nâçâr yüzün dürüp dürüşt ol

Semmûrı bu lînet itdi bî–çâr
Sen ırzunı sakla har–puşt ol

(Yumuşaklıkla iş bitmeyince çaresiz suratını as da uğraş (Bitir).
Samuru zavallı hâle getiren bu yumuşaklıktır. Sen namusunu koru da (Kirpi) diken sırtlı ol.)

Divâne başını kaldırıp:
–"Bu Bağdad ne büyük ve ne hoş şehirdir. İnsana zorla, döğe döğe helva yedirirler. Çâre nedir, ne diyelim? Bâri ölünceye dek yiyelim" der.

Kıt'a

Cihan halkın aceb divâne gördüm
Ki uslanmaz yir iken günde bin let

Bu fâni evde bir dem işret içün
Çekerler ay u yıllar renc ü zahmet

(Ne şaşılaca şey. Dünya halkını (Hep) deli gördüm. Çünkü günde bin kötek yediği halde uslanmıyor.
Bu geçici evde bir an rahat yaşamak için aylarca ve yıllarca sıkıntı ve meşekkat çekerler.)

(41)

Çıplak, kimsesiz birini şehrin çocukları sokakta bulup başına üşerler ve taşa tutarak ardına düşerler.Zaval-

lı bakar ki ne dayanmaya tâkat, ne sabr etmeye mecâli, ne sırtı, ne de göğsü kalmayıp başı ayağı yara bere içinde kalır. Sonunda çocukların ellerinden kaçıp bir harâbeye girer.

Mesnevi

Böyledür rüzgâr resm ü kadîm
Düşer ayaklara fütâda delîm

Her kişi anı pâymâl eyler
Kaddini mihnet ile dâl eyler

Görseler bir fakir–i çihre–hırâş
Her yanadan ana vururlar taş

(Eskiden beri zamanın usulü böyledir. Zavallılar perîşan olarak ayaklar altına düşer.

Herkes onu çiğneyip boyunu sıkıntı ile dal harfi gibi (İki büklüm) ederler.

Bozuk çehreli bir fakir görseler, her taraftan ona taş atarlar (Taşa tutarlar).

Bu esnâda ansızın bulutlar belirir. Alemin yüzünü karanlık kaplar. Hemen ardından bir büyük dolu gelir. Perişan divânenin vücudunda sağ yer komayıp, daha beter yaralar. Divâne miskin sıkıntı ve şaşkınlıktan gah o yana, gah bu yana koşar. Sonunda başını göklere kaldırıp:

–"Ey yerlerin ve göklerin sâhibi ve ey yaratıkların ve kainatın pâdişâhı, sen de gün geçtikçe ve ömür sürdükçe çocuk mu oldun? Yoksa çocuklaştın mı?" der.

Mesnevi

Bu kıyas–u vehm–i taklid ü kemâl
Oldı dayim reh–i zen–i halk–ı cihân

Zâhir ü bâtında çokdur iştibâh
Bu kıyâs ile olınmaz fark–ı râh

Nur–ı Hak ile olursan müstedil
Göresin Hakkı ayân ey ehl–i dil

(Bu kıyas, olgunluk ve taklit kuruntusu daimâ cihân halkının kadınlarının yolu oldu.

İçte ve dışta şüphe çoktur, bu ölçü ile yolun doğrusu ayırd edilemez.

Delinin (Rehberin) Hakk'ın nuru olursa, ey gönül sâhibi, Hakkı açıkca görürsün.)

(42)

Timur Anadolu'ya gelince demişler ki:

–"Sultânım şurada çocuksuz, Ailesiz, kendi başına deli, cezbeli Abdâl Ata derler bir âşık var. Tanrılık dâvâsında bulunup gâibten bilinmeyen şeyler söyler. Bir çeşit keşif ve kerâmette bulunup hârika şeyler gösterir. Zındık mıdır? Yoksa hakikate ermiş birisi midir? Bilmiyoruz." Timur:

–"Yanına varıp söyledelim. Her neye müstehak ise, ona göre amel edelim"der.

Mesnevi

Zebânın kişinün bil ey ehl–i dil
Der–i genc–i irfân kilidine dil

Kapu bağlu olsa bilinmez nedür
Ki boncuk mı vardur içerde ya dür

(Ey gönül sahibi. Kişinin dili bil ki irfan hazinesinin kapısının kilidine anahtardır.

Kapı bağlı (Kapalı) olsa içerde boncuk mu vardır,inci mi vardır bilinmez.)

Bu tarafta Abdâl Ata da:

–"Dervişler, Timur Han, bizi imtihan etmeğe, belki de canımıza kasd ederek evimizi barkımızı yağma etmeye geliyor.

B e y i t

Bir sözinden ârif anlar âdemi
Bir nazarda seyr ider yüz âlemi
(Ârif olan, insanı bir sözünden anlar. Bir bakışla yüz âlemi seyr eder.)

Hepiniz Hânı karşılayıp her biriniz bir hayvan dilinden söyleyin. Kiminiz merkeb gibi anırın, kiminiz deve gibi bağırın, kiminiz çakal gibi uluyun, kiminiz köpek gibi ürün. Ve Timur'a karşı varıp durun" der. Bunlar da Abdâl Ata nasıl demişse öyle yaparlar. Muhtelif ses ve görünüşle Timur'a karşı giderler. Timur, her biri acayip bir şekil ve kötü bir sesle bir bölük hayvan gibi çıplak cemâatın kendine doğru geldiğini görüp:

–"Hay bunlar ne kalabalık, korkusuz, yaman ve tuhaf tâifedir?" deyince yanındakiler:

–"Hânım bunlar o Abdâl'ın öz müridleridir" derler.

N a z ı m

Olur âlem içre müdâm ey aziz
Behâyimden insan söz ile temiz

Ger olmazsa ol söz tapundan savâb
Faziletlüdür ki senden devâbb
(Ey aziz âlemde dâyima insan hayvanlıktan söz ile temiz olur.
Eğer huzurundan çıkan söz doğru olmazsa, senden yük hayvanı daha faziletlidir.)

Neticede Timur yanlarına yaklaşınca, karaya otur-

muş gemi; veya gemiyi yerinde tutan demir gibi ağır, boğazına dek kuma gömülmüş, şaşkın ve kendinden geçmiş bir vaziyette gönlü açık, gözleri yumulmuş, perişan bir dervişi bir kenarda yatar görüp:

–"Hay perîşan halli Abdâl, duyduk ki sen âlemi kahreden ve âdem–oğluna Rızık Veren'im der imişsin." Abdâl Ata gözlerini açıp:

–"Ey yolsuz şâh, sen de:dünyanın dörtte birine kahraman ve yeryüzünde en büyük hükümdarım, der imişsin." Şah:

–"Behey Abdâl, bir halka kadar ülkenin şehriyârı olsan çok mudur?" Abdâl Ata:

–"Behey Hân, ben de şu sıfatlı yaratılmışların besleyicisi olsam münâsib değil midir?" der. O anda Abdal Ata'nın ardında bağlı bir merkep duruyormuş. Timur:

–"Behey Abdâl, şunlar mârifet bahçesinden şeker yemişlerdir. Dâvâya mânâ, âşıka nişân demişlerdir. Eğer mânâ eriysen, şu ardındaki dört ayaklıyı bize bir sevimli oğlan ve dâvânın doğruluğuna burhân eyle görelim" der. Timur'un ardında da pâdişâhlar resmi, cihân sultanlarının aynası, devirlerin sevgilisi felâket bir güzel oğlan varmış. Abdâl Ata:

–"Onu bilmem, ey Han, maksadın delil ise, hemen şu ardındaki gönül ülkesinin putu, sevimli oğlanı dört ayaklı edeyim" der.

Kıt'a

Ey dâvî–i akl iden kişi var
Bîhûde söz ile bozma kadrün

Divâneler ile elleşicek
İncinme yir ise müşt sadrun

(Ey akıl dâvâsı güden kişi beyhude sözle değerini bozma.
Delilerle elleşince göğsün yumruk yerse incinme.)

(43)

Deli bir kadın peygamberlik dâvâsında bulunur. Kadıya götürürler. Kadı:

–"Hazret–i Muhammed hakkında ne dersin?" Deli kadın:

–"Hak Peygamberdir."

–"Peygamber olan yalan söylemez ve haksız dâva eylemez. O Peygamber demiştir ki: "Ben âhir zaman Peygamberiyim. Benden sonra peygamber gelmeyecektir." Kadın:

–"Hayret, sen nakl ettiğin hadîsin mânâsından haberi olmayan bir delisin.Zirâ O:

–Benden sonra erkeklerden peygamber gelmeyecek, dedi. Kadınlardan gelmeyecek, demedi" der.

Nazım

Divâne diyüp hasmı dime her ne bulursan
Şâyed seni uslu söz ile eyleye ilzâm

Divânelerün hadsüz olur fevri cevâbı
Kim âkıl olan fikr ile irmez nice eyyâm

(Düşmanını deli deyip her ne bulursan söyleme.Bakarsın seni akıllı sözle susturur.

Delilerin düşünmeden derhal cevap vermeleri hadsizdir ki, akıllı olanlar nice günler düşünmekle ona yetişemezler.)

(44)

Hârun Reşid'in zamanında bir divâne tanrılık dâvâsı eyler. Ve halk arasında gezerek "Alemin Hudâsıyım" diye söyler. Tutup Hârun Reşid'in huzuruna getirirler. Hârun divâneyi söyletip özüne sözüne bakar. Ve divâ-

neyi imtihan meydanına çeker:

—"Geçen yıl da biriniz akılsızlık edip peygamberlik dâvâsında bulundu. Emr ettik, idam edip boynunu vurdular" der. Divâne:

—"Ey benim makbul kulum, iyi etmişsin ve sevâb yoluna gitmişsin. Çünkü o yalancıya ben daha peygamberlik vermemiş ve risâletle göndermemiştim"der.

K ı t ' a:

Ol ki fanidür vücudından tamam
Söze geldükçe lisânı hak olur

Lik dâvâsı vücud ashabının
Kizb—i mahz u bâtıl—ı mutlak olur

Tanrılık dâvâsı benlikdür hemin
Gayeti fehm itmez ol k'ahmak olur

(O ki tamamiyle vücudunun varlığından geçmiştir, söze geldikçe dili hak olur.

Fakat varlık sâhiblerinin dâvâsı katıksız yalan ve mutlak yanlışdır.

Tanrılık dâvâsı benliktir. Ancak bu neticeyi anlamayanlar ahmaktır.)

(45)

Bir divâne kasabı uslansın diye tımarhâneye götürüp zencire vururlar. Tımarhâneci de, tedbir ve âdet olduğu üzere, her gün gelir gider, divânenin ayağını kaldırıp güzelce dayak atar. Tehdit edip şiddetle korkutmak için:

—"Daha bunda ne var? Eğer uslanmazsan didim didim etini yiyeceğim" der.

Nasılsa kasap bir gün zencirini kırıp, yoldaşları divâ-

nelerden birini boğazlayıp derisini yüzer. Beşlik onluk deyip parça parça keser. Tımarhânenin duvarına bir bir asar:

–"Himmet edin yârenler, bu satılsın. Birinizi daha boğazlayayım" der. Onlar da:

–"İnşâallah satılmaz. İnşâaallah satılmaz" derler.

Bu esnâda tımarhâneci gelir. Divâneyi bu halde görür. Divâne de önüne varıp:

–"Hay beyim, himmetinizde ve pâdişâhımız devletinde nefis etlerim var. Hem genç hem semiz. Hem nâzik hem temiz. Kebablık mı, köftelik mi? Yoksa yahnilik mi, kavurmalık mı lâzım" der. Tımarhâneci:

–"Bire deli, adam eti yenir mi? Ne herze yersin?"Divâne:

–"Herşeyi sen yersin ki, her gün benim gibi zayî, çelimsiz birinin etini yemeğe canlar verirsin. Şimdi bunun gibi besleyici et buldun da nazlanır mısın?" der.

Kıt'a

Gıybet içre cihanda çok kişi var
Kardeşinün etini yer bî–pâk

Gaybden lik irse bir lokma
Şüphe eyler ki ola ol nâ–pâk

(Dünyada gıybet eden (Başkalarının arkasından çekiştiren) çok kimse var. Temiz olmayan kardeşinin etini yer. (Beyitte işaret edilen konuda Allah Teâlâ buyuruyor ki: "Kiminiz de kiminizi arkasından çekiştirmesin. Sizden herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekden hoşlanır mı? işte bundan tiksindiniz. Allah'tan korkun. Çünkü Allah tövbeleri kabul edendir, çok esirgeyicidir Hucürat Suresi: 12
Fakat gaibden (Bilinmeyen bir yerden) bir lokma gelse, onun pis olup olamasından şüphe eder.)

(46)

Bir adamın bir divâne yoldaşı, bir ahmak hücredaşı vardı. Bir gün adamın gözü ağrır. Şaşkınlık ve dermansızlıktan bu divâneye:

—"Hiç göz ağrısına bir ilâç bilir misin?Ve bir dermân kılar mısın?" der.Divâne:

—"Derhal çıkartmak gerek.Çünkü ben iki yıl diş ağrısı çektim. Çektirmeyince dermân bulmadım ve çıkartmayınca râhat olmadım" der.

M e s n e v î

Her kaçan kim bu ten şikeste olur
Akl yanınca bile hasta olur

Dimez ol âkil ü bu divâne
Her kişiden meded umar câna

Cehd kıl kim vücudun olsa sakîm
Uymayasın bu râya k'ola akim

(Ne vakit beden hastalanırsa,akıl da onunla birlikte hasta olur.

O akıllı bu deli demez,canına herkesten meded umar.

Gayret et de vücudun hasta da olsa şu kısır (Neticesiz) görüşe uyma.

(47)

Hikâye ederler ki,bir şeyhin bir çok müridi vardı.İçlerinden birine Davulcu Dede derlerdi.Senli–benli,deli, coşkun ve dağınık biri idi Divâneliği tuttukça bir köhne davulu vardı.Eline alıp kendi çalar,kendi oynardı.Diğer dervişler onun bu halinden rahatsız olup her biri şeyhe yanar yakınırdı.

Ş İ İ R

Akla sığmaz candadur me'vâ–yı ışk
Bü'l–aceb sevdâ imiş sevdâ–yı ışk

Gah nevha geh yelâledür işi
Pür ider afâkı huy u hây–ı ışk

(Aşkın yeri (makamı) candadır,akla sığmaz.Aşk sevdası ne acâyip sevdâ imiş?

İşi gah feryad, gah yelâle (neşe çığlığıdır.) Aşkın hay ve huyu (gürültüsü) ufukları doldurur.

ne de sen bunları rahatsız et."

F e r d

Zâhide âvâz–ı ûd sayha–i kavm–i Semûd
Âşıka savt–ı zübâb nağme–i çeng ü rebâb
(Sofuya ud sesi Semûd Kavmini (Yok eden) korkunç sestir.Âşıka sinek sesi çeng ve rebâb nağmesidir.)

Şeyhin sahrâda bir darı tarlası vardı. Yaban domuzlarından korumak için her gece bir derviş gidip beklerdi. Bir gün nöbet Davulcu Dedeye gelir.Davulcu Dede de sahrânın tenha olmasını fırsat bilip davulunu eline alır, boğazına takar ve sahrânın yolunu tutar. Şiirler ve beyitler okuyup, kendi kendine söylenerek, tarlaya yaklaşınca davulunu çalmağa ve gah oynayıp gah başını sallamağa başlar. Meğer tarlanın bir köşesine bir alay yaban domuzu girmiş imiş. Davul sesini duyunca hemen ürküp kaçarlar. O yörede durmayıp dağlar aşıp geçerler.

Hâsılı sabah olunca Davulcu Dede gelip dervişlere hizmetinin tamam olduğunu bildirir Şeyh:

–"Davulcu Dede hiç bu gece tarlaya canavar geldi mi?"

–"Evet sultanım. Beriden davul çalarak, şarkı söyleyerek güle, oynaya tarlaya varıyordum. Haberim yok. Tarlaya bir alay canavar girmiş imiş. Yâni onlar benden önce tarlaya gelmiş bir bölük sofu domuzmuş ki, hemen davulumun sesi kulaklarına gider gitmez her biri bir yana dağılıp kaçtılar. Eğer sultanım bir lahza dursalardı veya Tanrı yardım edip elime girselerdi, davulumun çomağı ile davul gibi şişirinceye kadar onlara girişecektim. Ve ya eşşek sudan gelinceye kadar uğraşacak, ya bu sofuların kinini onlardan alıp her birini inletecektim. Ya da onlara davulumun sesini bir güzel din-

letecektim" der.

Ş i i r
Işk ile hem–pençe olan şirdür
Işk eri âlemde cihângirdür

Şol kişi kim ışık eserin tuymadı
Adem sayman anı hınzırdur
(Aşk ile pençesi bir olan aslandır. Alemde (Ancak) cihân tutan (Dünya zabteden) gerçek aşk eridir.
Bir kimse kendisinde aşk eseri duymazsa, onu adam saymayın, o domuzdur.)

(48)

Divânenin biri bir bakkal dükkânına varır. Hoş âdetce bakkala selâm verir. Ve:
–"Bakkal usta, balın, yağın ve yumurtan var mı?" der. Bakkal divâneyi müşteri sanıp:
–"Tatlı Kara Keçili yağlarım, nefis Demirci ballarım ve yeni gelmiş tâze yumurtalarım var" der. Divâne:
–"Ya, öyleyse niçin sıcak sıcak kaygana yemezsin?" cevâbını verir.

K ı t ' a
Hâce cem eyleyüp firâvân mâl
Yimez içmez acep nedür fikri

Gönli tolmış gam u kasâvetle
Unudulmış bu nimetün şükri
(Efendi yemez, içmez bol bol mal toplar, acaba düşünmesi nedir?
Gönlü üzüntü ve tasa dolup bu nîmetin şükrü unutulmuş)

(49)

Zavallı kimsesiz ve coşkun bir divâneyi, birkaç dost bir kenara sohbete bir bahçeye işrete alıp giderler. Divâne bunlarla giderken yolda bir adam pisliği görüp zencirden boşanmış gibi bunları kor kaçar. Aradan günler geçer, Dîvâneyi bir yerde bulurlar.

–"Behey divâne!" deyip yanına gelirler. "Şu bizden ne gördün ve hatırına ne getirdin ki, bizimle ne hoş giderken ve âdetce sohbet ederken bizi koyup kaçtın" derler. Divâne:

–"O adam pisliği bana nasıl bir söz söyledi işittiniz mi? Dedi ki:

–"Be adam nereye gidersin ve bunlarla ne sohbet edersin? Doğrusu ben bir güzel lokma ve temiz yiyecek idim; bir lahza bunlarla yakın ve beraber olup bir saat yanlarında oturdum, işte beni bu şekle, bu hale ve bu kısvete soktular."

Şiir

Şol refik–i bed ki şerrü'n–nâsdur
Nâs sanmasun anı nesnâsdur

Gûl gibi âdemi idlâl ider
Taşrası insan içi vesvâsdur.

(Kötü arkadaş, insanların en fenası (Şerlisidir) İnsanlar onu kötü yaratılışlı bir hayvan zannetmesin.
Şeytan gibi adamı sapıtır. Dışı insan içi şeytandır.)

(50)

Bir divâne Sultan Sencer'in divânına gelir. Pâdişâhın süsünü ve düzenini seyre dalıp hayran kalır. Sultan Sencer ümerâsına:

–"Gelin divâneye hiç seslenmeyelim ve asla iltifat etmeyelim. Görelim bizimle ne yapar!"

Sonra divâne ileri gelip Sultana, ümera ve erkâna selâm verir. Hiç kimse selâmını almaz ve ağız açıp bir tek kelam söylemez. Divâne:

–"Hayret, bu yüce makam ne kadar boş!" deyip, hemen padişahın divânına çıkarak bildiğini yapar. "Bre hay!" deyinceye kadar divâne işini bitirip gider.

K ı t ' a

Şâhlar dergehinde ey derviş
Kemer itme miyâni hizmet içün

Bunların meclisi halâ câdur
Varma illâ kazâ–yı hâcet içün

(Ey derviş şahlar dergâhında hizmet için hizmet alâmeti olan kuşağı bağlanma.
Bunların meclisi bir helâdır, oraya abdest bozmaktan başka iş için gitme.)

(51)

Bir gün Şeyyâd Hamza, Nasreddin Hoca'ya:

–"Behey Hoca, nedir bu senin hâlin, âlemde yalnız maskaralık mıdır kemâlin?" der. Hoca:

–"Er olana bir hüner yeter, senin neyin var ey ebter?" Şeyyâd Hamza:

–"Benim hünerlerim çokdur ve kemalime nihâyet yoktur. Her gece unsurlar âleminden geçerim. Semânın birinci katına kadar uçarım. Varıp semâya aşağıdan

yukarıya el sürer üzerinde ne varsa götürürüm" der.

Kıta

Dirisen her sözün olsun muteber
Âlim içre urmagıl beyhûde laf

Çünki yoktur sende dânişden eser
Demezsin ehl–i ilm ile mesâf

(Her sözün itibarlı olsun dersen, âlimlerin yanında boş lâf etme.

Çünkü sende bilgiden eser yoktur ve ilim sahipleri ile saflaşıp yarışamazsın.)

(52)

Bir divâneye sorarlar:

–"Ne sırdır ki, sabah olunca halk yerinden kalkar. Kimi o yana, kimi bu yana gidip her biri bir yöne teveccüh eder?" Divâne:

–"Bunun sırrı açık, hikmeti bellidir. Çünkü bütün halk bir tarafa gitse, yeryüzü devrilirdi ve cihânın altı üstüne gelirdi!"

Mesnevî

İhtilâfı ümmetün rahmet durur
Kim nizâm–ı âleme illet durur

Kâr u bâr u hilkat u hulk u suver
Olmasaydı muhtelif ey bî–haber

Bulmaz idi kayinât emri karâr
Olmaz idi bunca hikmet aşikâr

(Ümmetin ihtilâfı (Birşeyin doğru ve iyi olanını ortaya çıkarmak için ayrılıp münakaşa ve münazarası) rahmettir ki, (Bu da) dünyanın düzenli olmasına sebeptir. (Hadîs–i şerîfin aslı, "Ümmetimin ihtilâfında rahmet vardır" şeklindedir.)
İş, yük, yaratılışı, huy ve şekil eğer çeşitli olmasaydı kâinatın bir düzeni olmaz ve bu kadar hikmetler de aşikâr olup ortaya çıkmazdı.)

(53)

Bir divâneyi bir yere oturmuş, elinde bir ağaç parçası durmayıp bir yeri oyarken ve önündeki kuru adam kafasının içine bu oyduğu toprağı koyarken görürler:

–"Behey toprağa bulanmış, zavallı divâne! Bu elindeki insan kellesidir. Toprak ölçeği değildir. Bunu toprakla doldurup da ne yapıyorsun?" derler. Divâne:

–"Ey herşeye burnunu sokanlar!Bu kelleyi başının üstünde yeller eser bir halde içi tamâmen hava (Mânâsız arzu ve heves) ile dolu görüp, misk kokusu gibi içini toprakla doldurdum ki, içindeki havâlar dışarı çıksın. Yeter bu kadar hafiflikte bulunup sefihlik yaptı. Biraz da toprakla dolup yerinde dursun" der.

K ı t ' a

Senün gitmez başundan bu hevâlar
Dimâgun cümle toprak tolmayınca

Bu sergerdanlığın pâyânı yoktur
Vücudun ser–te–ser hâk olmayınca

(Beynin tamamen toprak dolmayınca senin başından bu arzular (Havalar) gitmez.

Bu başı dönmüşlüğün bedenin baştan başa toprak olmayınca nihâyeti (Biteceği) yoktur.

(54)

Bir divâne palanını alıp otlasın diye sahraya salar. Merkeb bir müddet yularsız başıboş gezip sonundakaybolur.Divâne de merkebin palanını pazara götürüp satar.Ve yanına birkaç akçe daha katar. Kazan kaynatıp, yemekler pişirip halkı dâvet eder. Ve çok şükürler edip sevinir. Halk:

—"Behey divâne, bu ziyafet ve sevince sebep ne?" derler. Divâne:

—"Nasıl şükr edip sevinmeyiyim?Bir merkebim vardı; dün palanını alıp otlasın diye sahraya saldıydım.Bilmiyorum kurd mu yedi, yoksa çalındı mı,gitti.Eğer ben onun üstünde bulunsam ve merkeble beraber çalınsam hâlim ne olurdu? Ve beni kim arayıp bulurdu?Hemen gittim ve bittimdi" der.

KIT'A

Divâneye gülmez az olur gerçi cihânda
Ağlamaludur çoğumuzun hâline amma

Bir habbe içün kendüni sen yavu kılursın
Dün gün yürür ol aç u yalın gam yemez asla

Ger merd—i Hudâ'nun ola bir nesnesi zâyi
Birin dahi şükrâne virür bi—gam u pervâ

(Dünyada deliye gülmeyen azdır fakat çoğumuzun hâline ağlamalıdır.

Ufacık bir tane için sen kendini kaybedersin. O gece gündüz (Karnı) aç, (Ayağı) çıplak yürür tasalanmaz.

Eğer Allah adamının birşeyi kaybolsa birini de hiç üzülmeden ve aldırış etmeden şükür olarak verir.

(55)

Bir zavallıyı bağrı yanık, gözü yaşlı bir yerde ağlayıp inlerken görürler. Gah yaratandan şikâyet edip, gah halka atıp tutar:

—"Üç gündür yalın, aç, bir lokmaya muhtaç, boş mideyle dertli ve gamlı geziyorum" diye söylenir. Divâneyi görenler:

–"Behey divâne, şu yedi kat göğü direksiz boşlukta tutan yüce Tanrı, seni böyle aç–susuz, üzgün ve şaşkın bırakacak mı?"deyince divâne:

–"Allah Allah! Ne tuhaf konuşuyorsunuz? Yoksa bana âlemleri yaratanın hikmetlerini mi arz ediyorsunuz? Keşke göğe yüz yerde direk vuraydı da yalnız bana her gün doyuncaya kadar ekmek vereydi"der.

NAZIM

Ne ebleh olur tâlib–i müktesib
Ki rızkından ötrü olur muztarib

Yakindür ki Dâdâr–ı heft–âsumân
Virür rızkı "min haysü la yahtesib"

(Kazanma isteği (Endişesi) ile rızkından dolayı ızdırap çeken (Kimse) ne ahmaktır.
Yedi göğün sâhibi yüce Allah herkesin rızkını "Ummadığı" yerden verir.)

(56)

Yolsuzun biri Behlül'ün yüzüne bir avuç kül saçar ve başından külâhını alıp kaçar. Behlül de gözlerini silerek mezarlıktan yana seğirdip gider. Görenler:

–"ay divâne,külâhını kapan şu tarafagitti.Sen mezarlıktan yana seğirdip varıp ne yapacaksın"derler.Behlül:

–"Ne tarafa giderse gitsin, isterse yedi iklimidokuz dolansın, sonunda geleceği yer burasıdır." der.

KIT'A

Rüstemı bir güçle kimsenin malını alma.Bu yaşlı dünyanın Rüsteme ne yaptığını duymadın mı?
Zaman güçlü İnsanlara ne yapmıştır ayaklarının altına bak da gör?

DİĞER KIT'A

Kişi bin yıl boş arzularının yolunda gitse, ecel gelince ona makam (Yer) topraktır.
Devlet (Saâdet), ruhu bu topraktan uçunca makam olarak göklerin gül bahçesine kanat çırpanındır.

(57)

Çıplak bir divâne,şehrin çocuklarının elinden kaçıp kabristana gelir.Bir köhne kabir bularak içine girip âdetince istirâhat eder.Ve bir lahza yatıp uyumaya niyet eder.Şehrin uğursuzlarından iki kişi bunu görürler.Yüzlerini ve gözlerini karalar sürüp divânenin üzerine gelirler:

—"Rabbin kimdir, dinin nedir. Peygamberin kimdir diyerek üstüne tozurlar. Divâne, gözünü açınca iki çirkin suratlı ve kötü dilli ile karşılaşır. Ve bunları Münker Nekir (28) sanarak:

—"Behey ârifler, yanlış gelmişsiniz, deliği yanılmışsınız. Bu bir eski ölüdür. Birkaç defa sorulup hesabı tamâmiyle görülmüştür. Geçiverin"der.

NAZIM

Ölmezden evvel öl ki hisâbun tamam ola
Bunda sorun ki anda cevâbun tamâm ola
Dünyada çek azâbunı kıl nefsüne itâb
Ukbâda tâ azâb u itâbun tamam ola

(Ölmeden önce öl ki, hesâbın tamam olsun. Bu dünyada iken kendi kendine sor, hesaplaş ki, öbür dünyada doğru cevap verebilesin.

Azabını dünyada iken çek, nefsini cezalandır ki, âhirette azab ve cezan olmasın.)

(58)

Hazır cevâp, acâyib dost ve divâne bir medrese talebesi olan Merâhı—zâdeye, bir gün sormuşlar:

—"Sayılar ya çift ya tektir. Beşbuçuğa ne dersin ki, ne çifttir ne de tek?"

—"Behye câhiller, bilmez misiniz ki, beş de beştir beşbuçuk da beş.)

(59)

Nasreddin Hoca bir gün mezarlıkta kabirler arasında elbiselerini çıkarıp çıplak oturmuştu. Ve bitlerini bitleyip utanmayı ortadan götürmüştü. Nasılsa bir taraftan kuvvetli bir yel gelir. Hocanın elinden elbiselerini alıp götürür. Hoca da:

–Ha şunda, ha bunda diye ardına düşer. Kabirler arasında gâh seğirdir, gâh düşer. Birkaç yolcu oradan geçip giderlermiş. Kabirler içinde çıplak bir adamı gâh kalkıp gâh yürür, gâh düşüp gâh doğrulurken görürler. Yaklaşıp:

–Ne halli kişisin ve kimin yoldaşısın?" derler.Hoca:

–"Ölmüş olsam gerek, ölüyüm helâya iş yapmaya çıktım" der.

Mesnevî

Şular kim öldiler Hak birliğinde
Kubur ehlidür anlar dirliğinde

İderler mürde–veş her afete sabr
Olupdur canları "çün tenleri kabr

Eğerçi hikmet–i Hak gâh gâhi
Kılup anlara lutf ile nigâhi

Bu fâni evde bir dem rahat içün
Çıkarur kâr–ı akla hâcet içün

(Hakkın birliğinde ölen şunlar, (Daha) diriliklerinde kabir ehlidirler. (Onlar ölmeden evvel ölenlerdendir)

Ölü gibi her felâkete sabr ederler, onların canları için tenleri kabir olmuştur.)

(60)

Merzifon'da bir divâne vardı. Adına Horasânî Dede derlerdi. Bir gün bu Horasanî Dede bir büyük ırmağın kenarına yatmış, düşünce deryasına batmıştı. Tesâdüfen, bir gün bir alay gözsüz gelirler. Bu ırmağın geçidini bulamayıp âciz kalırlar. Birisi bağırır:

–"Hay, şurada kim var ise Tanrı rahmet eylesin, ve bizi şu sudan geçirmeğe himmet eylesin.Adam başına

birer de pul verelim" derler. Horasanî Dede yerinden kalkıp:

–"Gelin beri" diyerek birisinin eline yapışır. Diğerlerini de biribirine katar ederek önlerine düşüp bunları yeder. Suyun tam ortasına geldikleri vakit aralarında gelen gözsüzün birinin kaza ile ayağı şaşar. Yüz üstü yıkılıp suyun içine düşer. Su galip gelir. Gözsüzü toparlar alır gider.

–"Hay Dede. Birimizi su aldı" diye kalan gözsüzler feryâd eder. Horasanî Dede de:

–"Ne oldunuz? Sudan çıkınca görürsünüz. Sonra bana bir pul eksik verirsiniz" der.

Nazım

Giden gitti çün kim irilmez ana
Niçün bir dahi akil anı ana

Demi nakdi hoş gör anı yoga say
Yiter mâye ömr ile sıhhat sana

Cihân bir geçitdür Hudâya bizi
Geçür dest–i fazlunla senden yana (298)

(Giden gitti artık ona yetişilmez. (Öyleyse) niçin akıllı olan bir daha onu ansın.

Ömür ile sıhhat sana yeter sermayedir. Zamanı, parayı hoş gör; onu yok kabul et.

Dünya bir geçittir. Ey Hudâ bizi faziletli elinle senden yana geçir.)

(61)

Pek aziz babam (Lâmiî) (Allah onu aziz kılsın) dedi ki:

Konya ve civarının sevgilisi Mîr–Dîvâne adlı meczubun, geçmişte bu hakir ile sohbeti ve talebelik âlemin-

de hayli münasebeti olmuştu. Ve ekser iyilikleri fakirden görmüştü. Sıkıntılı evimizde yıllarca durmuştu. Amma o zaman herşey nizam ve intizam içinde idi. Uzun müddet sonra onun başına bu hâl gelip halktan kaçmaya başlamış. İşte o günlerinden birinde eteği, yakası parçak, yüzü, gözü toprak içinde, zavallı, şen ve temizlikten uzak bu hakîrin hücresine çıka geldi. Onu o durumda görünce kendimi tutamayıp ağladım:

–"Hay emîr bu suret, bu kisvet nedir?" diye sordum; gülerek sevinçle:

–"Hay efendi, dîvâne oldum, kurtuldum. Vaktin sultânı ve has kulu oldum" cevabını verdi.

Kıt'a

Bular şol bende–i dergâh durur kim
Olupdur çâh–ı gamdan cânı âzâd

Eğerçi zâhirâ pür–gam görinür
Velı batınlarıdır hurrem u şâd

Misâlidür bular nâr–ı Halilün
Tışı pür–süz ü içi gülşen âbâd

(Bunlar şu dergâhın kullarıdır ki, canları gam kuyusundan kurtulmuştur.
Görünüşte gam dolu (Üzgün) görünürler, fakat onların içleri şen ve sevinçlidir.
Bunlar Hazret–i İbrahim'in benzeridirler.
Dışı tamamen ateş, içi gül bahçesidir.)

(62)

Bir dîvânenin evine ateş düşmüş yanıyordu. Kendisi de karşısına geçmiş kalgıyıp oynuyordu. Onu bu halde görenler:

–"Be hey dîvâne, neyin varsa ateşte yandı ve du-

manları göklere tırmandı! Senin böyle sevinip oynamana ve kalgıyıp gülmene sebep nedir acaba?" derler.Dîvâne:

–"Siz bilmezsiniz. Pireler için fenâ bir iş oldu. Canım ellerinden kurtuldu. Onun için sevinirim" der.

Nazım

Uşak teşvîşdür ey hâce mâlun
Perîşan ol sebepdendür bu hâlün

Şeb oldukça gelürler bir araya
Büreler gibi dürlü hayâlün
Dil ü cânun yakarlar yandururlar
Komazlar uykuya bir dem mecâlün

Bularun harmenine âteş ur kim
Ola ser–sebz gülşen gibi yalın

(Ey efendi, malın küçük karıştırıcıdır, bu hâlin ondan dolayı dağınıktır. Pireler gibi bin türlü hayâlin gece olunca biraraya gelirler.

Canını ve gönlünü yakıp yandırırlar, bir an uyumaya sende güç komazlar.

Bunların harmanına ateş koy ki, bütün yeşillikler gül bahçesi gibi alev olsun.)

(63)

Nasreddin Hoca çift sürerken boyunduruğun kayışı kopar. Bütün düzeni bozulur. Hoca hemen başındaki dülbentini çıkarıp onu yerine bağlar. Kırık, dökük ne varsa sarıp sarmalar ve öküzlere:

"Hay!" deyip yine önüne katar. Bir miktar sürüp,söker. Nâzik tülbent zora dayanamayıp cayır cayır çözülüp kopar. Nasreddin Hoca hiç aldırış etmeden gönlü gayet hoş:

'–"Sen de gör e, kayış ne çekermiş!" der.

Şiir

Mülk–i hâkı ârifün yanında bî–kıymet olur
Şâhbâzı kudsdür bunlar felek–himmet olur.

Halk–ı âlem bunları dîvane vü nâdan sanur
Bunlar illâ âkil ü dânâ–yı pür–hikmet olur

(Toprağa âit mülk ârifin yanında değersizdir.
Bunlar mukaddes olan şeylerin yiğididir, yalnız feleğe himmet ederler.
Dünya halkı bunları deli ve bilgisiz zanneder. Oysa bunlar akıllı ve hikmet dolu ilim sâhipleridir.)

(64)

Yine muhterem babam (Lâmiî) dedi ki:

–Bir sene İstanbul'da büyük kıtlık oldu, ardından vebâ bastırıp bütün şehir feryâd figânla doldu. Ben zavallı da, mahzun gönlümü ferahlandırmak ve içimin sıkıntısını gidermek için bir gün deniz kenarına gittim. Deniz kıyısında hayret ve düşünce sarhoşluğuna gark olmuş bir vaziyette Mîr–Dîvâne'yi gördüm. Yanına vardım. Tanışıp bilişţikten sonra söze çekip:

–"Ne haldesin?" dedim. "Herhalde dünyadaki kıtlıktan canına hayret ve âdem oğullarının ölümünden kalbine sıkıntı gelmiş?" Dîvâne başını kaldırıp:

–"Hayır efendi, Hak teâlâ'nın hikmetlerini ve kullarıyla olan sohbetlerini düşündüm. Şehir halkının açlıktan, azıksızlıktan tâkatsiz kalıp öldüklerini gördü. Şurada birkaç kulunu besleyemedi ve haklarından gelemedi, demesinler diye, avucuna alıp kendi eliyle bir bir kırmaya ve bir bir devşirip dermeye başladı" dedi.

N a z ı m

Her belâ kim nâzil olur imtihândır mü'mine
Hastalık nîmet durur, mevt armağandur mü'mine

Ey cihânda assısın bilmez kişi devşir öğün
Su–i zan Mevlâsı içün gey ziyândur mü'mine

(Mü'mine inen (Gelen) her belâ onu imtihan etmek içindir. Mü'mine hastalık nîmettir.(Allahı anmasına ve sîle olduğu için) Ölüm ise hediyedir.

"Ölüm mü'mine hediyedir" Hadîs–i Şerîf

Ey dünyâda faydasını bilmeyen kişi, önünü topla (Kendine gel), müslümana Mevlâsı için kötü zanda bulunmak çok zararlıdır.)

(65)

K ı t ' a

Gülmesün dirsen sana halk–ı cihân
Dime ey akıl düşün divâneye
Çünki mecnundin dilersen keşf–i hâl
Adunı akıl komaklık pes niye

(66)

Behlül Divâne bir gün Harun Reşid'in divânına gelir. Bakar ki Hârun tahtında yok. Hemen Hârun'un yerine geçip padişah gibi oturur. O anda hâcipler gelip Behlül'ü Halife'nin yerinde görürler.

–"Bre edepsiz deli!" diye bir iki vururlar. Behlül hemen çağlamaya ve gözyaşı döküp ağlamaya başlar.Tam o esnada Hârun çıka gelir. Behlül'ü ağlar bulur. Ve okşayarak yanına alır:

–"Niçin ağlıyorsun?" deyip halini hatırını sorar ve yanındaki hâciplere:

–"Buna n'oldu?" der. Hâcipler:

–"Ey mü'minlerin emîri, sizin yerinize geçmiş oturur gördük. Edeplenmesi için öfkelenip bir iki vurduk, ondan ötürü ağlar" derler. Behlül ileri atılıp:

–"Hayır ben onların dövmelerine ağlamam! Senin için ağlarım ve sana acıyıp ciğerimi dağlarım ki, ben ömrümde bir kez bu makâma oturduğum için bu kadar dayak yedim. Sen ki her gün oturuyorsun, acaba ne kadar dayak yemen gerekecek?" der

Nazm

Ey devlet ıssı fikr kıl encâm–ı devleti
Her devletün sonında çü vardır sana leti

Tahtun çü tahta–pâre olur âkıbet begüm
Bu izzet ile olma ferâh an o zilleti

(Ey devlet (Saâdet) sâhibi devletinin sonunu düşün (ki), her devletin sana sonunda cezası vardır.

Tahtın sonunda tahta parçası olur. Beğim, bu yücelikle sevinme, o zilleti (Aşağılığı) hatırla.)

(67)

Bursa'da bir divâne vardı. Acâyip tavırlı, tuhaf bir dosttu. Otuz, kırk köhne külâhı birbiri üstüne başına giyerek, bulduğu eskileri, tülbentleri ve bez parçalarını da üstüne sarıp çarşıları dolanırdı. Ve gözü tuttuğu bir kimsenin önüne varıp:

–"Sadakanı, adağını ver" diye dilenirdi. Fakat yanında dünyanın değer ve kıymeti yoktu. Altın ve gümüşe ise hiç rağbet etmezdi. Verdiklerini yine dağıtırdı. Ve "Allah versin" diyeni hemen kor giderdi.

Bir gün bu hakîr onu söyletmek için:

–"Behey âşık dedim, niye bu kadar zahmet çekip cihânı dokuz dolanırsın? Müslümanlardan bir akçe, iki akçe deyip dilenirsin. Var bir köşede sessiz otur. Ve dilencilik etmeyi bırak. Bak nasibin eline nasıl girer. Ve Hak teâlâ rızkını ayağına gönderip sana neler verir." Divâne:

–"Doğru dersin, sessiz oturunca da verir amma, terler döktürüp verir."

Mesnevî

Tevekkül belî kâr–ı müşkil olur
Ki hûn–i ciğer birle hâsıl olur
Tevekkül eğerçi ulu pâyedür
Ki dünyâ vü ukbâya sermâyedür

Veli sâlhâ kan yudup lâl–vâr

İdinmen gerek seng–i gamdan hisâr

Ki tâli oluban saâdet güni
Güher ide gül içre ol dem seni
(Evet, tevekkül zor iştir ki, ciğer kanıyla beraber meydana gelir
Tevekkül ulu rütbedir, dünya ve âhirette sermayedir.
(Tevekkül: Her işte sonuna kadar gayret sarf ettikten sonra neticeyi teslimiyetle Cenâb–ı Hakk'a havâle etmektir.)

Kıt'a

Ârif ol kimsedür ki her hâle
Şükr idüp Hakka ittikâ eyler
Câhil oldur ki gark–ı nimetken
Yine Rabbinden iştikâ eyler
(Ârif; her hâle şükr edip kesinlikle Allah'a bağlanan kimsedir.
Câhil; nimetlere batmışken yine Rabbinden şikâyet edendir.)

(68)

Bir divâne bir sahrâda aç ve zavallı bir halde gezerken bir ırmak içinde bir ördek görür. Divâne miskin, "Gayb lokmasıdır, elime girdi" diye yürür. O su kuşu aynı zamanda havada uçardı. Dîvânenin kendi tarafına geldiğini görünce ördek uçup kaçar. Dîvâne:"Bu da hoş!" deyip eğilerek o sudan bol bol içer:

–"Eğer eti elime geçmediyse,helâl olsun et suyu deryalar gibi!" der.

Nazım

Kanaat gibi kenz olmaz cihân mülkinde i derviş
Yüri bu hân–ı vâfirden murâd oldukça yi derviş

Dime bu köhne ol nevdür bu gendüm yahud o cevdür
Çü geçdi cümle yeksândur ne kim var ise di derviş
(Ey derviş cihan mülkünde kanaat (Elindekine razı olmak) gibi hazine yoktur. Yürü bu bol sofradan istediğin kadar ye derviş.
Bu eski, o yeni, bu şeker kamışı, o arpadır deme. Çünkü ne varsa geçince hepsi birdir de derviş.)

MANZUM LATİFE (69)

1.Meğer var idi bir dîvâne-i ûr
Ki uryanlıkta olmış cismi rencur
(Meğer çıplaklıktan bedeni incinmiş (Perişan olmuş) tek gözlü bir dîvâne vardı.)

2.Yaturdı ruz u şeb bir gâr içinde
Vücûdı hastalıktan hâr içinde
(Vücudu hastalıktan dikenler içinde gece gündüz bir mağarada yatardı.)

3.Turup bir gün didi: Ey Halıku'n-nâs
Demidür eylesen ben ûrı ilbas
(Bir gün durup: "Ey insanların yaratıcısı ben tek gözlüyü giydirsen (Çıplaklıktan kurtarsan) zamanıdır" dedi.)

4.Eğer çi ürlıktan itmezem âr
Veli pûşiş gerekdür cisme näçär
(Çıplaklıktan utanmıyorum fakat, çaresiz bedene örtü gerektir.)

5.Tutalım gelmeye benden bir ibrâm
Kanı insâf u lutf u fazlu inâm
(Farzedelim ki, benden usandıracak derecede bir ısrar gelmedi. insâf, iyilik, fazilet ve nîmetin nerede?)

6.Nidâ–yı gayb irüp didi ki: Ey ûr
Seni kıldıysa berd–i gâr rencur
(Gaybdan (Gizlilikler âleminden) ses gelip dedi ki: "Ey tek gözlü! Seni mağaranın soğuğu incittiyse.")

7.Çıkup al âfitâbumdan benüm tâb
Tenün eşk–i gam ile itme gark–âb
(Çıkıp güneşimden güç al, tenini gam göz yaşı ile suya boğma."

8.Didi: "Ya Rab nedür bilsem bu buyruk
Güneşden gayrı yok mı cânım ayruk
(Dedi (ki): "Ya Rab bu emir nedendir bilsem? (Yoksa) artık güneşden başka elbisen yok mu?)

9.Zihi lutf u mürüvvet bâreka'llâh
Zihi cûd u fütüvvet Allah Allah
(Allah mübârek etsin ne güzel iyilik ve cömertlik, Allah Allah! Ne hoş ikram ve eli açıklık!"

10.Cevap irdi ki: "Bu hafta dahi var
Bu derde sabr kıl ey ûr–ı bî–âr
(Cevap geldi: "Ey arsız tek gözlü, bu hafta da var sen de bu derde sabret.)

11.Virem bir cübbe k'ola cübbetü'l–berd
Giyesin virmeyüp bir habbe ey merd
(Sana bir soğuk cübbesi vereyim. Ey yiğit onu bir habbe (Tane) bile vermeden giy.)

12.Tamam oldı çü hafta geldi bir pîr
Getürdi bir pelâs–ı köhne dil–gîr
(Hafta bitti bir ihtiyar gelip kalbe sıkıntı veren eski bir aba getirdi.)

13.Var idi penbesi yüz yirde artuk
Görinür penbeden gayri yiri yok
(Yüzden fazla yerinde pamuk vardı. Pamuktan başka görünür yeri yoktu.)

14.Görüp ol delki bu dîvâne-i zâr
Dahi bed-ter olup zâr u dil-ifkâr
(Bu inleyen divâne o yamalı eski dilenci hırkasını görüp gönlü daha beter yaralı ağlayarak.)

15.Didi: "Ey kâr-sâz-ı cümle bî-kes
Bir hafta içre bu mıydı işün pes
(Dedi (ki): "Ey bütün kimsesizlerin işini yapan! Şimdi bir haftadır işin bu muydu?)

16.Ne hoş usanmayup elden komadın
Üşenmedin bunı bir bir yamadun
(Ne hoş, bunu nasıl usanmayıp elinden koymadın? Ve üşenmeyip bir bir yamadın.)

17.Kim öğretti sana bu penbe-dûzî
Bu gice işi mi yâ kâr-ı rûzî
(Sana bu pamuk dikmeği kim öğretti? Bu gece işi mi yoksa gündüz işi mi?)

18.Bu resme derzilik bir şahs bilmez
Bu surelü yamalar kimse ilmez
(Bu şekilde terziliği (Hiç) bir kimse bilmez. Böyle yamaları kimse yamayamaz.)

19.Değülsen çokdan eskici ke-mâ hi
Bu hırka kankı şeyhündür ilâhi
(Onun gibi çoktandır eskici değilsen. Allahım bu hırka hangi şeyhindir?)

20.Hünerler arz idüp ey kâmil üstâd
Ağırladun bizi ki âferin–bâd
(Ey olgun üstâd mârifetler sunup bizi ağırladın, bravo!)

21.Gel ey dil pûşiş içün yime gussa
Bu zibâ kıssadan ahz eyle hisse
(Ey gönül, gel örtü için (Bu kadar) tasalanma. Bu güzel hikâyeden ders al.)

22.Bu sözler gerçi mecnûndan revâdur
Velî âkil diyicek gey hatâdur
(Gerçi bu sözler deliden zuhur ederse uygundur, fakat akıllı deyince büyük hatâdır.

23.Tefekkür kılsan ammâ hâl–i âlem
Hemin bu kıssadur va'llâhi âlem
(Amma, dünyanın durumunu düşünsen –Allah bilir ya– tıpkı bu hikâye gibidir.)

24.Ki dünya ehlini bir lâhza söylet
Eğer bir şükr iderse bin şikâyet
(Dünya ehlini bir lâhza söylet, eğer bir (Defa) şükrederse bin (Kere) şikâyet edecektir.)

25.Kimisi nâr–ı fakr ile tutuşmuş
Kimi derd–i gına bahrine düşmüş
(Kimisi fakirlik âteşi ile tutuşmuş, kimisi de zenginlik derdinin denizine düşmüş.)

26.Cihân ol gardur gâret–ger–i cân
Yatur ehli içinde zâr u uryân
(Dünya can yağmacısı olan mağaradır. Ehli içinde çıplak ve inleyerek yatır.)

27.Müzehheb câmeler bil ol pelâsı

Nedür insana ton takvâ libâsı
(O abayı altın yaldızlı elbise say. İnsana (Yakışan) elbise nedir? Takvâ (Allah korkusu ile kötülüklerden çekinme) elbisesi.)

28.Bu fâhir tonları ko lâmi'î var
Şiâr–ı fakrdan âr itme zinhar
(Lâmi'î bu değerli elbiseleri bırak git, sakın fakirlik alâmetinden utanma.)

29.Didüğüm fakr şol yokluktur ey dil
Ki fahr itti anunla ehl–i Hak bil
(Ey gönül dediğim fakirlik şu yoklukdur ki, onunla Hak ehli (Peygamber) övündü.

30.Teni uryân eli boş karnı aç
Olanları severmiş Hak gözün aç
(Allah teni çıplak (Bir şeysiz), eli boş ve karnı aç olanları severmiş. Gözünü aç.)

31.Bu dergâha güzâfin yol virilmez
Yoğ olmayınca ol vara varılmaz
(Bu dergâha (Allah kapısı) boşuna yol verilmez. Yok olmayınca (Benlikten geçmeyince), o vara varılmaz.)

32.Niceler geldi muhrim gitdi mahrum
Niçeler düşdi mücrim oldı merhum
(Birçoğu hürmetli gelip nasipsiz (Boş) gitti. Bir çoğu da suçlu düştü, fakat Allahın rahmetine nâil oldu.)

33.Cihân bir hâne–i ibretdür ey cân
Bu işün âhiri hayretdür ey cân
(Ey gönül dünya bir ibret evidir. Ey can, bu işin sonu şaşkınlıktır.)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bugünün insanlarının lâtifeleri ve zamanın aşağılığı hakkındadır. Bu bölüm iki kısımdır:

BİRİNCİ KISIM: Hüküm ve hükümet erbâbı ile, ilim ve mârifet sâhiplerinden zuhur eden lâtifelerdir.

İKİNCİ KISIM: Sâir hayal ve iş erbâbı ile diğer milletlere mensub olanlardan sâdır olan lâtifelerdir.

BİRİNCİ KISIM

(70)

Bursalıların tatlı sözlü, kibar dostu Birâder Kasım bir gün pazarda Kalaycı Kadı'ya rastlar. Efendi hazretleri azametle gelmektedir. Önünde makam ve mevki sahipleri, yanında maiyet ve hizmetçileri, ardında ağır yükler ve mallar vardır. Birâder yanına yaklaşıp:

–"Allah yardımcın olsun! Efendi, bu devletle geliş kapıdan mıdır? Devlet erkânından ne havâdis var?" der. Kadı:

–"He birâder, havâdis vakti değil, hemen kapıya yakın ol. Herhalde karnın tok, onun için de durumdan haberin yok" deyip yol üzerinde olduğundan geçip gider. Bu sözler Birâder'in kafasına işleyip içten içe onu rahatsız eder. Ve kendi kendine:

–"İhtimal ki, devlet ve izzet sâhibleri himmet ve inâyetle beni hatırlayıp sohbetim arzulamışlar" diyerek:

B e y i t

Bü'l–heves kendü murâdınca ider fikr ü hayâl
Her murâd ehline bir yüzden olur arz–ı cemâl
(Maymun iştahlıların düşünce ve hayalleri hep kendi istedikleri yöndedir. Her arzu, sâhibine bir başka taraftan yüz gösterir.)

O gece garib kuruntular, tuhaf düşünce ve sevdâlarla canı kıl gibi olur. Ve daha seherden kalkıp Kalaycı Kadı'nın oturduğu imârete gelir:

–"Hay efendi,bana dün bir sözle ızdırap verdin;yüreğimin ateş koru olduğunu biliyor muydun? Bana ne duruyorsun, burada ne iş görüyorsun? Kapıya yakın ol demekten maksadın ne idi?" der. Kalaycı Kadı:

–"Zamâne kötülerindir, ne duruyorsun ve burada ne yapıyorsun, demekti" der.

K ı t ' a

Muteberdür cihânda dûn u deni
Dâimâ zillet içre ehl–i hüner
Hâl–i âlem misâl–i deryâdur
Gevher–i pâk zîr ü cîfe–zeber
(Dünyâda alçak ve aşağılık olanlar itibarlı (Değerlidir). Hüner sâhibleri dâima zillet içindedir.
Dünyânın durumu denize benzer, temiz inci alttadır, pislik üstte.)

(71)

Rivâyet ederler ki Rumeli Kazaskeri Hacı Hasan oğlu merhuma büyüklerden biri bir gün:

–"Niçin gece gündüz evinizde olsun,sarayda olsun, maiyetinizde ve hizmetinizde olanların selâmlarını alıp, ilgi ve iltifatta bulunup, yüzlerine bakarak sözlerini din-

lemezsiniz? Ahirette sorulunca ne cevap vereceksiniz (Alimler kendilerini öyle hor (Değersiz) ettiler der. Cevap verir:

—"Onların yanımızdan dışarı çıkınca, ardımızdan kötülemelerine ve ağzımıza, yüzümüze söğüp hakkımızda saçma sapan konuşmalarına sayarız. Belki bizde olan onlarda, onlarda olan da bizde yoktur" der.

Kıt'a

Şöyle hor etdi kendüzin ulemâ
Değme yirde selâmın almazlar

Medh u zem olmaz ise bir işde
Biriküp bir araya gelmezler

Tan mıdur mihnet içre kalsa bular
Çünkü râh—ı Hudâda yelmezler

ve bunlar haklarını talep edince ne buyuracaksınız?" ki değme yerde selâmını almazlar.

Bir işte övme ve kötüleme yoksa toplanıp biraraya gelmezler.

Bunlar sıkıntı içinde kalsalar şaşılır mı? Çünkü Allah yolunda gitmezler.)

(72)

Birâder Kâsım bir gün İstanbul'a gelir. Yürüyüp dîvâna varır. Ve devlet erkânı huzuruna girip Bursa'ya hizmetlerini arzeder. Ömür ve devletlerine duâlar okuyup karşılarında durur. Vezirler:

—"Hay Birâder ne haber? Bursa ahâlisi neyler?"

—"Sultanım devletinizin ve yüceliğinizin devâmını duâ ve senâlarına meşgullerdir. Yiyip, içip himâyeniz sâyesinde hoş vakit geçirirler" der. Vezirler:

–'İşittik ki hayli zamandan beri Bursa'da et ve ekmek bulunmaz ve narh fiatına riâyet edilmezmiş. Neden yiyip, içip hoş vakit geçirirler?" Birâder:

–"Hay sultanım narh fiatı dediğiniz büyükler için bir rüsumdur, fukara kullarınız onu bilmezler ve birşey bulunduktan sonra onun ölçü ve tartısına bağlı kalmazlar. Ve boş yere çekişmezler.

B e y i t

Bî–müsemmâ ismdür alemde narh u ihtisâb
Şâhçün mânisi zer cem eylemekdür bî–hisâb
(Narh ve sorumluluk dünyada bilinmeyen isimlerdir. Mânası şâh için hesapsız altın toplamaktır.)

Amma, ben kulunuz gelmeden birkaç gün önce kadımızın işinden alındığı haberi işitildi. Her hânede bir kurban kesildi. Etin yüzüne kim bakar?" der.

M e s n e v î

Resen–i şer gayet inceldi
Mûy–veş bir üzülmesi kaldı

Kâdîler oldı şöyle rüşvet–ger
Evvelâ dest–i müddeîye değer

Edeb–i şer gitdi mahfilden
Hakkı seçmezler oldı bâtıldan

Zûr u tezvîr ile cihân toldı
Bilmezem kande gitdi hak n'oldı
(Şeriât ipi gayet inceldi, kıl gibi bir kopması kaldı.
Kadılar (Hâkimler) öyle rüşvetçi oldular ki evvelâ dâvâcının eline dokunuyorlar.
Toplantı yerinde şerîat (İslâm) edebi gitti. Doğruyu yanlıştan ayırmaz oldular.

Yalan ve dedikodu ile dünya doldu. Hak nereye gitti ne oldu bilmiyorum.)

Vezirler:
–"Behey Birâder bu dediğin nîmet bolluğu, değme işret günlerinde; belki kurban bayramında bile olmaz."
Birâder:
–"Hay devletli paşalar, doğrusu kurban bayramında kurbanı yalnız müslümanlar keser. Hattâ onların da zenginleri. Amma Kadımızın azli haberi işitilince er, avrat yetmişiki millet kurban kestiler" der.

Kıt'a

Dirliğinden ana ölüm yeğdür
Kim ola mevti içün iller şâd

Olmasun bir nefes diri leş iken
K'öle ardınca halkı eyler şâd

(Kimin) ölümüne eller seviniyorlarsa o (Kimse) için yaşamasından ölmesi daha iyidir.

Vezirler gülüşüp:
–"Hele ondan geçelim, fakat, yine Çıra Pazarı tamâmen yanmış, şehirliden kimse ses çıkarmamış. Ve sancak Beyi yaylada bulunup bakmağa inmemiş, diye haber var. Aslı faslı nedir,doğru mudur?"derler. Birâder:
–"Hay devletli paşalar, murâdınız kulunuzu söyletmek ve oraya varınca hakaret eyletmektir" diyerek sözüne devamla:
–"Bunların sebebi belli ve illeti açık değil midir?Gece bekçilerinin korkusundan şehirli nasıl söylesin?Şehrin üstüne feleğin iki belâsı birden mi insin?

M e s n e v î

Asesler kim gezüp kol kol yürürler
Harâmiler durur kim yol ururlar

O kim subaşı vü mîr–i Livâdur
Belâ tîz–âbudur tîr–i kazâdur

Vilâyetde bular bir gizli yağıdur
Harâmî yoldaşı düzd ortağıdur.

(Gece bekçileri gezip kol kol yürürler,haydutlar ise yol vururlar (Keserler)

O ki subaşı ve sancak–beyidir, belâ kezzabıdır. Kaza okudur.

Bunlar vilâyette bir gizli düşmandır.Haydutlar yoldaşıdır. Hırsızlar ortağı.)

Yine Paşalar:

–"Yâ müftü ne haldedir?" Birâder:

–"Müftü, bir aziz kişidir. Kapısından kimseyi mahrum göndermez ve az çok ne götürürlerse döndürmez.

K ı t ' a

Dîrigâ azdı âlimler meğer kim
Zamânın irdi vakt–ı inkırâzı

Olur olmaz yazar müftiler el–hak
Kapısından gider hasmeyn râzı

Velî insâf idicek bize nisbet
Münâsibdür begüm müfti vü kâdı

(Yazık, âlimler azdı, zamânın bitme (Çökme) vakti geldi.

Doğrusu müftüler olur olmaz yazarlar, kapılarından iki düşmân râzı (Memnun) gider.

Fakat bize göre değerlendirecek olursak, beyim.

müftü ve kadının (Hâkimin) yaptıkları uygundur. (Yerindedir.)

Vezirler:

–"Behey Birâder, sözünden iyice anlaşıldı ki Bursa'da hayli haddini aşanlar ve haksız yere halka sataşanlar varmış. Şimdi Hüseyin Çelebi'yi müfettiş verelim. Bütünüyle teftiş edip görsün.Ve edilen zulümleri sorsun."
Birâder:

–"Hay sultanım, bu kıyâmet kopmadan Bursalı sorulsun ve ne olacaklarsa bir gün evvelden olsun demektir"der.

K ı t ' a

Teftiş ile kavruldı cihân bir yere geldi
Bu halkı müfettiş nice bir oda yakarsın

Havf eyle Hudâ'dan utan ilden gözüni aç
Bir deyr binâ itmeğe bin Kâbe yıkarsın

(Teftiş ile dünya kavrulup bir yere geldi (Teftişten yanarak dünya tor–top oldu). Müfettiş, bu halkı nasıl bir ateşte yakıyorsun.

Allah'tan kork, elden utan, gözünü aç; bir kilise yapmağa bin Kâbe yıkıyorsun.)

Vezirler:

–"Anlaşıldı ki Birâder sen Bursa'nın büyüklerini donatmaya gelmişsin. Belki onlardan şikâyet etmek için Bursa'nın bol rüşvetini de almışsın"derler.Birader:

–"Hay devletlü paşalar, ben kimim ki büyükleri donatayım? Veya onlara haksız isnad ve iftirâlarda bulunayım. Ben fakîre rüşvet almak iftirâsında bulunarak devlet adamlarımıza benzetmeyiniz. Ammâ burada sözüm dinlenmez de sağlıkla Bursa'ya varırsam büyükleri donatmağı ve bu maceraya hâşiyeler katmayı nasip

olursa görürsünüz."

Kıt'a

Gûş it fakir sözin bunda ey vezir
Tâ senden anda itmeye yarın şikâyeti

Senden ki zerre sorar mâlikü'l–müluk
Mahşer gününde bundağı vezri vezâreti

(Ey vezir burada fakir sözünü dinle ki, yarın orada senden şikâyet etmesin.
Mülklerin sâhibi senden, kıyâmet gününde buradaki vezirliğini ve vezirlikte yaptıklarını zerresini bırakmadan sorar (Soracak).

(73)

Merhum Sultan Çelebi Mehmed üçüncü defa tekrar kardeşi Musa Çelebi üzerine Anadolu vilâyetinden geçerek donatılmış bir ordu ve sayısız askerle Rumeli'ye varıp uzun müddet o diyârda dolaştı. Ve Rumelinin ekser beylerini ve yiğitlerini yanına akıttı. O esnâda Anadolu vilâyeti uzun zaman pâdişahsız ve askersiz kaldı. Karaman–oğlu Mehmed Bey "Fırsat ganimettir" diyerek memleketi yağmalayıp birçok hasar yaptıktan sonra Bursa'yı bir ay kuşattı. Ve etrafını ateşe verip hesapsız fesatlık yaptı."

Beyit

Kaçan aslandan olsa bîşe hâli
Görirsin bebr olur her bir şegali

(Aslan ormanda bulunmadığı zaman her çakalın bebr (Aslanın bile korktuğu azgın canavar) kesildiğini görürsün.

Neticede; Sultan kardeşi Musa Çelebi'yi katl edip

ölüsünü Bursa'ya gönderdi. Bundan sonra büyük bir güçle askerini Anadolu tarafına sevk etti. Karaman-oğlu bu haberi işitmiş fakat inanmamıştı. O anda Musa Çelebi'nin cenazesi Kaplıca İmâretine geldi. Tabutunu açtırıp ölüyü görünce Karaman-oğlunu hayret aldı. Çünkü hayatında görmüş bir sohbette beraber oturmuştu. Hemen neye uğradığını anlayarak kuyruğunu kısıp kaçtı. Meğer Karaman-oğlunun iri cüsseli, büyük bünyeli, yerinde söz söyleyip ince lâtifeler yapan Hürmüz Tanası denilen bir maskarası vardı. Karaman-oğlunun ardınca kaçmaktan yorulup dermansız kalınca:

-"Hay Beğ, sen Osman-oğlunun ölüsünden böyle kaçarsın, dirisini görsen halin ne olur? Herhalde korkudan eğerine... arsın" der.

Nazm

Aceb mi seng-sâr-ı ta'na olsan
Çün işün ahirin fikr eylemezsin

Ne ta'n başun kayusı olsa zâlim
Çü hakkı bir nefes zikr eylemezsin

(Kınama taşlamasına tutulsan şaşılır mı? Çünkü işinin sonunu düşünmüyorsun.

Başının tasası eksik olmasa (İdarecin) zâlim olsa ayıplanır mı? Çünkü hakkı bir nefes olsun anmıyorsun.)

(74)

Padişahlardan biri cennet köşkü gibi yüce bir saray yaptırarak binbir çeşit süs, nakış ve zıynetle şöhret verdi. Zamânının âlimlerini, hâkimlerini ve civârının âmirlerini ve fakirlerini dâvet edip ziyâfet verdi. Ve bunlardan sordu:

-"Bu sarayın bir kusuru veya görünen bir noksanı var mıdır? Bulunabilir mi?" Hepsi birden:

–"Bu mükemmel saray herhalde cennet köşklerine bedeldir. Hiçbir yerinde noksanı ve haleli yoktur"deyince, bir zâhid yerinden kalkıp:

–"Bir büyük eksiği vardır ki, temeli yokluk üzerine olup, binâsı ebedî değildir. Azrâil her yerinden girer. Ve ölüm kasırgası kapı ve duvarlarından işler" dedi.

Kıt'a

Yiter sarf it bu fâni mülke ömri
Çu şâhum sana olmaz pâyidâr ol
Felek evcine irdi tut ki kasrun
Bilürsen olursardur hâksâr ol
İki gün olmağ için râhat anda
Yiter mihnetle yıllar, bî–karâr ol

(Bu geçici dünyâya ömrünü yetecek kadar harca. çünkü şâhım, o senin için ebedî değildir.

Farzet ki sarayının (Yüksekliği) semânın yüceliklerine çıkmıştır. (Fakat bilirsen o (Yine) toz toprak olacaktır.)

(75)

Fâtih Sultan Mehmet vefât edince yeniçeri tâifesi korkmadan Karamanlı Mehmed Paşa'nın başını kestiler. Devletin ileri gelenlerinden bir çok kimsenin evlerini bastılar. Kâfirlerin mallarına ve çocuklarına el uzattılar. İstanbul halkına büyük korku ve ürperti verip çok çapul ve hasarda bulundular.

Beyt

Olmasın bir memleket bî–şehriyâr
Yoksa pür âşub olur dâr u diyâr

(Bir memleket sahipsiz kalmasın, ev (Bark) yurt (Yuva) karmakarışık olur.)

İshak Paşa, Sultan Murad Han Gazi zamanından kalmış bir vezirdi. Hem de kul aslından ve Rûm neslinden idi. O anda İstanbul'da bulundu, bu fitneyi yatıştırıp memlekete güven vermek için Ebu–Nasr Bayezid'in oğlu şehzâde Korkud Çelebi'yi tahta geçirdi. Sultan Bayezid'e nâmeler uçurdu. Yeniçeri'yi inâm ve ihsanlar ettirip ulûfelerini artırdı.

Nazım

Olmasın mülk içre istersen halel
Re'y–i rûşen birle kıl her dem amel
(Mülk içinde bozukluk olmamasını istersen, her zaman parlak görüşle (Düşünceyle) iş yap.)

Yeniçeri tâifesi ise Sultanın divânına toplanıp suçlarını bastırmak için:

–"Bizim bu çapul ve yağmamız ve büyüklerin evlerine olan hasarımız mal, mülk için değil, memleketin durumunu ıslâh etmek içindir. Her diyârın çift bozanı ve her memleketin şehir–oğlanı bütün devletin yüksek kademelerini tuttu. Osmanlının kanunu ve Hakanın töresi bozuldu. Bundan sonra bu yolun başları, ağaları, sancak-beyleri ve paşaların cümlesi bizden olması gerekir". İshak Paşa:

–"Doğru söylüyorsunuz ve mâkul diyorsunuz oğlanlar; öyle olması gerekir. Hem de öyle olsun!" dedi. Dönüp yine:

–"Kazasker bizden olsun" derler. İshak Paşa bunların her sözünü birden kabul edip, belki söz ve ahidlerinde durmazlar endişesiyle sorar:

–"Behey oğlanlar, kazaskerliğe okumuş-yazmış ve mektepten azmış kimse gerekir. Sizin içinizde böylesi var mıdır?"

–"İşte bizim Sarıca Bıçak kitap parçaları okur ve güzel şeyler yazar. Zâten işden-güçden vazgeçmiş bi-

ridir" derler. İshak Paşa:

—"Öyle olunca ne diyebiliriz. Kazasker de sizden olsun yürün varın!" der.

N a z ı m

Düşmesün hükm—i cihan âlemde nâdân eline
Yoksa çok fitne vü âşûb salar can iline

Görmesün pâdişâh eksükliğini haşra değin
Ya ilâhi nazar it lutf ile Osman iline
Şah—ı Rumı çü arab tahtına sultan itdün
N'ola ednâ kulı şâlı olsa Horâsân iline

(Alemde dünya hükmü (İdaresi) bilgisiz eline düşmesin. Yoksa can ülkesine çok kavga ve karışıklık getirir.

Ey Allahım lutf ile Osmanlı ülkesine bak; kıyamete kadar pâdişâh eksikliğini görmesin.

Rum şâhını arap tahtına sultan ettin. Aşağılık kulu Horasan iline şâh olsa ne çıkar.)

(76)

Bilgisiz vezirlerden birinin oğlu vefât eder. Zamânın âlimlerinden biri de baş—sağlığına gelir:

"—El—hükmü li'llâhi'l—aliyyi'l—kebîr ve ileyhi'l—merciû ve'l—masîr (Hüküm yüce Allahındır. Dönüş ve gidiş onadır.) Sizler sağ olasınız ve âhirette karşılığını bulasınız" der. Vezir de ağlayarak:

—"Hepimiz öleceğiz ve toprak olacağız; elimizden ne gelir? Yalnız Tanrı sağ olsun cömert kimsedir, kereminden birini daha versin" der. Efendi vezirin sözlerinden oldukça perişan ve söylediğine pişman olup:

—"Sultânım Hak teâlâ'ya ölüm ve son yoktur ve mülküne noksânlık gelmez. Zâtı ebedî ve ezelî, saltanatı devamlıdır" deyince vezir:

–"Hak söylersin ve gerçek dersin. Onu gayb erenleri saklar ve melekleri bekler" karşılığını verir.

Mesnevı

İrer nâdân şu kadra devlet içre
K'olur dembeste dânâ hayret içre

Velî ibretle baksan hikmeti var
Ki her bir devletin âhir leti var

(Bilgisiz devlette öyle yücelir ki, bilgili onu görünce şaşkınlıktan (Söyleyecek birşey bulamaz) soluğu kesilir.
Fakat ibretle (Ders almak için) baksan bunun da bir hikmeti var. Ki her bir devletin sonunda cezâsı vardır.)

(77)

Gâzi Hüdâvendigâr zamanında yayalar üzerine emir ve Yıldırım Hân'a vezir olan, hayrât ve hasenât sâhibi Sarıca Paşa, aynı zamanda döldöş sâhibi ve okuma yazması olmayan birisi idi. Bir gün kethudâsına:
–"Varıp, Üngürus (Macaristan) vilâyetinde veya Eflâk taraflarında bir manastır yapmağa münâsip yer bulup cennet köşkü gibi gönül açıcı, büyük bir kilise binâ etsen. İslâm ülkelerinde bu kadar mâbedler, hayrât ve mescidler yaptım. O dinde de bir eserim ve o millette de bir hayrım bulunsa" der. "Zirâ bunların çok okumuş bir bölük âlimleri vardır; derler ki:
–"Bu Muhammed dini Hak dindir. İsa dini bâtıldır ve o dine uyan kâfirdir, câhildir. Yine onların da çok gayret sarfetmiş ilimle uğraşmış âlimleri vardır; derler ki:
İsa'nın dini hakdır ve eski dindir. Muhammed'in dini sonradan zuhur etmiş âyindir. Hele şimdilik iki dinde de amelimiz ve her peygamberle elimiz olsun. Yarın kı-

yâmet arsasında ve Arasat meydânında hangisinin sözü doğru ve rızâsı muvâfık çıkarsa o dindeki amelimiz ve hayrımız bize şefâatçi, yardımcı ve elden ayaktan düşünce elimizden tutanımız olsun" der.

N a z ı m

Ah vâh ey îmân zann iden şekki yakın
Dinüni bilmezlik ile yile virdün gey sakın

Câhun assı eylemez ey merd–i câhil gözün aç
Çâh–ı kabr içinde senden sorsalar ahvâl–i dîn

(Yazıklar olsun! Ey küfrü îmân zanneden şüpheci; sakın, dinini bilmediğin için yele verdin (Ziyan ettin.) Ey câhil adam gözünü aç, kabir çukuru içinde dinin ahvâlinden sorduklarında yerin (Makamın) sana fayda vermez.)

(78)

Bir gün Fâtih Sultan Mehmed Gazi yaz sıcaklarında sohbet ve sarayında işret ederken sineklerden rahatsız olup nedimlerine:

–"Acaba şimdi bir sineksiz yer bulunur mu?" der. Hazretin nedimleri:

–"İşte; işte İshak Paşa kulunuzun mutfağı gayet sineksiz olmakla meşhurdur; ve yeryüzünde onun gibi işsizler makamı ve huzur yeri yoktur" derler.

K ı t ' a

Gel ey cân ehl–i hısset matbahında
Bulup bir gûşe seyr it ankebûtı

Kalupdur zâr u hayrân bir delükde
Mekes girmez ki hâsıl ide kûtı

(Ey dost, gel cimrinin mutfağında bir köşe bulup

örümceği seyret.

Bir delikte şaşkın ve inlemektedir, sinek girmez ki yiyecek birşey hâsıl etsin (Bulsun).

(79)

Veliyyüddin-zâde bir gün mecliste dünyanın huzur ve sürûr yeri olmadığını, bu fânî âlemde bir dem bile râhat edilemeyeceğini söyleyip:

-"Bu gam, keder ve ızdırap evinde hiç bir kimse yoktur ki istirâhat edip râhat yaşamış olsun" der.

B e y ı t

Vücud eshâb-ı gavgâ-yı cihândur
Adem mülkine kaç daru'l-emândur

(Varlık, dünya kavgasının sebebidir. Yokluk mülküne kaç, (Orası) emniyet evidir.)

Birâder Kasım orada bulunup:

-"Sultanım, ben bir tâife gördüm, tam huzur ve rahat içinde mesrûr ve mes'ud. Ne kazanma, ne iş, ne suç ne de özür dileme. Bir büyük sarayı, boş yeri avlamışlar; gece gündüz yatıp dururlar. Gâh şaka, gâh lâtife yapıp uyurlar" der. Veliyyüddinzâde sorar:

-"Be Birâder o tâife kimlerdir? Birâder cevâb verir:

-"Sultanım aşçılarınız ve sofracılarınızdır!"

N a z ı m

Nedür gerdûn gibi bu kasr-ı âli
Çü dün gün eylemezsin ayş u işret

Bu zîbâ matbahı yapup n'idersin
Ki pişmez kotarılmaz anda nîmet

(Gece gündüz yiyip, içip yaşamıyorsun, (O hâlde) felek gibi bu yüce saray nedir?

Bu süslü mutfağı niye yapıyorsun ki, orada ne yemek pişilir, ne kaba boşaltılır.)

(80)

Veliyyüddin–zâde, Bursa'da sancak–beyi iken bir gün vezirlere ve kumandanlara yakışır bir tören ve düzenle Kaplıca'ya gelir. Önünce tazılar, av köpekleri ve silahdârlar, ardınca ay yüzlü, hil'at sâhibi çuhadârlar ve hizmetkârlar. Birâder Kasım:

–"Sultanım kullar acele ettiler, tuğu getirmeği unuttular" der.

Ş i i r

Beğlik kuru ârâyiş–i şöhretle gerekmez
Merdân işi zenler gibi zînetle gerekmez
Resm–i ümerâ cûd u sehâ lutf u keremdür
Olda garaz u renciş ü mihnetle gerekmez
Şol muhteşemün ki şeb u rûz işi atâdur
Cem–i haşem itmek ana mihnetle gerekmez

(Beylik kuru şöhret süsü ile olmaz, yiğitlerin işi kadınlar gibi zınetle olmaz.

Amirlerin işi cömertlik, el açıklığı, iyilik ve keremdir. Onda garaz (Kin, kötü niyet), incinme ve mihnet yoktur.

Gece, gündüz işi başkalarına iyilik, ihsan olan debdebeli (İhtişam sâhibi) kimsenin (Etrafına) hizmetçi,mâiyet toplaması zor değildir.)

(81)

Kendisine kadılık verilen bir dânişmend, kadı olduğu yerin kethudâsının evine misafir olur. Kethuda çeşitli yemeklerle kadıyı ağırlayıp, elinden geldiği kadar hizmet eder. Söz ve sohbet icabı kethuda sorar:

–"Sultanım sizlere kim derler? İsm–i şerifiniz nedir? Halk içinde nasıl anılır, ne diye bilinirsiniz?"Kadı:

–"Olduğum yerlerde kötülükle anılır, Azrâil Kadı diye bilinirim." Kethuda:

–"Sultanım kulunuza da Kara Şeytan derler. Ne kadar münâsib düşmüş. Tam yerine gelmişiz. Bu halk bir bölük dikbaşlı, isyankâr ve hakka râzı olmayan inâtçı tâifedir. Hemen durma sen canlarını al, ben imanlarını alayım. Başka türlü bunlarla kimse başa çıkamaz"der.

K ı t ' a

Şikâyet etme Hak'dan halka derviş
Dilersen savmak üstünden kazayı

Yüri tebdil idüp ahlâkun evvel
Taleb kıl her nefes Nak'dan rızâyı

Bu efâl ile irmezsin murâda
Abes kılma kabul olmaz duâyı

Müberhendür bu söz aklî vü naklî
Kul azmayınca Hak virmez belâyı

(Derviş, üstünden kazayı savmak istersen Hak'tan halka şikâyet etme.

Yürü önce ahlâkını değiştir, sonra da her nefes Allah'tan râzı olmasını iste.

Bu yaptıklarınla istediğine kavuşamazsın, boşuna kabul olmayacak duâyı yapma.

Bu söz akla uygunluğu ve bize kadar geldiği şekilde bellidir (Ki) kul azmayınca Allah belâ vermezmiş.)

(82)

Zamâne dânişmendlerinden biri meyhanede sefâhata dalıp gece kalır. Şarabın tesiri tamamen aklını alır.

Meyhaneci orada yatmasına razı olmayıp dışarı koyarak yolda giderken bir mescid bulur. Bir köşesine yatıp kendi âlemine dalar. Şarabın galeyânı ile ihtiyarı elden gidip mescidin hasırları üzerine istifra eder. Sabah müezzin gelir, bu hali görür, bir ağaç alıp dânişmende birkaç vurur:

–"Bre Allahtan korkmaz sarhoş! Gelip niçin mescide kustun?" der.

Ş i i r

Budur ilm ehline gayet cehâlet
Ki olur ilm–i âlet birle âlet
Çü bunlarda heva–yı ilm–i din yok
Kayurmaz halk elinden yiseler let

(İlim sahibine câhilliğinin nihâyeti budur ki âlet ilmí âletle olur. (Birşeyin esasına varmak için bâzı vasıtalara ihtiyaç vardır. Meselâ fıkıh ilmi için önce bu ilmin usulünü bilmek gerekdir.)

Bunlarda din ilmi arzusu yok; artık haktan sopa yeseler de önemli değil.)

(83)

Bir sarhoşu gece bekçileri tutup götürürler. Şehrin kadısı önüne getirirler. Kadı:

–"Be adam niçin şarap içtin? Yoksa haram olduğunu bilmez misin? Veya İslâm ahkâmı ile amel kılmaz mısın?" Sarhoş:

–"Hay Sultanım biz okuma yazması olmayan bir tâifeyiz. Alimlerimizi gördük; domuz etine "Haramdır" dediler ve kendileri kabul edip yemediler. Amma şaraba "Harâmdır" dediler sonra dönüp kendileri içtiler. Bizde onlar ne dediyse dedik ne yaptıysa yaptık. İçme-

yin içmeyelim, yol komayın geçmeyelim!" der.

Nazım

Alimler azmayınca bütün âlem azmadı
Kâmiller azmayınca cihânda kem azmadı
Şeytanı âdemün yine âdemdür ey refîk
Alemde ferd ü yek–dil iken Adem azmadı

(Biliniz, âlimler yoldan çıkmayınca âlem yoldan çıkmadı (Bozulmadı). Kâmiller (Olgun, mükemmel insanlar) azmayınca cihanda kimse azmadı.

Ey arkadaş; insanın şeytanı yine insandır. Alemde tek gönüllü (Yalnız) bir fert iken Adem azmadı (Yasak olana yaklaşmadı.)

(84)

Osmanlının faziletlilerinden olan Molla Hızır Beğden nakl edilmiştir.

Birgün mecliste, sohbet esnâsında kadılık mesleğinin durumundan lâf edilir. Mecliste bulunanlardan biri:

–"Kadılık iki hasımdan biri büyüklerden olduğu vakit zordur" der. Hızır Beğ:

–"Yok, onda ne zorluk var? Belli ki makam korkusuna büyüklere hükmedersin. Esas zor olan iki tarafta büyüklerden olduğu zamandır."

Nazım

Ekâbirden durur hasmun çü derviş
Sakın kadı kapusın anma zinhâr

Mukarrerdür seni suçlu çıkarur
Ya vaz geç ya düşüp pâyına yalvar

(Düşmanın büyüklerden ise derviş, sakın, sakın kadı yanına (Varmayı) aklından geçirme.

Şüphesiz seni suçlu çıkarır. Ya vazgeç, ya ayağına

düşüp yalvar.)

(85)

Bir adamın evinde gündüzleri arkadaşlık, geceleri ise süngü vazifesi gören bir köpeği vardı. Ona bakıp gözetmede zerre kadar kusur etmezdi. Ve bir lahza onsuz şundan şuna gitmezdi. Katında aziz ve muhterem ve yanında değme adamdan değerli idi.

Mesnevı

Harîs âdemden olsa tan mıdır seğ
Kanâat bâbı içre her nefes yeğ

Cihânda râzi bu bir üstühvâna
Anun toymaz gözi iki cihâna

Bunu bin ur kapundan yüz çevürmez
Anı ohşamasan yanunda turmaz

(Her zaman kanâatkâr (Kısmet ve nasıbine râzı durumda) olan köpek, hırslı (Gözü doymayan) adamdan iyi olsa kınanır mı?

Dünyada bu bir kemiğe râzı, öbürünün gözü iki cihanla doymaz.

Bunu bin kere dövsen kapından (Senden) yüz çevirmez. Onu okşamayıversen yanında durmaz (Senden kaçar.)

O köpek bir gün kaza ile düşüp ölür. Sâhibi onun ölümüne çok üzülür. Bir parça astarsa sarıp onu defn eder. Ve üzerine bol toprak yığarak kor gider. Akşam olunca biraz yemek pişirip gamını dağıtmak ve üzüntüden kurtulmak için dostlarını dâvet edip âdetçe onları güzel bir şekilde ağırlar. Şehrin koğucuları sabahleyin erkenden bu köpeğin durumunu şehrin kadısına şi-

kâyet edip yapmadığı işleri bile isnâd ederek aleyhinde çok sözler söylerler. Ve:

–"Bu nasıl âyin ve ne biçim mezheb ve dindir ki, bir köpeğin leşini bu şekilde donatıp kefenler? Ve ölüsüne bu kadar hürmette bulunur? Onu ezân ve tekbirlerle ihtişamlı bir surette kabrine götürüp herkese yapılamayacak cenâze törenini ona yapar. Ayrıca aşlar, helvalar pişirip ruhuna dualar okutur"derler.

Kıt'a

Bu kanlı yaşum itmez bir dem ârâm
Rakîbi suya boğdu dahi komaz

Meseldür gerçi kim âlemde meşhur
Ki dirler su uyur düşman uyumaz

(Bu kanlı yaşım bir an olsun durup dinlenmiyor, (O kadar çok yaş döktü ki) rakîbi (Arzusuna engel olanı) suda boğdu daha bırakmıyor.
Alemde meşhur sözdür:"Su uyur düşman uyumaz.")

Hâsılı Kadı bu sözlerden müthiş öfkelenir. Acele birkaç mübâşir gönderip o şahsı ister. Mübâşirler her nerede ise adamı bulurlar ve Kadı efendinin huzuruna alıp gelirler. Kadı gazapla:

–"Bre yabân eri! Bu yaptığın iş ne iştir ve ettiğin cümbüş ne cümbüştür? Bir köpeğin leşine bu kadar hürmet ediyor ve ölüsüne böylesine tören yapıyorsun.Ashâb–ı Kehf köpeğine, Aziz Nebi eşeğine bu kadar önem vermemiştir. Yoksa sen dinsiz, imansız biri veya kendinden haberi olmayan deli dîvâne misin?" der. O şahıs gayet yumuşaklıkla:

–"Ey Müslümanlar diyârının kadısı "İkincinin sözünü dinlemedikçe kimsenin hakkında hüküm verme" O köpeğin akıl almaz bir kıssası vardır.Ve onun vasiyetinden efendi hazretlerinin de ikiyüz akçe hissesi vardır. İşte şöyle hazırlayıp huzurlarınıza getirdim. Ve fakî-

rane elimden gelen hizmeti yerine getirdim" der.Kadı "İkiyüz akçe"haberini işitince dönüp hazır olan cemâata seslenir:

–"Allah Allah! Bu halk, devlet ve nimet sahiplerini ne kadar da kıskanıp çekemiyor. Bu müslümanın aleyhinde neler söylediler ve ne biçim iftirâlar eylediler bakın hele! Elde olan dedikoduyu bırakalım. O merhumun namazına yetişemedik bâri ruhu için bir Fâtiha okuyalım" der.

Kıt'a

Âlimler oldı hırs ile pâ–mâl–i nefs–i dûn
Alemde zillet onlara sanman güzâfdur

Dâniş ezelde ilm ü amel ders ü bahs idi
Şimdi cehâlet ü tama u vaz u lâfdur

Yalun kılıç idi kâdılar ol zamanda
Her biri şimdi bir içi hâli gılâfdur

(Âlimler hırsla alçak nefsin ayağının altında kaldılar. Onlara dünyada alçaklık boşunadır zannetmeyin.

Bilgi geçmişte ilim, iş yapma, ders ve birşeyi derinliğine araştırıp incelemekti. Şimdi (İse) câhillik, aç gözlülük, tavır (Davranış) ve lâftır.

O zaman kadılar kınından sıyrılmış kılıçtı. Şimdi (İse) her biri içi boş birer kılıftır.)

(86)

Şeyh Şerefüddin, Mevlânâ Adudüddîn'den sormuş:

–"Hak sübhâne ve teâlâ, şeyhleri Kur'ân'ın neresinde zikir eder?" Mevlânâ:

–"Âlimleri zikr ettiği yerde" Şeyh:

–"Mevlânâ hazretleri lutf edip o yeri buyursunlar,tâ ki fakîr işidip sevinsin." Mevlânâ:

–"Euzübi'llâhi mine'ş–şeytâni'r–racîm" dedikten

sonra besmele çekip: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" Şeyh yine sormuş:

-"Bu âyetde âlimler kimlerdir, şeyhler kimlerdir?" Mevlânâ cevap vermiş:

-"Bilenler âlimlerdir, bilmeyenler şeyhlerdir."

Nazım

Meşâyih oldı hayfa şimdi cühhâl
Kılurlar toğrı yoldan halkı idlâl

İderler ekl içün tağyir şekli
Salarlar halka eşkâl ile işkâl

Düzerler dâne-i tesbihden dâm
Kılurlar sayd âm ü cem-i erzâl

Hemân zâhirlerini zînet içün
Geyerler tâc iderler sünnet irsâl

Riyâsetdür kamusının murâdı
Virüp mâl eyleye tâ beğler ikbâl

(Yazıklar olsun! Şimdi câhiller şeyh oldular, halkı doğru yoldan saptırıyorlar.

Tesbih tanesinden tuzak yapıp, soysuzlar topluluğunu ve herkesi avlarlar.

Dış görünüşlerini süslemek için tac giyerler (Güya) Peygamberin sünnetine uyarlar.

Hepsinin arzusu reisliktir, beğler mal verip arzularına eriştirsin yeter...)

(87)

Zamâne şeyhlerinden biri bir adama tâc (Külâh) giydirip kandil verip memlekete cerre gönderir. Adamın eline içini ferahlatacak birşey girmez. Bomboş huzuru

kaçmış vaziyette inkârla dönüp şeyhe gelir:

–"Behey pîr, şu bir kuru baş derdi olan nursuz,ışıksız kandilini ve sahte tâcını al da başına bastır.Bana köy köpekleriyle dalaşmam, toz ve topraklara bulaşmam kâr kaldı" diyerek kandili yere vurur, tâcı üzerine fırlatır.

Ş i i r

Derd–i serdür tâc terk it ey dede
Tâcı n'eyler şol ki başın terk ide

Tâc urunup âlemi geşt itmesün
İstemezse kim ki başın terkide

Eğer dervişlik ise tâc u hırka
Aluruz biz dahi otuza kırka

(Ey dede, tâc baş derdidir bırak. Başını terkeden kimse tâcı ne yapacak (Başı kesilmiş ve atın terkisine asılmış olan kimse artık tâcı ne yapacak.)

Kim başından olmak istemezse (Kim başını atın terkisinde görmek istemezse) tâc giyinip âlemi dolaşmasın.

Eğer dervişlik tâc ve hırka ise onları otuza kırka bizde alabiliriz.)

(88)

Bir şeyhe sormuşlar:

–"Sultanım size gökte uçar derler gerçek midir?" cevabında:

–"Şahım biz uçmayız, amma müridlerimiz uçururlar" demiş.

N a z ı m

Gözünle görmeyince bir işi râst
Uçurmasına bu halkın inanma

Çoğ olur âlem içinde kem u kâst
Uyuyup cühhâlecehel odına yanma
(Bir işi gözünüzle doğru görmeyince bu halkın uçurmasına inanma.
Dünyâda eksik, noksan çok olur; câhillere uyup câhillik ateşine yanma.)

(89)

İki yüzlü bir vâiz minbere çıkıp külfetle, sözleri zincir gibi birbirine ulayarak, kendini överek, müslümanlara ibâdetler hususunda vaaz verirdi. Münâsebet düşürüp afyon denilen murdarın kötülüklerinden zararlarından bahsederdi:

–"Bu öyle bir afyondur ki içine bin madde karışmıştır. Düşünce bahçesini soldurup kurutur. Akıl sermâyesini beyhude düşüncelerle çürütür. Şerîatta alım, satımı ve yenmesi haramdır. Her kim onun kullanılmasında bir sakınca yokdur derse küfre girer" derdi.

Beyit

Dostâne söz budur uş direm ey bengi sana
Yine bangi ger değülsen göz göre düşman sana
(Ey afyon çeken (Kimse) işte sana söylüyorum dost sözü budur; eğer göz göre (Bile bile, kendi kendine) düşman değilsen afyon çekme.)

Vâiz hoca halka bu vech ile öğütler veriyordu, fakat kendisi her zaman yanlız kaldıkça o otdan otlardı. Ve yine o gün koynunda bir kâğıt arasında birazını sarmış saklıyordu. Elini sallayarak konuşurken sakladığı afyon yeninden sıçrayıp müslümanların önüne düşer. Halk: "–Nedir şu" deyip üzerine üşer. Vâiz hoca hayret ve şaşkınlıkla:

–"İşte bahsettiğim o mel'undu, önünüze vardı. İşte

ben attım, siz de atınız" der.

N a z ı m

Nasîhat iderüz dir halka li'llâh
Girüp şevk ile vâizler beyâna

Hemin dâm eyleyüp dünyaya vâzı
Saçarlar mekr u efsûn ile dâne

Çü kavli bunların fi'line uymaz
Nice itsün eser halk–ı cihâna

Nasihatsen sana ver. Lâmi'î var
Nedür bu kıl ü kâl–ü sofiyâne

Var ise kendü nakdinden haber vir
Elün malını saymakdan sana ne

(Vaizler hevesle anlatmaya başlayıp halka "Allah için nasihat ediyoruz" der.

Dünyaya vaazını tuzak yapıp, hile ve sihirle tane saçarlar.

Bunların sözleri hareketlerine uymaz (İlimleri ile âmil değillerdir) dünya halkına nasıl tesir etsin.

Lâmiî git sen nasihatı kendine ver. Nedir bu sofucasına dedikodu.

Varsa kendi parandan haber ver, başkasının malını saymaktan sana ne?)

(90)

Veliyyüddin–zâde gâyet sert, heybetli ve mânevî yönden metîn birisi olup; kendi kullarına iltifat etmemekle bilinirdi. Bursa'da sancak–beyi iken satın alması için birkaç köle getirirler. İçlerinden birini beğenir gibi olur. Bu esnâda Birâder Kasım da çıka gelir. Veliyyüd-

din-zâde:

-"Be Birâder şu köleye sen de bak! Satın alalım derim, ne dersin?" der. Birâder bakıp:

-"Sultanıma lâyık ve hizmete yarar. Alsanız, nesi var ki, tereddüt edip soruyorsunuz?" Veliyüddin-zâde:

-"Bana da yaramaz gelmedi, ammâ bir kusuru var; güldüğü zaman dişleri fazla açılıp gözleri yumuluyor" Birâder:

-"Hay Sultanım alınız. Ne tereddüt ediyorsunuz? Sizin kapınızda gülecek değil ya!"

Kıt'a

Bunda hoş dut efendi sen kulun
Hoş duta tâ efendün anda seni

Mâlik oldur hakîkat ey hâce
Râzı mıdur ezâya bendesini

(Efendi kulunu (Köleni) burada boş tut; tâ (Ki) efendin orada seni hoş tutsun.

Ey efendi esas sâhib odur (Allahtır). O kuluna eziyet edilmesine râzı mıdır? (Râzı değildir.)

(91)

Işık Kâsım kendini zamanın kibarlarından ve diyârın alimlerinden sayardı. Ve atalar sözü gibi oğuzane sözler söyler, dedeler yolunca rumuzlu, mânâsı gizli lâflar ederdi. Garib sözlerine ve tuhaf nüktelerine devrin ahâlisi ve zamanın sarıklıları rağbet ve iltifat ettiklerinden, kendine güvenip yüksek bir makam verilmesinde ısrâr ediyordu. Bir gün Kazasker Hacı Hasan-oğluna:

-"Sultanım şu Üsküp medresesini ben duâcına ihsan eyleseydin erenler canı için o diyârı Semerkand ve

Buhârâ sahrâsına döndürürdüm." Hacı Hasan–oğlu:

–"Buhârâ sahrâsını bilmem amma, evvelâ Kerbelâ sahrâsına döndürürsün" der.

F e r d

Müderris olmayın her câhil–i dun
Yıkıldı şer oldı ilm mağbûn
(Her alçak câhil müderris (medrese hocası) olduğu için şerîat yıkıldı, ilim bozuldu.)

(92)

Bir gün yine adı geçen Dede'nin kibarlar ve dostlar meclisinde sözleri çok beğenilir. Ve oradaki âlimler kendisini övüp takdir ederek:

–"Dede Sultan, şu sözünü yazıp efendilere sunmalısın" derler. Dede:

–"Bunun gibi sözleri yazıp sunduğum için bu hâle düştüm. Ve böyle ayaklarda kaldım. Yoksa alnımda damga yoktu ki Müeyyed–oğlu onu okuyup câhilliğime hükmedecekti. Yazmasaydım beni de sizin gibi zeki, bilgili ve itikad sâhibi biri zannederdi" der.

K ı t ' a

Çâhili rîş ü cübbe vü destâr
Âlem içinde sikke–sûret ider

Açmayup perdeyi sükût itsün
Yoksa kendüye çok mazarrat ider
(Câhili sakal, cübbe ve sarık dünyada para gibi parlak (Değerli)gösterir.
Perdeyi (Kapalı olan ağzını) açmayıp sussun, yoksa kendine çok zararı dokunur.)

(93)

Bir gün Kazasker Müeyyed–zâdeye büyüklerden bazıları der ki:

–"Efendi hazretleri hizmetinizden bir def'aya mahsus olmak üzere Işık Kasım'a bir medrese verilmesini istedik, kabul edilip yapılmadı. Gerçi bu miskın, ilim ehlinin aşağılıklarındandır, fakat bizim iltimasımızla dostâne bir medrese verilse n'olacak?" Müeyyet–zâde:

–"Emirleriniz baş ve göz üstüne ve isteğinizi yapmak üzerime borçtur. Fakat dediğiniz kimsenin ilim ve mârifetle asla alâkası yokdur. Şu Seyyidgazî ışıklarından birisidir.Neticede onlar kerâmet ve velîlik dâvâsı güderler, bu ilim ve mârifet dâvâsı" der.

K ı t ' a

Dirîgâ ehl–i ilmün ekserinde
Ararsun ma'rifetten bir eser yok

Cehâlet yollarından her ne denlü
Velî söz söylesen dirler haber çok

(Yazık! İlim sâhiblerinin çoğunda bilgiden sorarsan bir eser bulamazsın.Fakat cehâlet yollarından her ne kadar lâf etsen çok haber verirler.)

(94)

Merhum üstâdımız Mevlânâ Şücâ, Bursa'da Sultan Medresesinde müderris, biz de orada bulunurken merhumun yanında elini oğuşturan bir çok dânişmend vardı. Hepsi kendilerinden önce gelip geçenler gibi ağırlanıp iltifat görmüşlerdi. Ancak içlerinden birisi kusurlu olduğu için kendisine akçasının bâzan yarısı verilir, bâzan da verilmezdi. Muradı oradan ayrılıp başka bir medreseye gitmekti.

N a z ı m

Ne hâsıldur kinâyetden işâret anlamaz gevden
Meğer birkaç döğüp söğüp kovarsın göz göre evden

(Ne olacak,ahmak olan iğneli sözden ve işâretten anlamaz ki en iyisi onu döğüp söğüp açıkca evden kovacaksın.)

Zavallı bir gün hâlinden yakınarak bu hakîre gelip kalbinin sıkıntısını ve fakirliğini anlattı. Kendisine acınıp yardım edilmesini istedi. Bunun üzerine acıyarak varıp kendisine gereken ihtimamın gösterilmesini ve akçasının tam verilmesini istedim; iyilikle cevap verdiler:

–"Hay Çelebi, dediğin dânişmend okumaya gelince bilmem ne yapar. Daha okuma ka'idelerini bilmez. İbârelerin yarısını kor, ben okurum. Onun için insafla akçanın yarısını verip kendisine hak ettiği kadar itibar ediyoruz. Yoksa ona karşı bir kasdımız, garazımız yokdur. Hattâ bilirse kendisine iyiliğimiz çoktur. Hoş sizin hatırınız için bundan sonra akçasını tam verelim. Bu ısrar ve zorlamayı kosun. Amma lûtf edip ibâreyi de tam okusun."

N a z ı m

Dirîgâ ehl–i ilmüz diyü dâyim
Libâs u vaz u örfi dâm iderler

Kuru gavga vü derdü serdür hâs
Alâlayile sayd–ı âm iderler

Deyül terkîb–i merî yanlarında
Riâyet emrini ibrâm iderler

(Yazık, ilim ehliyiz diye dâima kiyafet, tavır ve örflerini (Sarıklarını) tuzak yaparlar.

Hâsılı kuru kavga ve baş derdidir, velvele (Gürültü) ile halkı avlarlar.

Kendilerine gösterilen ilgi ve riâyet yanlarında yeterli olmayıp sayılmaya (Kendilerine itibar ve hürmet edilmeye) zorlarlar.)

(95)

Bir müderris vardı. Dâima talebeleri ile ders yaparken elinde bir kitabı tutar durur, düştükçe açıp bir bakar; talebeler söyleşdikçe durmadan başını sallardı.Zaman zaman bir söz söyler, talebeler ise karşısında devamlı münakaşa, kavga ve dedikodu ederlerdi. Bu müderrisin birisine bir miktar borcu vardı. Adam gelip müderrisi dershânede bulur: "Gideceğim" diye akçasını ister. Müderris:

–"Sabr et, şunların dersini bitireyim; yanımda akça yok, sonra gidip akçanı getireyim" der. Adam bakar ki, gürültü ile iş bitmez. Kavga çoğalır müderris kalkıp gitmez:

–"Hay Molla kerem eyle; var akçayı getir ve işi bitir. Ben sen gelinceye kadar kitâbı elime alayım ve bunlar bağrıştıkça karşılığında başımı sallayım" der.

Nazım

Müderrisler virüp mihrâba arka
Gerüp göğsin iderler iftiharı

Söz açsan lik bâb–ı marifetden
Yumup ağzını satar vaz u vakârı

Sözüne itibâr itmez geçerler
Müderrislik olupdur itibârı

(Müderrisler mihraba arka verip, göğüslerini gererek iftihar ederler (Övünürler)

Fakat mârifet kapısından söz açarsan ağızlarını yumup ağır başlı (temkinli) tavrı satarlar.

(Mârifet: Hüner, sanat mânâsına gelmekle beraber bilmek, bilgi anlamındadır; fakat ilimden farkı birşeyi derinliğine tefekkürle bilmektir. Zıddı inkârdır. İlmin zıddı cehildir.)
Sözüne değer vermezler (Kulak asmazlar), çünkü onların müderrislik şerefi vardır.)

(96)

Kazaskerlik makamında bulunan büyüklerden biri, memurları arasında heybet ve ululuğu ile nâm salmıştı. Bir gün memurlarından ikisi biraraya gelir. İhtiyaç ve felâketlerinin şiddetinden bahsederler. Biri:

–Benim iki yüzlülükten huzursuz oluşumun sebebi tasavvuf yoluna girecekken, yanılıp hak yoldan saptım. Varıp kazaskere, Tanrıya tapar gibi taptım. Bir kez yüzüme bakmadı ve asla benden yana dönüp tek kelâm etmedi. Bunca memuriyetim faydasız ve kapısında hizmetim boşuna oldu" der.

Nazım

Çü gördüm bitmez işün ey mülâzım
Ferâgat it varup gelmek ne lâzım
(Ey bir işe devam eden (Memur) baktın ki işin bitmiyor, boşuna varıp gelmekten vazgeç.)

Öbürü:

–"Ya sen tamamen akıldan uzak ve deli imişsin. Bu kazaskere hizmetin kendisine sevilmek ve zamanla makam sahibi olmak için mi idi?

Mısra

Zihî tasavvur–ı bâtıl zihî hayâl–i muhâl
(Bravo! Ne yanlış düşünce, ne olmaz hayâl!)

Ya ben bunca zamandan beri varıp gelirim ve hizmette can verip can alırım. Sanma ki makam için çırpınırım. Sâdece gerçekleşmesini ümid ettiğim bir hadiseyi beklerim: Bu kazasker elbet bir gün Tanrılık dâvâsında bulunacak ve halka büyüklük ve ululuğunu göstermeye kalkacak. Acaba hizmetindekilerden ona kim secde eder, kim etmez göreyim ve bu hâdiseyi varıp âleme yayayım" der.

N a z ı m

Gurûrından çoğı erbâb–ı câhun
Dimez Tanrı yarattı değme zâta

Yakindur kim ide her biri dâvâ
Bizüz tanrı diyeler kâyinâta

(Makam sahibinin çoğu gururundan, değme adama tanrı yarattı demez.
Yakında her birinin kâinatın tanrısı biziz diye dâvâya kalkması muhtemeldir.)

(97)

Akranları arasında çok sevilip beğenilen, zamanında hüner ve iktidârı ile bilinen merhum Samsunlu–zâdenin bünyesi zayıf ve cüssesi çelimsiz olduğu için makamı dâima küçüktü. Ve yaratılışı icâbı eli açık olduğu için ekseriya günü fakirlik ve yoksulluk içinde geçerdi. Elbiseleri de gösterişli olmazdı.

B e y i t

Eli her câhilün pür sîm ü zerdür
Nasîb–i ehl–i dil hûnin ciğerdür

(Her câhilin eli altın ve gümüş doludur. Gönül sâhibinin kısmeti (İse) kanlı ciğerdir.)

Semâniye'de (28) müderris iken anlattı:

–"Bir gün vezirlerden İskender Paşa'nın meclisinde zaman ve örf icâbı bâzı emsâl ve akran geçinenlerle toplanmıştık. Her biri boy–bos, ağırbaşlı tavrı ile halkın iltifâtını toplayıp şekil, görünüş, cübbe ve sarıkla milletin hürmetini çekecek surette idiler."

M ı s r a

Ârif derûn–i câna bakar âmi sûrete
(İrfan sâhibleri içe bakar, halk dışa.)

Paşa da halkın beğenip hürmet edişi gibi, görünüşe değer verip onlara itibâr ve hürmeti daha fazla yapıyordu. Onlar da mest olup Paşa'ya nükteli sözler ve memnuniyetlerini arz eden lâflar ediyorlardı. Bu perişan gönüllü kulunuz ise, kendi kendime Şeyh Sâdî'nin bu şiirini mırıldanıp, üzgün kalbimi bu beyitlerle eğlerdim:

N a z ı m

Ey şahsım, kendisine hor gözüken; sakın sertliği hüner sanmıyasın
Savaş günü ince belli at işe yarar,besi öküzü değil.

Böyle bir günde, genç bir kemânkeş (Okçu) pehlivan, yanında birkaç talebe ile içeri girdi. Ömür ve devletlerinin uzun olması için duâlar okuyup huzurlarında yere baş koydu. Talebelerin kollarında devrin ender bulunan yaylarından çeşitli ve bol miktarda yay bulunuyordu. Bunların içinde gök kuşağı gibi büyük bir yay vardı ki, şeklinin korkusundan feleğin gönlünü ikiye ayırırdı.

B e y t

Öyle bir yay ki; yeryüzünü tutan öküzün yanlarını

kaplar. Yeryüzüne (Dünyaya) kemer, okyanusa köprü olur.

Genç kemankeş müsaade isteyip ortaya geldi. O yayları bir bir eline aldı.Her birini bir san'atla çekti çevirdi. Kuvvet ve hüner gösterisinde bulunup bir miktar attı savurdu.

B e y t

Çeküp mihnet zihîni kavse gerdi
Ki demren şast vü gez gûşına erdi

(Çekmesi) zahmetli (Zor) olan kirişi çekip yaya gerdi. Okun ucundaki demir, okçunun parmağındaki yüzüğe ve kertiği kulağına erdi.(Tam nişan aldı.)

İkişer üçer kat tutup, ikişer üçer kat çekti. Orada, o büyük yayı da çekip gâh ayağa kalktı, gâh çöktü. İşin sonunda eline bir küçük yay alıp var kuvvetiyle pazusuna götürdü. Onu da bin güçlükle çekip etrafın merak ve gürültüsünü yatıştırdı. Ben de câhillikle o küçük yayın pekliğinden habersiz paşa'ya:

–"Galibâ sultanım bu yaylar içinde şu büyük yaydan itibarlısı ve peklikte ondan sağlamı yoktur" dedim. Paşa:

–"Hayır Molla, bu küçük yaydan sağlamı ve o büyük yaydan fenâsı yoktur. O büyük yay ancak bir kuru şöhret ve güzelliği boyasında mânâsız bir güzeldir" dedi. Ben de:

–"Sultanım bizim de durumumuz böyledir. Başka türlü değildir" dedim. Paşa'ya bu kelâm çok hoş gelip takdir etti. Mecliste hazır olan beylerin de cümlesi beğendi.

N a z ı m

Ârifün geydügi zarûretdür

Câhilün çoğı sikke–sûretdür

Şekli hüccet kıyâs idüp yani
Umma her sûreti görüp mâni

Çoğ olur âlem içre mağlata meyl
Nazarı ibret ile hikmete kal

Sûret ü şekl–i nakşa kalma sakın
Âdem oldur k'ola hakîkat–bîn
(İrfan sâhibinin giydiği zarûrettir (Çaresizliktir).Cahilin çoğu ise para üzerindeki nakış gibi değeri dış görünüşündedir. Yâni şekli delil ve ölçü kabul edip her (Güzel) şekilliyi görüp mânâ bekleme.
Alemde saçma sapan sözlere meyil çok olur. Bakışı ibret ile hikmete sarf et.
Sakın görünüş, şekil ve nakşa aldanma; adam, doğruyu görene, derler.)

(98)

Konya'da bir dânişmendin bir merkebi vardı. Gündüzleri kırda otlatıp geceleri hücresi önüne bağlardı. Yanında İsa'nın eşeğinden ve Üzeyir'in merkebinden daha makbul ve muhterem idi.

Ferd
Gevden ü süfle durur gerçi hımâr
Bulsa yük çekmek ile kadr ne var
(Eşek gerçi ahmak ve bayağıdır (Fakat) yük çekmekle değer kazansa ne var?)

Bu dânişmendin âdeti, harman vakitlerinde merkebe binip köylere gitmek, eline giren arpa ve yulafı o mer-

kebe kış için zahîre etmekdi. Karlar yağıp kış bastırdığı zaman işe yaramaz hale gelmiş birçok kitap ve mecmua parçalarını bir kitap yapıp her yaprağının arasına bir miktar arpa saçardı. Gelip o yaprakları merkebin önünde bir bir açardı. Merkep her yaprağın arasındaki arpayı diliyle dudağı ile toplayıp yerdi.Hâl diliyle sahibine: "Diğer yaprak?" derdi.Hâsılı zamanla eşek öyle öğrenip hüner sahibi oldu ki, o yaprakları sayfaları kendisi dili ile dönderirdi ve aralıkla bulduğu arpaları yiyerek yerine gönderirdi.

Kıt'a

Musâhabet eser eyler kişiye her ne kadar
Dirilse bin hazer ü havf ile cihân içre

Mü'essir olmasa âlemde pertev–i sohbet
Hacer güher mi olurdı bu resme kân içre

Celîs olup hüner ehli ile reng alı gör
Üzüm üzümle kararır çü bostan içre

(Her ne kadar dünyada bin korku ve çekinme ile de yaşasa; kişiye sohbet tesir eder.
Sohbet ziyâsı âlemde tesirli olmasa taş, ocağında (Kaynağında) bu şekilde yâkut mu olurdu?
Hünerli insanlarla oturup onlardan renk (Ders) al, bağda üzüm üzüme baka baka kararır.)

Hülâsa o dânişmend fakirlik yüküne dayanamayıp o hünerli eşeği bir gün para eder. Ve kendinin de gönlüne seyahat arzusu düşüp çıkıp şehirden gider. Zamanla Halep şehrine gelir.Bir köşeye yerleşir. Etrâfı seyredip görmek maksadıyla pazara gider.Birdenbire o sattığı merkebe bir fellah binmiş bir yerde dururken görür.Parasızlıktan canına yetmiş olan danişmend merkebini fellahın altında görünce koşup fellahın yanına gelir. Ve

merkebin dizginini kavrayıp eline alır. Bunu gören fellah:

—"Hey adam dizginimi ne tutarsın? Ve merkebimden ne istersin?" der. Danişmend:

—"Hay görgüsüz fellâh, merkep benimdir. İn aşağı! "Neticede epey münâkaşadan sonra ikisi de kadıya çıkarlar. Kadı ise bunları dinledikten sonra:

—"Şâhid iddiâ eden içindir, yemin ise inkâr eden." deyip danişmendden şâhit ister. Danişmend:

—"Ben bu diyârda kimsesiz, zavallı bir garîbim. Ne feryâdıma cevap verecek birisi, ne de bi'l—fiil şâhid getirmeye kudretim vardır.

F e r d

Bu yerlerde garîbem yok celîsüm
Figândur hem—demüm gamdur enîsüm

(Bu yerlerde garîbim, oturacak yerim yok. Arkadaşım feryat, dostum gamdır.)

Fakat bu merkebin herkes tarafından bilinmeyen gizli bir nişân ve hüneri var. Emr edersen anlatayım ki, sözümün doğruluğu belli olsun." Kadı:

—"O nişân ve hüneri nedir görelim? Eğer şerîata uygunsa bir netice verelim." Dânişmend:

—"Bu merkeb, güzel âhenkle, her makamda, yedi kırâat üzre Kur'an okumasını bilir. Gerçi "Eşek sesi seslerin en çirkinidir" fakat bu şeyhü'l—Kur'an önünde diz çöküp ders almıştır. Duâ ve tecvid (29) bilir. Meddi, idgamı, revmi, ihfâyı, işmâm, ızhâr ve iklabı (30)güzel bilir. Ve okurken bunlara riâyet eder. Eğer rehâvî veya hüseynî makamından hoş nağmeyle okumaya başlayacak olursa, âhenkli sâdâsiyle gök kubbeyi seslendirip nağmesiyle yeryüzündeki hayret ve şaşkınlık içinde bırakır." Fellah:

—"Yâ efendi, eğer dedikleri doğru ise ve yalan çık-

mazsa, eşekte iddiâm yoktur. Bu adam dâvâsında haklı ve isteği yerindedir."

Bunun üzerine kadı emr eder. Bir mushaf getirip dânişmendin eline verirler. Halk merakla seyretmek için etrafına üşüşür. Dânişmend:

"–Bismillahirrahmanirrahim" deyip mushafı merkebin önüne açar. Zavallı eşek mushafı önünde görünce eski muâmelesi gözününden önünden geçer. Arpa ümidi ile başını önüne eğer. Bir bir sahifelere değer. Birşey bulamayın diliyle yaprakları tek tek açıp, sahifeleri birer birer gözden geçirir. Bu şekilde bütün yaprakları açıp görür. Birşey bulamayınca başını yukarı kaldırıp durur. "En çirkin ses eşşek sesidir" muhtezâsınca anırmaya ve murâdınca zar zar bağırmaya başlar. Dânişmend:

–"Amin sultanım, âmin ! Sen işimi onar ya Rabbe'l–âlemin!" der. Kadı:

–"Hey molla hikâye nedir?" Dânişmend:

–"Sultanım, Kur'ânı hatmetti. İşte yüksek sesle duasına başladı.

Kadıya dânişmendin lâtifesi hoş gelip yanındakilerden merkep bahasını emr eder. Dânişmend de kadıya dualar edip yoluna gider.

Ş i i r

Müfîd olmaz sana zikr–i ilâhi
Çü kalbin gaflet ile ola ilâhî

Şu kim ilmi ile âmil degüldür
Misâli uşbu merkebdür kemâ–hi

Ne hâsıl bir iki elfâz–ı ezber
Kılup evrâka itmekden nigâhı

(Kalbin gaflet ve boş şeylerle dolu olunca sana Allah'ı zikretmek (Anmak) bir fayda vermez.

Kim ilmi ile âmil değilse işte tıpkı bu eşeğin benzeridir.
Bir iki ezberlenmiş söz ve yapraklara göz atmak ne hâsıl eder.)

(99)

Derler ki, ezelde, halkın rızkı taksim edilirken dört hisse oldu. İlim sâhibi olan, birini bir eline, birine bir eline ve birini de ağzına aldı. Dördüncü hisseyi sâir halk alıp bölüştüler. İlim sâhibi olan:
–"Bre câhiller onda da göz hakkım vardır!" dedi.

K ı t ' a

Harîsün gözlerin toprakdan artuk
Toyurmaz âlemün halkı derilse

Geçinür müflis ü muhtâc u bî–çîz
Ser–â–ser âlemün mâlı virilse

(Alemin halkı bir yere gelse hırs sâhibinin gözlerini topraktan başkası doyuramaz.
Baştan başa âlemin malı verilse yine de hiçbir şeyi olmayan muhtaç ve züğürt geçinir.)

(100)

Bir dânişmendin bir sofu komşusu vardı. İşsiz,güçsüz, gayet aşağılık ve beleş yiyici birisi idi. Ne zaman bu dânişmend güzel bir yemek pişirip ortaya getirse o anda sofu çıka gelir, sinek gibi sofra üzerinde hazır olurdu. Dânişmend her ne kadar gizlice yemek yapsa, bilirdi. Başka yere alıp gitse ardına düşüp arar bulurdu.

F e r d

Hırs ehli olan âdem hûk–veş murdâr olur

Bî–hayâ vü bî–edep bî–gayret ü bî–âr olur
(Hırslı adam domuz gibi olur. Hayâsız, edepsiz, gayretsiz ve arsız (Utanmaz) olur.)

Ve hemen yemeğin başına geçip:

–"Yâ nasîb" der, başını önüne eğip murâdınca yerdi. Dânişmend bundan âciz kalıp bir gün yanına bir taş kor. Yemeği pişirip ortaya getirir. Sofu yine âdeti olduğu gibi çıka gelir. Ve sofranın başına oturur.

–Bâreka'llah ya nasîb"deyip, ha deyinceye kadar yemeğin bir yanını götürür. Dânişmend zaten fırsat ve bahâne gözlerken, karşıda bir köpek görür. Taşı eline alıp köpeğe salar gibi yapıp sofunun tam göğsüne vurur. Sofu yere düşüp:

–"Hay nedir bunun aslı?" diyerek öfkelenir. Danişmend:

–"Allah Allah, yâ nasîb. Köpeğe vuracakken size nasîb oldu" der.

N a z ı m

Olsa sofînün nasîbi seng–i gam olmaz aceb
Çün ki gâfildür kazâdan zikr–i dâyim yâ nasîb

Bağlamışdur çeşm–i aklın perde–i hırs u emel
Der–beder bir lokma içün seg gibi olmış. rakîb.

(Softanın nasîbi gam taşı olsa şaşılmaz. Çünkü olacaktan habersiz dâima "Yâ nasîb" çekmektedir.

Hırs ve arzu perdesi akıl gözünü kapamış. Serseri,bir lokma için köpek gibi bekçi olmuş.

(101)

Zamâne hacılarından biri Mekke–i şerîfeye varır ve tavaf vakti olunca Kâbe–i muazzamaya yüz sürer. Bakar ki diğer hacılar Kâbe'nin kapısının halkasına yapı-

şıp kimi Mukbil'i, kimi Kamber'i, kimi Nergis'i ve kimi de Server'i kölelikten azad ederler. Nezirler ve kurbanlar adarlar. Bu da ileri varır; kapının halkanı eline alır:

—"Ya Rab! Bilirsin ne câriyem var, ne kölem, ne de malım. Ammâ senin aşkına, Zeyneb'in anası benden üç talak boş olsun. Onun da hâtırı hoş olsun. Sağlıkla vatanıma varırsam başımın sadakası kara köpeği de yoluna kurban edeyim" der.

Mesnevî

Cehli takliddür aceb âfet
Mâsiyet işlerin sanur tâat
İtmeyen şerri hayırdan temyîz
Mâsiyetden nice ider perhîz

Dâniş ile olur cihânda amel
Bî—amel kârdur hatâ vü halel

Sanma her hâcıyı ki hacc etti
Çoğı çekdi belâyı lecc etti

Ne harem hörmetini bildi tamâm
Ne harem anladı geyüp ihrâm

Ne safâ buldı sây—i Merve ile
Sâyini yile virdi bile bile

Virmedi zerre denlü vakfe vukûf
Didi Lebbeyk işitti savt u hurûf

İtdi kurban ve kurba bulmadı yol
Cemresin itdi düşdi cemreye ol

Hâcıyam diyu hâsıl itdi güvenc

Mâlı oldu vebal ü genci renc

(En büyük felâket bilgisizliği taklit etmektir. Çünkü o dinî emirlere itâatsızlığı ibâdet (Allah'ın emirlerine uyma) zanneder.

Hayrı şerden (İyiyi kötüden) ayırdedemeyen nasıl günahlardan perhiz eder. (Uzak kalır)

Dünyada iş bilgi ile olur. Hatâ ve eksiklik işsiz kazançtır.

Her bacıyı hac etti sanma, çoğu belâ çekip ayak diredi.

İhrâma girip (Kâbe'yi ziyaret için dikişsiz beyaz örtüyü giyip) ne haremin(İhramlı gezilen yerlerin) hürmetini bildi, ne haram (Yasak) anladı.

Merve'de sa'y yapma(Yürüme) ile ne safâ buldu. Sa' yini (Safâ, Merve arasındaki ibâdetini) bile bile yele verdi.

Zerre kadar vakfe (Hac esnasında Arafat Dağında durmağa) önem vermedi.

Lebbeyk (Benim muhabbet ve bağım yalnız sanadır. İhlâsım, doğruluk ve kulluğum dâima yalnız sanadır. Ben senin emir ve fermanına itâat ve uymada sağlam ve devamlıyım. Teveccühüm yalnız sanadır) dedi. Fakat ses ve harfler işitti.

Kurban kesti kurba (Allah'a yakınlığa) yol bulamadı. Cemresini yaptı. (Hacıların yaptığı ufak taş atma işini yaptı) fakat o ateşe düştü. Hacıyım diye kendisine güvendi, malı azap oldu hazinesi ızdırâb.)

(102)

Molla Fenârî, (Allah'ın rahmeti onun üzerine olsun) hacca giderken Lârende (Karaman)'ye uğrar. Cuma günü olup câmiye varır. Câmi ehli Molla'nın geldiğini bilir ve her biri hünerini gösterir. Hâfızın biri de torlayıp toplayıp "(Bunun üzerine ikisi de o ağaçtan yediler.)

hemen ayıp yerleri kendilerine açılıverdi. (Ve üzerlerine cennet yaprağından örtüp kapamağa başladılar.)" (Ta–ha Suresi 121. âyet.) âyetini yedi rivâyetle okur. Biraz uzatılacak yerleri yüksek sesle uzatır da uzatır.Namazdan çıkınca Mevlânâ, hâfızı çağırtıp buyurur:

–"Molla hâfız, bilmiş ol ki Hakk'ın Kelâmında çok rivayet vardır. Ve ehli yanında her birine bir riâyet vardır. Kimi, kabilelerin lügatlarının ayrılığıdır, kimi de (Herkesin anlayamayacağı kadar) ince faziletli nüktelerin uygunluğudur. Bazı âyetler olur ki onun yüksek sesle okunması ve şerefli rivâyetlerle tekrârı daha iyi kabul edilir. Ve bâzısının ise gizliyerek hafifçe, ayrılıkları bırakılarak okunması edebe uygundur. Bugün, sen halkın içinde bağıra bağıra, tekrar tekrar başlayıp ne dedin bilir misin?" Adem Peygamberin ....cıkları açıldı, ...cıkları açıldı, ...cıkları açıldı" dedin. Yürü hey edepsiz! Bu ne utanmazlık ve nasıl rezilliktir? Bir daha bunun gibi hüner göstermeye kalkma!"

N a z ı m

Okur çok kişi Kur'anı eğerçi
Velî bilmez k'olur kendüye la''ân

Hoş elhân ile sanur virdi lezzet
Ol elhân lîk eyler anı lehhân

(Gerçi Kur'anı çok kimse okur, fakat kendine lânetçi olacağını bilmez.

Hoş güzel nâmelerle tat verdi sanır fakat o nameler onun çok yanlışlık yapmasına sebep olur.)

(103)

Bir kıssa–hân (Meddâh) a kendi köyünde hatíblik verirler. Meddâh köyüne gelir. Köy halkı da mübârek olsun diye evine varırlar:

—"Bu cuma bize şeref vermelisin"diye ısrar ederler.

—"Çok şükür Allah'a senin gibi mârifet sahibi bir hatîb elimize geçti"diye sakalına hücum ederler. Hatib de bunlara büyüklenip:

—"Hele bu cuma misafirinizim.İnşâ'allah gelecek cuma okur, hutbenin hakkını yerine getiririm. Şimdiye dek kim okuduysa yine himmet etsin ve bir kerecik de bize hürmeten okusun"der. Bunlar: "N'olacak?" deyip gelip eski hatîbe haber ederler. Eski hatib:

—"Ben ma'zulüm (İşimden alındım) ve kendi işimle meşgulüm. Hatîbiniz olan okusun. Ve kerem eyleyip beni kosun" der. Ertesi gün cuma olur, hatîbin eskisi yenisi camiye gelir. Sünnet kılınıp ezân okunur. Eski hatib minbere çıkacak diye yeni hatib dört yana bakınır. Bakarlar ki eski hatibten çâre yok yeni hatibe "Buyurun" derler. Çâresiz kalıp minberden yana yürür; yukarı çıkıp bir miktar durur. O esnâda afyonludur. Halkın kendisinden tarafa göz kulak olmuş beklediğini görünce şaşkınlığından kendini kalabalıkta sanır.Gönlü kıssa--hânlık âlemine gidip hemen gürlüyerek yerinden fırlar; Göğüs gerip el çırpar:

—"Yiğitler yiğidi! Allahın aslanı! Kaf Dağının seyyâhı, Abd—i Menâf Sülâlesinden erenler şâhı Hamza!" deyip bir kerre haykırır. Müslümanlar hep birden gülüşürler. Ve her taraftan kınama taşını başına üşürürler.

Mesnevî

Hitâbet durur kim makâm—ı resûl
Kaçan lâyık olur ana her fodul

Hatib olan ehl—i fezâyıl gerek
Verâ ehli dânâ vü âmil gerek

Sözi hak kelâmın müfessir ola
Nasihat idicek müessir ola

Dirîgâ olupdur cihân gey acîb
Ki her süfle vü hîz u dûndur hatib
(Hitâbet (Güzel konuşma) Resulün makamıdır. (Ona aittir) Ona her boşboğaz nasıl lâyık olur.

Hatîb olan faziletli olmalıdır. Maddî şeylerin ötesinin adamı (Allah adamı) bilgili ve iş yapan olmalıdır.

Sözü Allah kelâmını (Kur'ânı) açıklar mahiyette olmalı ki, nasihat edince tesirli olsun.

Yazık, dünya pek acayip oldu. Her aşağılık, adi ve bayağı (Kimseler) hatibtir.)

(104)

Dânişmend şeklinde bir câhil hatib vardı. Gâh mahfele geçip halka hafızlanırdı ve gâh minbere çıkıp müslümanlara vâizlenirdi. Bir gün bir avcı grubu hanesine varıp müsâde isteyip içeri girerler.

—"Hay hoca, biz bir bölük avcıyız. Yerimiz dağlık ve ormanlık; işimiz gece—gündüz avdır. Bazı kimseler bize: "Hayvancıkları boş yere incitmek ve günahsız canavarcıkları vurup öldürmek olmaz" diyorlar. Bu hususta sen ne buyurursun?" Hoca:

—"Size öyle diyenler câhildir ve Hâk—teâlânın kelâmından gafildir. Hak—teâlâ kelâmından buyurur ki: "Evlâ leke fe evlâ sümme evlâ leke fe evlâ" (31) mânâsı şöyledir: "Avlan yine avlan, avlan yine avlan."Amma bazı ulemâmız —Kur'an yedi kırâat üzere olduğundan— "Evlâ leke fe evlâ"yı, "Evlileri avlamayın, yavrularına yiyecek için avlananlara ilişmeyin" diye açıklamışlardır. Amma essah olan, "Hangisi olursa olsun" dur. Bunlar:

—"Allah iyiliğini versin! Hoca, bir müşkilimiz daha var, onu da halledip bize Tanrı, Peygamber sözlerinden söyleyiver. Şu etleri helâl olanları avlarız, harâm olanları da avlıyalım mı? Ne dersin?" Hoca:

—Tilkiyi de avlasanız olur. Zîrâ ziyânkârdır. Ve Hak—teâlâ kelâmında buyurur ki: "Tilki izan kerratün hâsiratün" (32) yani; tilki eziyet verici ve ziyankârdır demektir".Bunlar:

—"Şimdi hoca sen bize bu fetva ile bunları avlamaya ruhsat verdin. Öyle ise gel beri, düş önümüze ava beraber gidelim. Varalım geyikler, tilkiler avlayalım." Hoca:

—"N'olacak? Fakat şu elimdeki Mushafda birkaç yanlış buldum. Okurken kâtibin hatâlarına rastladım. Onları düzelteyim, "Bismillâh" hemen sizinle gideyim" der. Avcılar:

—"Kereminle hoca bize de o yanlışları buyur. Ve aslı aslıyla bir bir durur.Zamanla lâzım olur.Hâtırımızda olsun" derler. Hoca:

—"Bir yerde "İznâdâ Musâ" denmiş. Musâ nâdân değildir, dânâdır. Onu dânâ yapmak gerekir. (33) Ve bir yerde de: "Harra Musa" vâki olmuş. "Har" (34) Musâ'nın değil İsa'nındır. Onu da, harra İsa, yapmak gerekir. Ve birkaç yerde de "Saffen, saffen" "Dekkan, dekkan" tekrar yazılmış. Onların da birerini kaldırmak gerekir" der. "Câhil olmaktan Allah'a sığınırız."

Nazım

Çü bilmez hadd ü resm—i dini cühhâl
Mezemmetdür ne kim târif iderler

Sanurlar ehl—i fazla izzet itdük
Ne bilsünler yavuz tahfîf iderler

Bularun ilmi cehl ü tâatı şirk
Cehâletden neler te'lîf iderler

Eline düşicek suhf—i ilâhî
Salâhın zûm idüp tashîf iderler

Hurûfîdür bular her kande ekser
Ki Kur'an harfini tahrîf iderler
(Câhiller dinin şeklini ve hududunu (Gerçeğini) bilmezler (Onun için) ne anlatırlarsa kötülemedir.
Fazilet sâhiplerine ululuk ettik sanırlar; bilsinler (Ki) pek fenâ hafifletiyorlar (Bozuyorlar).
Bunların ilmi câhillik ve ibâdeti şirk (Ortak koşmadır). Câhilliklerinden neler yazıyorlar.
İlâhi sahifeler ellerine düşünce doğrulttuk zannederek, bozarlar.
Her nerede olursa olsun, bunların çoğu hurufîdür ki, Kur'an harfini tahrîf ederler.)

(105)

Birkaç yolcu tüccar geçip giderken yolları bir köye uğrar. Cemâatı mescidin önünde toplanmış, kimini abdest alırken ve kimini de namaza hazırlanmış görürler. Ve biraz sonra öğle namazına dururlar. Bunlar da inip onlarla cemâat olurlar. Sünneti edâ edip farzı beklerler. Müezzin kâmet eder. Kalkıp farzı kılmağa imama uyarlar. İmam hemen namazı kıldırmağa başlayıp "Fâtiha"yı açıktan okur. Fatihaya "Elem tere" suresini koşup "Elemtere" ibâresini kor, okumadan geçer. Namazı üç rekât kılar, teşehhüdde (Ettahiyatüyü okumak için oturunca) sol ayağını seccâdeden dışarı koyup, sağ ayağını altına alır. Evvelâ sol yanına selâm vererek hemen elini kaldırıp duâya başlar. Misafirler dayanamayıp:

–"Behey imam, bu nasıl namaz ve ne biçim niyazdır? Öğle namazının farzında, açıktan okudun, "Elem tere" ibâresini kodun, dört rekâtı üç rekât kıldın ve sol ayağını seccadeden dışarıp çıkarıp, evvelâ sola selâm verdin?" İmam:

–"Sizin misafir olduğunuzu bildim. Eğlenmeyip gi-

desiniz ve yolunuza devam edesiniz diye acele üç rekât kıldım. Benim tecvîdimi, kırâatımı (Okuyuşumu) görüp, güzel sesimi duyasınız diye açıktan okudum."Elem tere" ibâresini atlayışımın sebebi ise, bir zamanlar evimin önüne tere ekmiş, ondan fazla yeyip elem çekmiştim, ondan beri tereyi görmek ve adını anmak istemiyorum; bundan o ibâreyi koyup sûrenin aşağısından okudum. Sol ayağımı dışarı uzatışıma gelince, abdest alırken suyum yetmeyip o ayağımı yumamıştım. Onun için seccâdenin üstüne komayıp namaza dâhil etmedim. Dört rekâtı üç rekât kılıp son sünneti kılmadan duâya başlayışım sizleri bekletmemek içindi. Ve evvelâ, sol yanıma selâm vermem ise, sizleri o tarafımda görmemden ve sizlere tâzim ve hürmetimden dolayıdır. Zirâ misâfirlere tâzim ve hürmetim sünnettir ve pîrlerimizden vasiyettir."

Şiir

İlmdür nûr u safâ cehl nedür zulmet ü gam
Eyle olur nûr ile bu zulmeti ifnâ vü adem

Tâ ki gümrâh oluban kalmayasın zâr u sakîm
Aç gözün cânun uyar sıdk ile ur ışka kadem

Ey dil ahvâl budur çün sana kıldukça namaz
Kimsenin sehv ü hatâsına bakup itme töhem

(İlim, gönül şenliği (Berraklığı) ve aydınlığıdır. Bilgisizlik kaygı ve karanlıktır, o aydınlıkla bu karanlığı yok edip ortadan kaldır.

Tâ ki doğru yoldan saparak hasta hasta ve inler kalmayasın. Gözünü aç, canını uyar doğrulukla aşka adım at.

Ey gönül durum budur. Namaz kıldıkça kimsenin yanılmasına ve hatasına bakıp töhmette bulunma.)

(106)

Molla Hüsrev'in Hayreddin nâmında Karaman'lı kabiliyetli bir talebesi vardı. Hacca gitmek için yola çıkınca, Hayreddin üstâdı ile Karaman'a dek beraber gelir. Orada vedâlaşırlar ve Hayreddin kendi sılası olan köye yönelir. Köy halkı, "Hayreddin Fakîh geldi" diye toplanırlar. Yemekler pişirip karşılama maksadıyla Hayreddin Fakîh'e gelirler. Meğer köyün imamı Hayreddin Fakîh'e, oğlancık iken Kur'an öğretmiş imiş; o da gelenlerle beraber gelir. Mevlânâ Hayreddin hürmetle "Üstâdımızsın"diye imamı üst tarafına alır. Biraz sonra köyün genci, ihtiyarı, zengini, fakiri aralarında:

–"Acabâ bizim imâm mı daha bilgili, yoksa Hayreddin Fakîh mi?" deyişirler. Bu söz imâmın kulağına gider. Hayreddin'e dönüp:

–"Be oyuncu "Şuden" (35) ne lügattır? der. Mevlânâ Hayreddin gülerek:

–"Olmak'dır" İmam:

–"Bilemedin almakdır. İnanmazsan işte kitab" diyerek kitabını getirir. Mevlânâ Hayreddin:

–"Şuden, olmak'dır. Hoca kitabınızda "O" yerine eksikle "A" yazılmış (36) yanlış olmuş der. İmam:

–"Bu nasıl söz, kitap yanlış mı olur, gördün mü?" deyince, etrafta oradan buradan herkes:

–"Kitap yanlış mı olur?" diye taşkınlık ederler. Sohbetin tadı kaçar. Gelenler bir bir dağılıp giderler. Mevlânâ Hayreddin'in babası ve anası:

–"Oğul seni böyle görmekten ölüm haberini işitmek daha iyiydi! Veya burada kalıp köyün sığır çobanı olsan daha güzeldi" derler.

Ş i i r

Kaplamışdur âlemi şol resme cehl
Hây hatâ dirler çü bir söz diye ehl

Mârifet cühhâl içinde sabdur
Yâr ehl olıcak olur kâr sehl
Hâsa kim âmun gulûsı ey azîz
Bir nefes virmez cevâb itmege mehl

(Alemi öylesine câhillik kaplamış (Ki), ehli olan (Bilen) bir söz söylese yanlış derler.
Mârifet (Göstermek) câhiller içinde çetin iştir. (Zordur) dostlar ehli olunca iş kolay olur.
Ey izzetli kimse! Avâmın taşkınlığı (Velvelesi). mümtaz kimselere cevap vermesi için bir nefeslik mühlet vermez.)

(107)

Karamanlı müezzin sesi hoşça olduğu için merhum Mahmud Paşa'ya müezzin olmuş, yüce eşiğinde sevgi ve hürmet bulmuştu. Amma avâmın hiç okuma yazma bilmeyenlerindendi. Bir ara bunun hemşehrilerinden bazı ilim sâhibleri hasret gidermek için doğdukları yere gidecek olurlar.Getirip kitaplarını buna emânet bırakırlar. Bu da kitapları kendi has odasında raflara ve pencerelere birbiri üzerine düzgün bir şekilde dizip süsler. Bir gün bu müezzinin doğduğu yerlerden bazı hemşehrileri gelir. Doğru müezzin hocanın hânesine konup misâfir olurlar. Onu cübbe sarık ve yanında kullar, hizmetkârlarla muteber bir adam olmuş ve hânesi baştan başa kitaplarla dolmuş görürler. Bir gün ona:

–"Hay efendi, kerem eyleyip bize şu kitaplardan bir lâhza okuyuversen de onunla gönlümüzü eğlesek" derler. Bu da hayır diyemez uzanıp kitabın birini eline alarak ortaya getirir:

–"Yârenler bu bir küçük kitaptır. Kırk fasıl, yirmisekiz babdır. Adına "Hamd ü senâ" derler. İşte size bir hikâye okuyuvereyim" deyip bir yerinden açar, bunlara okurmuş gibi yaparak:

–"Allah Allah! Musâ Peygamber hikâyesi ve Firâvun'la Hâmân rivâyeti geldi"der.Tam o yer ki,Hak te-

alâ Musa Peygamber'e buyurur:

–Var Firâvun'la ceng eyle, yeryüzünü onun gözüne teng (Dar) eyle. Musa Peygamber:

–Yâ Rabbî ben yalnızım onun yoldaşları var. Ben bir kişiyim onun askeri var. Hak teâlâ yine:

–Yâ Musa, korkma, her ne kadar ki onun askeri çok tur, mâdem ki ben sağım sana ondan zarar yoktur.

Kıt'a

Ne bilsün ma'rifet hâlini cühhâl
Bakarlar seblet ü riş ü libâsa
Sanurlar hil'at erbâbın melâyik
Dimezler kelb erbâb–ı pelâsa
Bularun ekseridür nakş–ı dıvâr
Ki benzer rengü suret birle nâsa

(Cahiller (Bilgisizler) mârifet (Bilgi) hâlini ne bilsinler, (Onlar) sakal, bıyık ve elbiseye bakarlar.

Hil'at (Süslü kaftan) giyenleri melek sanırlar. Çul sâhibine köpek demezler.

Bunların çoğu duvar resmidir ki, renk ve şekilleri insanlara benzer.)

(108)

Bir mescidin civârında bir Ermeni karısı otururdu. Müezzin ne zaman ezan okusa, yanına gelir ve şunu bunu getirip verir ve "Hocacığım!" diyerek bin türlü hürmet ve tâzimde bulunurdu. Neticede cemâat bunu anlayıp karıyı bir gün bir yerde bulurlar:

–"Behey bacı, evvelki müezzine hiç böyle hürmet etmez ve yanına gelip tek kelâm söylemezdin. Sebep nedir ki, bunu böyle seversin? Ve ezân okununcaya kadar yüzünü görmeğe iversin. Yoksa îmâna gelmekten ve müslüman olmaktan safâlı mısın?" derler. Karı:

–"Ey müslümanlar, mâdem ki sordunuz, sizden saklamayıp cevap vereyim.Bundan evvelki müezzin ne zaman ezan okusa oğlancığım onu dinleyip bana: "Ana

şu müslümanların ne güzel töresi var, acaba bunların bundan güzel daha nesi var?" derdi. Öyle dedikçe onu müslüman olacak diye çok korkardım. Ve ezan okunmaya başlayınca dışarda bulsam evin içine alıp giderdim. Bu müezzin geleli beri rahatladım, ölüp gitmişken yeniden hayat buldum. Oğlancığım sesini işittikçe kulağını tıkayıp:

–"Acaba şu müslümanlar bu eşeği niye anırtırlar,sağır gibi niye bağırtırlar ve çok yere niçin çağırtırlar, der."

Kıt'a

Avâze–i hoş kalbe safâ ruha gıdâdur
Ger seyr–i makâmât ide ger itmeye ey yâr
Hulkum–ı bed ü hançere–i ziştden elhân
Ger bang–i namaz ola ider cânı dilifkâr

(Ey dost, ister makamlı ister makamsız söylesin,güzel ses kalbe safâ ruha gıdadır.

Kötü boğazdan ve çirkin gırtlaktan (Çıkan) nağmeler eğer ezan ise gönlü yaralar.)

(109)

Nakl ederler ki, evvel zamanda bir tabib vardı.Kendi zannınca dünyanın Bokrat'ı ve zamanın Sokrat'ı geçinirdi. Hekimler arasında kendini İbn–i Zekerriya bilirdi. Ve bir padişâhın hastalığına ilâç yapardı. Bir gün şâhın sarayından kıymetli bir kaftan, bol nımet, hesapsız para ve rahvan bir atla evine gelir. Tabîbin oğlu kaftan ve nimeti görüp:

–"Hay baba hikâye nedir? Pâdişah senden beğenip takdir edeceği nasıl bir hareket gördü ki, bu kadar sevgi, hürmet ve bol mal vermesine sebep oldu?" der. Tabîb:

–"Hay oğul, senden ne saklayayım. Ferâsetle bir iş

yaptım ve ipucuna dayanarak tahminen bir söz söyledim. Padişahın has odasının ocağında bâdem kapıkları gördüm sonra pâdişahın idrarına bakıp, nabzını tuttum:

–Hay devletli sultanım, bâdem yemişsin onun hazmi güçtü, sıhhatini bozmuşsun, dedim. Ferâsetim olanlara uygun düşüp, tahminim rast gidince, pâdişah bu işi ustalığıma ve keskin bilgime haml edip bu hediyeleri buyurdu. Ve bu kadar mal–menâl verdi."

B e y i t

Düşer bâziçe ile tıfl–ı nâdân
Nişân urup ider merdâne hande
(Bilgisiz çocuk oyuncakla düş görür. (Bilgisiz çocuk oyuncakla düşer kalkar meşgul olur) Hedefteki noktadan vurup yiğitçe güler.)

Tabibin oğlu:

–"Allâha hamdolsun, ferâset ve tahminin yerinde olmuş. Tâlih yıldızın saâdet burcunda doğmuş. Bundan sonra padişahın yardım gözü ve himâye edici sözü ile daimâ hürmet görüp iyilik ve ihsanlarla her sözün makbul ve her işin mâkul olsa gerek" der.

B e y i t

Ad ile işlenir cihânda her iş
Nâm–ı nîgû kazan bu yolda düriş
(Dünyada her iş isimle yapılır; iyi isim (Şöhret) kazan, bu yolda çalış.)

"Sağduyu sâhiplerinin görüşü ve en doğru tedbir, bundan sonra kendini ağır tutup hafiflikte bulunmamandır. Ve değme büyüğün hizmetine gitmemendir. Hattâ yarın pâdişahın hizmetine ben gideyim. Senin nâmına özürler dileyeyim. Çünkü görüşmenin çokluğu hür-

metin azalmasına sebep olur. Faydasız sık sık gidip gelmek insana sıkıntı verir."

N a z ı m

Alemde kişi gerçi ki bî–pîşe gerekmez
Ammâ dün ü gün rızk içün endîşe gerekmez
Eshâb ile merbût iden erzâkı mukadder
Virür sebebin şûr u şağb işe gerekmez

(Gerçi dünyada insan mesleksiz olmamalı, fakat rızk için de gece gündüz düşünmemelidir.

Rızıkları sebeplere bağlayan kader, gürültü ve çekiş–döğüşe ihtiyaç kalmadan sebebini verir.)

Hülasa tabîb oğlunun sözünü kabul eder. Ertesi gün padişahın hizmetine oğlu gider. Oğlan da babası gibi gelip pây–i tahta baş kor, padişaha ömür ve devletleri için dua okur. Sonra ileri varıp padişahın nabzını tutar, idrârına bakar:

–"Hay sultanım vahşi eşek eti yemişsin, o kaba ve zararlı lokmadır. Mizâcınızı bozmuş ve hastalığa kuvvet vermişsiniz." Padişah oğlanın sözlerinden gazablanıp:

–"Bu saçma sapan konuşan bilgisiz, aşağılık oğlanı niye getirdiniz?" der. "Eşek etini insan yer mi?Ve böyle sözü akıllı olan der mi?" Oğlanın bu şenâatini görünce hâcibler döve söve dışarı sürerler.

F e r d

Gerçi âlemde çok durur câhil
Cehlini bilmemek durur müşkil

(Gerçi; âlemde cahil çoktur, (Fakat) en fenası câhilliğini bilmemektir.)

Oğlan düşünceli ve tasalı olarak babasına gelir çehresini gam ve kasâvet alır. Tabîb:

–"Oğlum suratından düşen bin parça, hikâye nedir?" Oğlan:

"N'olsun? Padişâhın sarayının kapısında bir vahşi eşek palanı gördüm. Kendi ferasetimle:

–Herhalde bunun eşeğini padişaha yedirmişlerdir, dedim. Ve padişahın nabzını tuttuğum zaman:

–Padişahım vahşi eşek eti yemiş, onunla mizacınızı bozmuşsunuz, dedim. Padişah gazablanıp emretti, beni dövüp, sövüp hakâretle dışarı sürdüler" der.

Mesnevî

Câhilün uymagıl firâsetine
Hep gatlatdur deginse hüccetine

Birisi gelse ittifâk ile râst
Var dur râyicinde bî kem ü kâst

Cehl gâyet ulu marazdur bil
Küllü re'yin mine'l–alîli alîl

Lîk her yirde ârif itse kıyâs
Nûr–ı Hakk ile urur anda esâs

Her ne dise olur nefîs ü sahîh
Küllü sey'in mine'l–melîhi melih

(Câhilin anlayışına uyma, deliline temas etse bile hep yanlıştır.

Câhillik gayet büyük hastalıktır bilki, hastadan (Sakatdan) olan bütün görüşler hastadır. (Sakatdır.)

Fakat ârif kimse nerede kıyâs yapsa, onda Hakkın nûrunu esâs alır.

Her ne söylese nefıs ve doğru olur.Güzelden zuhur eden herşey güzeldir.)

(110)

"Zamâne tabiblerinden birisi ihtiyaç sahibi bir hastaya ishal ilâcı verir.İlâç tesir edip yüzel amel ettirerek

adamın canına sirâyet eyler."

Tabîbe haber verirler, gelir, Tabîb gelinceye kadar adam ruhunu teslim eder. Tabîb gelince hikâyeyi anlar:

–Yazık, yazık! Eğer vefât etmeseydi bu şerbet, iki-yüz kere yaptırırdı. Ve cümle hastalıkları söktürürdü" der.

Şiir

Câhil tabîbe her kim eyler özini teslim
Oldı dili şikeste düşürdi cânına bîm

Bilmezlig ile virdi nâzük mizâca tağyir
Çıkdı elinden âhir hem ömr ü hem sim

(Cahil doktora kendini teslim eden kimsenin gönlü kırıldı, canı tehlikeye düştü demektir.

Bilmezlikle nâzik tabiatını bozdu, sonunda elinden hem ömrü, hem gümüşü (Parası)gitti.)

(111)

Câhil bir tabib mâcun satmak için Tahtakale'ye gelmiş. Ve yaygısını yayıp, eline bir kitap almış. Gâh yıldızlardan ve gâh hikmetden türlü lâflar ederdi. Velhâsıl çeşitli yalanlarla bin türlü boş lâf söylerdi. Şehrin ince yaratılışlılarından kibar bir adam ona yaklaşıp:

–"Ey faziletli ve bilgili hekim, benim bunca zamandır bir acâyip zahmetim ve bir tuhaf hastalığım var. Her kime desem gülerek beni alaya alırlar; dermânından âciz kalıp hayrette kalırlar" Tabîb:

–"Allahtan gelen derde gülmek olmaz ve hangi dert vardır ki kâmiller ona derman bulmaz? Söyle derdini müslümanlar işitsin! Bir şerbet vereyim üç güne kalmasın gitsin!" Adam:

–"Bir acâyip hâldir. Ne ağzım ne dudağım zahmet eder. Amma ne zaman tükürsem eğri gider. kapıyı gözlerim ocağa düşer, pencereye tükürsem bucağa düşer"

Tabib:

–"Pek tuhaf bir hastalık. Hiç görüp işittiğimiz birşey değil. Hele şuraya tükür görelim ve ona göre ilâcını verelim" deyince adam o anda aksırıp ağzı dolu balgamı tabibin şakkadak suratına tükürür. Hekimin yüzü gözü belirsiz olur. Tabib:

–"Hey câhil n'eylersin?" der. Adam:

–"Hey sahtekâr sen ne herze söylersin? Ben sana evvelden zahmetimi söyledim ve şikâyetimi hikâye eyledim" der.

K ı t ' a

Nice ah var uhuvvetden urur dem
Dahi olur çerağı ışığa püf
Anun gibi ahun yüzine tüf di
Ki bundan yeg cihânda olmaz ah tüf,

(Birçok kardeş var; kardeşlikten dem vurur. Fakat çıraları (Aydınlık veren şeyleri), aydınlığa püf olur. (Hazır ışığı söndürür.)

Onun gibi kardeşin yüzüne tüf de (Tükür) ki, dünyada bundan iyi kardeşlik olmaz, tüf!)

İKİNCİ KISIM

Diğer hayâl ve iş erbâbı ile sâir milletlere mensup olanlardan zuhûr eden lâtifelerdir.

(112)

Acem (İran) diyârının zenginlerinden bir tâcir, Arap diyârına gelir. *Tebdil–i kıyafet edip görünüşünü değiş*tirerek, Kahire şehrinin bir köşesine oturur. Bir gece bin Mısır dinârını biraraya getirip eğeden geçirir. Ve balık kursağı ile haplar eder. Güneşte kurutup bir torbayla pazara alıp gider:

–"Tarabek–i Horasanî, kim alır?" diye attâristanda (37) satılığa çıkarır. Ve faydalarını sıralayıp:

–"Kalbe ferahlık, bedene sıhhat verir. Ruh ve cisme faydalıdır" diyerek hakkında daha birçok lâflar eder. Sonunda bir attar:

–"Nedir şu görelim?" deyip yanına getirtir. Acem:

–"Alırsan yirmi akçaya veririm" diye bahâ biçer. Attar:

–"Gerçi bildiğim bir nesne değil, fakat faydaları çok" deyip sekiz akçaya ister. Velhâsıl on akçaya tamamının pazarlığını eder. Acem de devredip kor gider.

Beyit

Nice cür'etdür temâşa it bu merd–i hîle–ger
Satdı getdi bir çekirdek sîme bîn dînâr–ı zer

(Bu düzenbaz adamı seyret, ne kadar cesaretlidir, bir çekirdek kadar gümüş edecek olan şeyi bin altın dinara sattı gitti.)

Bir zaman sonra, o Acem bir köşeden efendi tavrı ile ortaya çıkar. Altın külçeler sarf ederek büyüklerden geçinir. "Kimya (38) bilirmiş" diye dört bir taraftan sohbete ve hizmete çağırırlar. Hepsinin sohbetinden kaçırıp, dâvetini reddeder. Arap melikleri her ne kadar üzerine düşüp, ısrar ederlerse de bütün gayretleri boşa gider. Ne himâyelerini kabul eder, ne verdikleri makama meyl eder, ne de bunlara kimya hakkında zerre kadar sır bildirir. En sonunda Arap beyleri kendilerine itâat etmediklerini görüp varıp Mısır sultanının kulağını bükerler. Sultan bu efendiye hürmet ve ikrâmlarda bulunup:

–"Bize bu kimya bilgisini öğretip göstermen gerekir. Bunun için memleketin bütün gelirlerini ve saltanatın hazinelerini sana teslim edeyim" der. Efendi:

–"Ey cihân şâhı, devletinizde benim hazîne ve deffnelere ihtiyacım ve himmetinizde gelire ve haraca bir muhtaçlığım yoktur. Çünkü ne zaman dilesem dünyânın malını toplayabilirim. Ammâ "Etîu'llâhe ve etîur–Rasûle ve ülü'l–emri minküm (Allaha, Resûlüne ve sizden olan başkana itâat ediniz) Şimdi benim siz sultanımdan dileğim ve arzum, bu sırrı başkalarına yaymamanız ve bu ilmi kimseye bildirmemenizdir. Ve bundan elde edeceğiniz bütün mal ve parayı, Allah yolunda gazâya harcamanızdır. Böylece onun sevâbından ben de hissedâr olayım. Ve hâsıl olacak faziletlerinden pay alayım" der.

Şiir

Hak katında yücedür mertebe-i ehl-i cihâd
Arş u kürsi toludur menkabe-i ehl-i cihâd

Tengdür atlarımın advine meydân-ı felek
Ceng içün arz olıcak kevkebe-i ehl-i cihâd

Dem ü nak'î bularun kadr u şeref bulsa ne tan
Hâk u hûn içre durur maztabe-i ehl-i cihâd

Yer yüzinde turuban kapladı mülk-i meleki
Asfiya zikri gibi depdebe—i ehl-i cihâd

Alıcak hamd livâsın eline şâh—ı RüsûI
Olur ol günde ayân mertebe—i ehl—i cihâd

(Allah yolunda dövüşen İslâm askerlerinin dereceleri Hak katında çok yücedir

Arş (Gökler) ve kürsÎ İslâm için harb edenlerin menkÎbeleri ile doludur

Allah yolunda savaşanların yıldızları cenk için arz olunca atlarına felek meydanı dar gelir.

Bunların kanları ve tozları değer ve şeref kazansa hayret edilir mi? İslâm için savaşanların (Cihâd ehlinin) sofrası toprak ve kan içindedir.

İslâm askerlerinin (İhtişamlı) gürültüsü temiz (Saf) yaratılışlıların zikri gibi, yer yüzünde dururken (Gökte) melekler mülkünü kapladı.

Allah yolunda savaşanlann dereceleri, peygamberler şâhı (Hazret-i Muhammed mahşer gününde müsmanların altında toplanmalan için acaçağı) Hamd sancağını eline alınca belli olur.)

Sultanla bu şekilde yeminleşip sözleşip. anlaşırlar; kimyanın lüzumlu maddelerini te' mine girişirler. Efendi eline divit, kalem alıp filân ilâç, filan ilâç diye ya-

zarken arada bir:

–"Edviye–i fülânî, Tarabek–i Horasânî" der. Ve birkaç hâcip getirtip ellerine bu ilâçlardan birer parça verir:

–"Şunların güzîdelerinden alın getirin" diyerek onları attâristana gönderir. Hâcibler gidip gelirler. Cümle ilâçları bulup getirirler. Fakat yalnız Tarabek–i Horasanî" bulunmaz. Kimden sorarlarsa sorsunlar "Tarabek"in nâmı nişânı bilinmez. Neticede, Sultana gelip buldukları devâları arz ederler. Ammâ:

–"Bu yerlerde hiç kimse Tarabek–i Horasânî'nin ad ve sanından haber vermez" derler. Efendi:

–"Tarabek, bunun en önemli ve en mühim parçasıdır. Onsuz hiçbir iş olmaz. Ruhsuz cesed gibi, o bulunmayınca bunlar da işe yaramaz.Belki,bir ihtimal Tarabek–i Horasânî buralarda bulunmuyordur. Veya bulunuyorsa da başka, değişik bir adla anılıyordur." Sultan yalvarır:

–"Efendi, kendileri bizzat her ne kadar zahmet ise de birkaç hâcible attaristana gitse, ilâç ve devâ için kullanılan ne kadar ot ve kök varsa ortaya getirtip görse?" Efendi, çâresiz, bu maksatla gidip yanına aldığı hâciblerle attaristanı baştan başa arayıp tarar. Neticede bir zamanlar tarabek sattığı dükkâna gelir. Onun da bütün ilâçlarını bir bir ortaya getirtip görür. Sonunda o sattığı tarabeki bir köşede, torbada üstünde "Tarabek–i Horasânî" yazılı bulur ve sevinçle:

–"Hamdolsun sultanın istediği bulundu" deyip hepsini bir keseye koydurup üstünü mühürletir ve sahibinden fiatını öğrenip bir dinar da bahşiş verir, Mısır'a döner. Tarabek–i Horasânî–yi getirdiği gece sultanın huzurunda oturup bir hizmetçiye emfeder. Ve şunu şöyle, bunu böyle böl ve dağıt diye söyler. O zaten yanıp uçan maddelerden yapılmıştır. Ateşe attırınca yanıcı kısımları yanıp uçar. Geriye halis altın kalır.Böyle-

ce sabâha kadar bin dinarlık altın elde ederler. Sultan bu durumu görünce sevincinden yerinden fırlar. Efendiye binlerce izzetler ve hürmetlerde bulunur.

Şiir

Hırs–ı zerdûr düşüren âkili dürlü eleme
Murg zîrek tutulur dâne ile dâm–ı gama

Sîm ü zerdür bu cihânun kamu garga vü gamı
Eksük olmaz bir elem dâyim esîr–i eleme

Alemün her ki baka dursa fenâsını görür
Akil oldur ki bunun saya vücudın ademe

(Akıllıyı türlü elemlere düşüren altın hırsıdır. Zekî (Uyanık) kuş, yem ile gam tuzağına tutulur.

Bu dünyanın bütün tasa ve kavgası altın ve gümüş içindir. Dâimâ elemler esiri olana bir üzüntü az gelmez.

Her kim bakarsa dünyanın yok olduğunu (Yokluğunu) görür. Akıllı kimse bunun varlığını yokluğuna sayandır.)

Sultan, Acemden, tarabekin aslını ve nelerden yapıldığını sorar. Efendi:

–"Ey saâdetli padişah! Bu tarabek'in ocağı Horasan çölünde Yemkan dağındadır. Bu toprağın derinliklerinde mezar çukurunda hâsıl olur. Ve bunu, kendisini buna adayan ve yalnız bunu iş güç edinen kimseler bulur. Ve zamanında çıkarıp alır. Zîrâ onun en iyisi zeminin dibinde bulunup, güneşi görünce bu hâli alır. Eğer sultanın sevgisiyle kulunuz buraya bağlı olmasaydı, ondan, vaktinde gidip yüklerle çıkarıp getirirdim. Ve Sultan hazretlerinin arzusunu gerçekleştirip Karun gibi zengin ederdim. Amma hüküm sultanımızındır ve âlem onun buyruğunun kuludur. Birkaç kulları ile buyursun

varıp o diyârdan onu bol bol çıkarıp getirsinler" der. Sultan:

–"Bu iyilik ve yardım yine senden olur. Yoksa onu avamdan biri nasıl çıkaracak ve nerede bulacak?" der. Efendi sonuna kadar direnip gitme taraflısı olmaz. Fakat neticede çâresiz (!) kalıp râzı olur. Ve sadece "Sultanın hâtırı için" kabul eder görünür. Sultan emr eder, efendiye Horasan'dan tarabek getirmesi için ikiyüz ateş gözlü, yel ayaklı eşsiz deve verirler.

R u b â î

Güneş gibi kamunun rahtı zerden
Geçer sur'atde seyr etse kamerden

Sehâb gibi katar olup çekilse
Şebi ögdül alur bâd–ı seherden

(Hepsinin atlarının takımı, güneş gibi altındandır.Yürüseler hızda ayı geçerler.)

Bulut gibi katar olup çekilse, gecesi seher yelinden armağan alır.)

Ve bu develeri İskenderiye ve Mısır'ın çeşitli ipek kumaşları ve çeşit çeşit süslü mallarla donatırlar. Ayrıca yirmi adet hizmetçi delikanlı ile on tane şeker sözlü, gül yüzlü, bâkire kız verir. Kısaca efendiyi büyük hürmet ve ikrâmlarla, yiyecekler, hizmetçiler, çadırlar, elbiseler ve rahvan atlarla civârın hükümdarlarına da nâmeler yazarak Horasan'a gönderir.

O sultanın bulunduğu şehirde ince yaratılışlı, kibar bir adam vardı. Her kimin başına böyle bir hal gelse yazıp defter tutardı. Ve toplantı yerlerinde başkalarına anlatırdı. Bu hikâyeyi duyunca defterinin en başına: "Ahmakların reisi, sultan Nureddin Mahmud bin Zengi" diye yazdı. Pek az sonra bu haber sultanın kulağına yetişti. Bir adam göndererek onu çağırttı. Ge-

lince padişah bu defter tutma hikâyesini kendisinden sordu:

-"Beni "Ahmakların reisi" diye yazmışsın doğru mu?" dedi. O adam:

-"Hazret-i sultanı nasıl ahmakların reisi yazmayayım; bir Acem geldi bin dinarlık altına yüz bin dinar altın aldı gitti."

Sultana o adamın sözü hoş gelip:

-"Eğer o adam geri gelir, bunca yük tarabek getirip ve bunlardan binlerce altın dinar elde edersek durum nasıl olur?" Adam:

-"Eğer durum sultanımın dediği gibi olur ve Acem geri gelerek hazret-i sultana hesapsız mal ve zenginlik yağdırırsa, o zaman sultanın ismini defterden kazıyıp yerine o şahsın adını yazarım. Çünkü bunca mal ve paraya sâhib olmuşken geri gelip sultanın yanında kul ve hizmetinde köle olursa yeryüzünden ondan ahmakı olmaz" der.

Mesnevî

Ayn-ı aklun perdesidür hırs ü âz
Âkil isen sanmagıl bu hırsı az

Dâne hırsıdur tuyuru dâm iden
İsmet ehlin hırsdur bed-nâm iden

(Hırs ve tamah akıl gözünün perdesidir. Akıllı isen bu hırsı az zannetme. Kuşları tuzağa düşüren yem hırsıdır; namuslu kimselerin ismini kötüye çıkaran da hırs.)

(113)

İstanbul'un iktidar sâhibi, zengin efendilerinden olan Pinti Hamid, elinin sıkılığı ve fazla hasisliği yüzünden bu isimle anılırdı. Onu bu isimle yakın beldelerin fakîrinden zenginine, büyüğünden küçüğüne tanıyıp bil-

meyen yoktu. İnsanlık hâli bir gün hasta olur. İşini yaptığı efendilerden biri, elinde bir soyulmuş tavukla bunun hatırını sormağa ve hastalığını görmeğe gelir. Pinti Hamid'in ise bir de aşçı câriyesi vardı.

B e y i t

Ağaç yay gibi arkası bükülmüş
Çürük ok gibi kaş kirpik dökülmiş

Mecâlsiz, dermansız ve güçsüz, kuvvetsiz kalmıştı. Câriyeyi çağırıp:

–"Devlet, şu tavuğu çömleğe koyup ocağa vur. Biraz kaynatıp suyuna bana bir çorba pişir. Sonra yine tavuğu sakla. Ölmezsek yarın bir çorba daha pişirirsin" Velhâsıl bu şekilde bunca günler geçer. Devlet, tavuğu kaynatır, efendi çorbasını içer.

B e y i t

Yanında hâcenün benzer olupdur sîm ü zer cândan
Ki cân virür Hudâ hakkı bir akçacığa hemyândan
(Efendinin yanında altın ve gümüş candan gibidir. Allah şahit, bir akçacığa dağarcığından can verir.)

Bir gün, iki gün bakar ki olacağı yok, Devlet, tavuğu çömleğiyle götürüp efendinin önüne kor:

–"Efendi, tavuğun işi bitti ve kaynamaktan canına yetti. Bir daha kaynarsa dağılır gider, ondan sonra onu kim ne eder? Ye gitsin!" der. Efendi tavuğu bu halde görünce:

–"Devlet, bu tavuğu bir kerre daha kaynatıp dağıtmayasın ve çorbasını bana içirip etini kayb etmiyesin. Vasiyet edeyim. Eğer bu hastalıktan ölürsem seni malımdan âzâd (Serbest bırakıp), gönlünü şen ve şâd etsinler!" der. Devlet:

–"Hay efendi, sen sağ ol ve devletle sıhhat bul. Ben

âzâdlıktan geçtim, şimdi sen cânın için tavuğu âzâd ve canım şâd (Sevinçli) eyle!" der.

Kıt'a

Rûz u şeb bin türlü derd ü kahr ile
Mâl içün ey hâce olma pâymâl

Sen yiyüp yidürmez isen anı bil
Sonra mâr olup seni yir işbu mâl

Yimeyince bi'llâh insâf eyle kim
Bir degül mi sÎm ü zer seng ü sifâl

(Ey efendi, gece gündüz bin türiü dert ve kahr ile mal için ayaklar altında kalma. Sen (Şimdi) onu yeyip yedirmezsen bil (Ki). sonra yılan olup bu mal seni yer.

Allah îçin insaf et ki, yemeyince altın ve gümüş, taş ve çömlek kırığı bir değil mi?)

(114)

Bir adam vardı. Kalaydan bardaklar ve çanaklar işlerdi. Bir gün vakarlı bir tavırla, cübbe ve sarıkla bir cimri gelip onun yanına oturdu. Bu da onu ilim sahibi ve faziletli biri zannedip: "Ey efendi âyet ve hadîslerden münâsip birşey buyursanız da, şu bardakların ve çanakların kenârına yazsam. Ve çelik kalemle parklak bir şekilde kazsam" dedi. O cimri:

- "Bardakların kenârına: "Femen şeribe minhû fe leyse minnî (Kim bundan içerse benden değildir.) yaz. Çanakların kenarma da, "Ve men len yet—amhû fe innehü minnî Yani; (Her kim bundan vemezse bendendir) (39) yaz" der.

Şiir

Ey yâr bahîl ile sakın kâr tanışma

Nakesle işün ardın önün var sanışma
Elbette sana kendü gibi hubs ider ilkâ
Nâçâr olursan dahî zînhâr konuşma
(Ey dost cimri ile sakın iş yaparım ve pinti ile işin ardını, önünü düşünürüm deme.
Elbette sana da kendi gibi pislik bulaştırır.(Atar).
Çaresiz kalsan bile (Onlarla) sakın konuşma.)

(115)

Bir pâdişâhın ganîmet malından eline güzel ve sevilen bir kumaş geçer. Terzi başısını çağırtıp o kumaşı eline verir. Terzi başı kumaşı görünce aklı başından gider; sanki hasta olur. Padişaha kaftan kesmek için yaklaşıp evvelâ tahmin için eline arşın alır:

–"Sultanım üstadlar, "Bin ölç bir kes, ölçmeden kumaşa el vurmasın hiç kes" demişler," der. Velhâsıl her ne kadar tahmin eyler:

–"Sultanım, bu kumaş kaftan olmaya el vermez"diye söyler, "Bir çeyrek parça daha gerekir ki, hazret–i sultana lâyık bir kaftan olsun."

Padişah çâresiz:

–"Biraz dursun. Ve buna uygun parça bulunması için şehir ve vilâyet aransın" diye emr eder. Her ne kadar şehir baştan başa aranır ve memleket boydan boya taranırsa da, ona münâsib kumaş ve o beze uyar yoldaş bulunamaz. Pâdişâh, çaresiz kalıp, bir başka terziyi dâvet eder. Kumaşı ona gösterir:

–"Şu güzel kumaştan bana iyi bir elbise yapıver" diye söyler. Usta terzi de "Bismillah" deyip iki dizi üstüne gelir. Kumaşı şöyle bir tahmin edip sındısını eline alıp padişahın gönlünce mükemmel bir elbise biçer. Padişah överek ihsan eder. Terzi ihsanları alıp elbiseyi dikmeye gider.

Nice zaman sonra, bir gün padişah gezmeye çıkar.

Şehri dolaşırken bir oğlan çocuğunu o eşsiz kumaştan bir elbise ile görür. Padişah hayret ederek elbisenin aslını teftiş edip araştırır. Çocuğun, elbisesini diken adamın oğlu olduğunu öğrenir. Terziyi getirtip:

-’’Usta bu elbisenin parçasını nereden buldun?"

Terzi:

-’’Sultanımın elbisesindeıı artan parçadır.”

Padişah:

-”Ya bizim terzi—başı, bu kumaştan bir kaftan çıkmaz, derdi? Sen, hem tam çıkardın, hem de oğluna kaftan yaptın, nasıl oldu?” der. Terzi:

-"Sultanım onun oğlu büyüktü. Kaftan çıkmaz demesi onun içindi" cevâbını verir.

N a z ı m

Bu peşidür diyüp ol dahi eşi
Urup götürmedür derzinim işi
(Bu yanı o da onun öbür yanı diyerek, ferzinin işi vurup götürmedir, aşırmadır.)

(116)

Bir terzi hasta düşer. Buhran âleminde, çaldığı parçalardan yapılmış bir sancakla kendisine işkence edilirken binbir belâya düşürüp azap çektirirlerken görür Bundan sonra kendine gelip, bir daha parça çalmaktan tövbe, istiğfar eder. Ve çırağına:

-"Eğer bir daha benim kaftan keserken parça aşırmağa meylimi görürsen. ’’Usta sancak!” de" diye tembih eder.

Bir gün o terzinin bir güzel kumaş keserken ihtiyârı elden gider. Hemen bir büyük eki aşırmağa teşebbüs eder. Çırağı yanından:

- “Usta, sancak!' der. Fayda vermez. Çırak ustasına, herhalde işitmedi, diyerek tekrar:

- ”Usta sancak.'" der. Ustası:

–"Behey oğlan! Durmadan ne söylenip duruyorsun? Ve kendi kendine ne mırıldanıyorsun,o sancakta bunun gibi parça yoktu. Ve onun eksik yerleri çoktu. Bununla tamamlanır" deyip parçayı vurup götürür.

N a z ı m

Dest–i derzi ditrese sındı tutıcak tan mıdur
Pâreyi fikr eyler iken getdi elden ihtiyâr
Turmaz arşunlar bezi yani bin ölçer bir keser
İdüben ter–destlikler vuslanun yerin arar

(Terzinin eli makas tutarken titrese kınanır mı? (Aşıracağı) parçayı düşünürken irade elden gitti.
Bezi durmadan arşınlar. Yani bin ölçer bir keser.Maharet göstererek (Araklayacağı) ekin yerini arar.)

(117)

Bir terzi ölmüş, karnını yarmışlar, bin "Yarına gel" çıkmış.

B e y i t

Dikildi bezi astarı kaldı diyüp âh
Bir pâre (Parça) ile âlemi âvâre iderler

(118)

Büyüklerden biri oğlunu okumağa verir. Netice alamaz. Sâir sanatlara verir. Hiçbirine istidâdı kâfi gelmez. Bütün çabaları boşa gider. Babasının bu durumlar karşısında huzuru kaçar.Sonunda çaresiz, gâibden haber vermek için remil atmakta fala bakmakta mâhir olan bir tanıdık dostuna oğlunun durumunu yakınır. Remilci:

–"Getir beri, ona ben remil atmasını, fala bakmasını öğreteyim. Fakat yine de vermek Allahındır. –Nite-

kim Mesnevî'de buyurulur:–

Dâd–ı hak râ kaabiliyyet şart nîst
Belkí şart–ı kaabiliyyet dâd nîst
(Allah vergisi için kabiliyet şart değildir. Kabiliyeti de şart tutmak adalet değildir.)

Her ne kadar zor bir ilim ise de ümit ve temenni ederiz ki, zihnine uygun gelir. Emeğimiz boş gitmez. Zaten bu zamanda öyle ciddî ilim ne arar. Herşey göz boyacılığına çıktı. Ehli olmayanın eline düştü."

Nihâyet kararlaştırıldığı gibi, oğlan, gece gündüz uzun müddet üstad yanında kalıp remil ve falın gizli açık bütün sır ve yollarını öğrenir. Bir gün oğlanın anası üstâdı davet eder:

–"Oğlan ne durumda?" diye sorar. Üstad:

–"Gerçi başta oğlanın öğrenmesi imkânsız gibi görünüyordu. Fakat gün geçtikçe Allahın yardımı ile herşeyi mükemmel öğrendi. Bu hususta mevcut bütün kaideleri çok güzel biliyor. Fakat ferâsetten mahrum ve anlayışı kıt olduğu için doğru hüküm veremiyor." Oğlanın anası:

–"Hay usta bu ne biçim söz ki, hem kitap ve kaidelerini tam bilecek hem de hükmü yanlış verecek?"

Velhâsıl oğlanı imtihan etmek için babası eline bir yüzük saklar. Oğlan öğrendiği kaidelerle remiline bakar:

–"Elinde tuttuğun mâdendir, yuvarlaktır, ortası boş ve deliktir" deyince babası:

–"Öyleyse nedir?" deyince oğlu:

–"Değirmen taşıdır" cevâbını verir:

Kıt'a

Bitürmez şûre toprak verd–i nesrîn
Götürmez zehr ağacı meyve–şîrîn

İçerse bih–i hazzas âb–ı hayvan
Olur esmârı yine âfet–i cân

Ne hâk–i tire–dildür nura kâbil
Ne seng–i bed–güherden lâl olur bil

Anunçün dir hıred–dihkânı dâyim
Ki olmaz değme yirden dâne kâyim

(Çorak toprak, nesrin gülü bitirmez. Zehir ağacı tatlı meyva vermez.

Ebu cehil karpuzunun kökü âb–ı hayat suyu içse yine meyvası cana felaket olur.

Ne kalbi kara olanın toprağı aydınlık olur (Aydınlık verir) ne de cevheri kötü taştan kıymetli lâl taşı olur.

Onun için akıllı çiftçi dâimâ, değme yerden tane (İyi hâsılat) olmaz, der.)

Mesnevî

Murâd–ı nefse bir sünnet uyunca
Yarın oruç diyu yirsin toyunca

Muhalif olıcak nefs–i hevâya
Düşersin mihnet ü derd ü belâya

Ararsın ruhsatın şer'ün amelde
Azımet olsa kalursın cedelde

(Bir sünnet nefsinin arzusuna uygun gelince yarın oruç diye doyuncaya kadar yersin. (Fakat) Nefsinin arzusuna ters düşünce sıkıntı, dert ve belâya düşersin.

Yaptığın işlerde islâmî bakımdan bir kurtuluş yolu ararsın. Bir iş yapmaya karar versen, kendinle savaşmaya başlarsın.)

(120)

Bir sarhoşu mahallesinin halkı tutup şeriat mahkemesinde kadı huzuruna iletip şikâyet ederler:

–"Dün şuna içme diye söyledik ve and verip tehdid ettik; bugün yine şarap içmiş, sarhoş ve harab bir vaziyette çıka geldi"derler. Kadı:

–"Ne dersin yâ kişi?" Sarhoş:

–"Hey devletli sultanım, ben gönlü yaralı, kimsesiz ve ahmak bir dervişim. Ant bulurum içerim, şarap bulurum içerim. Kimseye ziyânım yok, kendi gölgemden kaçarım"der.

Şiir

Şol kişi kim haramı yir bî–bâk
İçse tan mı yalan yire sevgend

Gerçi tutmaz müdâm içer hamrı
Lîk bir gün tutar ol içdüği and

(Şu kişi ki korkusuzca haram yer; (Artık) yalan yere and içse kınanır mı?

Gerçi o yeminini tutmayıp daima şarap içer, fakat bir gün o içtiği yemin tutar.)

(121)

Bir adamı şarap içer diye kadıya götürürler. Kadı:

–"Bre gerçek mi?"

–"Hâşâ sultanım!"

–"And içer misin?"

–"Vallah içerim, billah içerim!" Kadı yine:

–"De şimdi, bundan sonra da içmeğe de and iç." Adam:

–"Vallah içmem, billah içmem!"

K ı t ' a

Arz kılma yemîni mey-hârâ
İçerem dir velî şarâb içer ol

Bulsa yok ihtiyârı içmemeğe
Lîk bulmasa muttakî geçer ol

(Şarapçıya, "And içer misin?" deme, "İçerim" der. Fakat şarap içer. Bulunca içmemek elinde değildir; fakat, bulamayınca, dindar geçinir.)

(122)

Beş vakit namazını kılan biri; bir beynamazla uzun müddet yoldaş olur. Bunun ne namaz kıldığını, ne de abdest aldığını görür. Bir gün buna:

–"Behey dost, namaz dinin direği ve İslâmın esasıdır."

B e y i t

Bu söze cândan eyle itimâdı
Namaz oldı sarâ-yı din imâdı

(Bu söze candan (Ta içten) itimat et ki; namaz din sarayının direğidir.)

Niçin namaz kılmazsın? Yoksa farz olduğunu mu bilmezsin?" Beynamaz:

–"Behey kardaş, çocukluk yaşımdan beri ibâdet etmek âdet olmamış. O sebepden güç geliyor." Namazlı:

–"Bunun çâresi kolay; kırk gün sabah namâzına devam et, eğer ondan sonra terk edebilirsen gel, sana bin akçe vereyim." Beynamaz:

–"Gel sen üç gün namâzı terk et, eğer ondan sonra kılabilirsen ben sana her ne dilersen vereyim."

M e s n e vî

Kime terk—i ibâdet olsa âdet
Tutar cânın kesel kalbin kasavet

Vuzû içün eline alsa bardag
Yanında şöyle sengindür ki bir tag

Namaza kasd ider olsa varup sor
Ki mescit ana mahşerdür ezan sûr

(Kime ibâdeti terk etmek âdet olsa, bütün vücudunu tembellik, kalbini tasa kaplar.

Abdest almak için eline bir bardak (İbrik) alsa, ona bu taştan bir dağ gibi ağır gelir.

Namaz kılmaya niyetlenince yanına yaklaşıp sor. Mescit ona insanların kıyamet gününde toplanacağı yer, ezan da kıyamet günü îsrafilin çalacağı sûr gibi gelir.)

(123)

Bir imamın evi mescitten ırakmış. Cemâat:

-"Hoca yerin uzak, her vakit gelmek senin için zordur. Yatsı namazını affettik gelmeyin. Biz ne yaparsak yapalım" derler. İmam Efendi:

-"Tanrı rahmet etsin, cemâat, benim mürüvvetim yok mu? Ben de size sabah namazını bağışladım!" der.

N a z ı m

Ne eylerler görür misin avâmı
Müezzin yâ cemâat ya imâmı

Hevâsın vir meger Dir mahz nefsün
İderler naks her enir-i tamâmı

(Müezzin, cemâat, imam ve cahil halk ne yapıyorlar görüyor musun?

Nefsin tam olarak arzu ettiğini ver. tam işi noksan

(Eksik) yaptığını göreceksin.)

(124)

Fâtih Sultan Mehmed Gazi, hangi ülkede **bir hüner sahibi olduğunu işitse ve nerede** olgun mahâretli birini **duysa onlara en son hürmeti gösterip** yanına dâvet **ederdi. En mükemmel şekilde ağırlar** ve kendilerine **makam**, mevki **ve hil'atlar verip ihsanlarda** bulunurdu.

Beyit

Zer ider hâki kabül-ı nazarı **şahlarun**
Kimya cevheridür hâk-i deri şâhlarun
(Padişahların iltifatlı bakışları toprağı altın eder.Padişahların kapılarının toprağı kimya cevheridir. (Herşeyi altın yapan simya maddesidir.)

Bu yüzden dindâr, dinsiz, hıristiyan, müslüman her tâifeyi başlarına toplamıştı. O esnâda Acemden birkaç da şâir gelmişti. Onlara Hâbilî, Kâbilî ve Hâmidî derlerdi. Pâdişâhın yanında rağbet bulup büyük ulûfeler yerlerdi. Bunlarla zamanın Sokrat'ı ve devrin Bokrat'ı sayılan usta bir yahudi doktoru da gelmişti.Ayrıca gelenler arasında, adına Dosri denilen fenninde pehlivan ve zamanının Mâni'si (40) firenk bir ressam bulunuyordu.

Şiir

Od üzre nakş iderdi dürr-i mâyı
Yazardı suda eşkâli hevâyı

Havâ yüzinde od cizse görenler
Hudaya dapardı sen sav bu belâyı

Hâsılı bunların hepsi pâdişâh hazretlerinin yüce sal-

tanat çadırına yakın olup kabul görmüşler, sultanın iltifatlarına mazhar olmuşlardı. O yüce, övülmüş saltanat eşiğinin nedimlerinden Çatladı bir gün şikâyet yollu şu iki beyti yazıp pâdişâhın şerefli huzurlarına arz eder:

N a z ı m

Ger dilersen şâh işiğinde olasın muhterem
Yâ yahudi gel bu mülke, yâ firenk ol,yâ Acem

Adunı ko Hâbilî ve Kâbilî ve Hâmidî
Doznlıkdan olma gâfil, mârifetden urma dem

(Eğer şah eşiğinde hürmet görmek istersen bu ülkeye ya yâhudi olarak gel, ya firenk (Fransız, batılı) olarak, ya da Acem (İranlı olarak.
Adını ya Hâbilî,ya.Kâbilî,ya da Hâmidî koy: Dozri olmayı da unutma. Sakın bilgiden bahsedeyim deme!"

(125)

Pek çirkin yüzlü, kötü suratlı bir yolcu geçip giderken bir ayna bulur. Eğilip aynayı alır. Aynada kendinin iğrenç yüzünü görür. Ve hışımla aynayı yere vurur:
–Sen iyi bir nesne olsan seni yabana atmazlardı! der.

K ı t ' a

Cihân bir gözgüdür her kişi anda
Görür kendünün evsâfın ke–ma–hi

Senün hâlün durur ger hayr u ger şer
Var itme su–i zanne ü iştibâhı

Görüp kendü sıfatın ehl–i Hakda
Anunçün redd ider her merd–i lâhî

Acep mi olsa merdûd–ı halâyık

Cihân içinde makbûl-i ilâhî
(Dünya bir aynadır. Tıpkı onun gibi herkes onda kendi vasıflarını görür.
İster hayır (İyilik) ister şer (Kötülük) olsun o senin kendi halindir onun için kimse hakkında kötü zanda ve şüphede bulunma.
Her adam doğrularda kendi sıfatını gördüğü için onu reddeder kötüler.
Dünyada Allahın sevgili kulları halk tarafından iyilik görmese (Reddedilse) hayret edilir mi?)

(126)

İbn-i Râvendî yaşadığı zamanda ülkesinde garibliği ve yüzünün çirkinliği ile meşhurdu. Bir vakit şöyle anlatmış:

-"Bir oğlan çocuğuna lâzım olduğum kadar kimseye lâzım olmadım. Bir gün bir çarşı başında durup seyr ederken, bir oğlan çocuğu gelip yenimden yapışarak:

-Lûtf edin şuracıkta bir küçük iş var. Benimle beraber gelin sevâba girin, dedi. Ben de:

-Hoş! Tamam, dedim. Beni bir ressamın dükkânı önüne iletip:

-Bak işte böyle olacak! diyerek, oğlan orada beni bırakıp gitti. Ressama:

-İş nedir? diye sordum. Ressam:

-Bildiğim kadarıyla bu oğlan çocuğu dün bana gelip:

-Bana bir kağıda şeytan resmi yapıver, dedi. Ben de:

-Bir örnek getir ona göre yapıvereyim dedim. İşte bugün seni getirdi. Ve "Böyle olacak" diye koyup gitti.

Kıt'a

Tasvîr olsa ekser–i halkun kabâyihi
Bî–şekk ü şüphe suret–i şeytân olur hemân

Şeytân cihânı sûret–i insanda kapladı
Dise göğün melekleri yiridür el–aman

(Halkın çoğunun kabahatları tasvîr edilip (Çizilse); şeksiz şüphesiz ortaya şeytan resmi çıkar.

Semânın melekleri; Aman! dünyayı insan şeklinde şeytanlar kapladı, deseler doğrudur.)

(127)

Anlatırlar ki Şam'da iki hilekâr ve kurnaz yankesici vardı. Ustalıkta sabahın ağzından sakızını çalarlar ve gecenin gözünden sürmesini çekerlerdi. Bir gün kazanç ve iş maksadıyla atpazarını dolaşırlar. Orada bir yahudinin, yüz dinara Zal–oğlu Rüstem'in atı gibi heybetli ve yörük bir merkeb satın aldığını görürler. Ve yahudinin arkasından tâkip ederler. Yahudi merkebi yederek ferah bir gönülle hâlinden memnun olarak evine gider. Sonra götürüp ahırına bağlar. Ve güzelce arkasını kaşıyıp yelesini ve kuyruğunu bağlar. Bunlar da yahudinin ardından sıvışıp yavaşça içeri girerler. Merkebi bir merdivenin ayağında bağlı bulurlar. İçlerinden biri merkebin yularını alıp başına ve palanını arkasına vurur ve merdivenin dibinde dört ayaklı olup durur. Öbür hilekâr ise, merkebi alır gider. O zaman tam kavun vakti imiş. Biraz sonra yahudi bir ağaç tabağın içine birkaç kavun kabuğu koyup merkebin önüne dökmek için aşağı ahıra iner. Herifi görünce: "Euzubillahimineşşeytânirracim" der ve gerisin geri döner. Herif:

–"Ey efendi, niçin benden kaçarsın? Ben de sencileyin âdem oğluyum. Beni bu dâr u diyârın şeytânı zannetme. Bunca zamandır sihir ve büyü ile bağlı ve hasta idim. Bir acuze cadılıkla beni bu hâle koymuştu. Ve

üzerimden sıhir, hile ve desise ile hil'atlarımı soymuştu.

Nazım

Gâh odun tartardum ana gâh su
Kahr ile andan görüp dün gün kusur

Yem yerine günde bin let yir idüm
Ya ilâhî sen halâs it dir idüm

(Ona zorla gâh odun çekerdim, gâh su. Gündüz bir eksiklik (Hata) görülmesin.
Yem yerine günde bin çomak yerdim. Ey Allahım, beni sen kurtar, derdim.)

Gâliba eşiğin kutlu ve tâlihin kuvvetli imiş. Musa Peygamber mucizesi gibi mübârek uğurunuzla yine adam oldum. Ve o belâlardan halâs buldum" der. Yahudinin tamamen huzuru kaçıp:

–"Ey uğursuz, beni şaşkın edip, bir sürü zarara soktun, çek git ki şeâmetinin zararı dokunmasın ve uğursuzluğunun tozu üstümüze konmasın"der. Herif de hemen başındaki yuları ve arkasındaki palanı sıyırıp sıvışır. Gelip merkebe bir yeni yular ve palan alırlar. Ertesi günü, yine satışa çıkarırlar. Yahudi dünkü merkebi satılık gezer görünce yanına yaklaşıp kulağına:

–"Bre haram–zâde mel'un! Dün beni şaşkına çevirdin! Seni bilmedim mi zannedersin? Sersem, seni bir daha satın alacağımı sanma ve boşuna umma!" der.

Nazım

Şekl ü nakş u renk sanma mârifetdür âdemi
Lâl taştan gül dikenden sebzeler yaşdan biter

Cân u dilden bende–ol temyîz ü idrâk ehline
Nice adem suretinde var durur hardan beter

(İnsanlık bilgidir, şekil, süs ve renk zannetme, kıy-

metli lâl taşı taştan, gül dikenden, yeşillikler de tazelikten (Sudan) biter.
İyiyi kötüden ayırd edebilen, anlayışlı o kimselere candan, gönülden kul ol, bağlan. Ne kadar insan sûretinde eşekten beter vardır.)

(128)

Bir fakirin evine bir hırsız girer.Ev sahibi de duyup kendini uyura verir. Hırsız her ne kadar arayıp tararsa da eline bir habbe girmez - Ve maksadı olan şeylerden hiçbiri kendine elvermez. Sonunda bir çuval un bulur. Eli boş gitmeyeyim deyip içine undan bir miktarını koymak için başından dülbendini çıkarır Hâne sahibinin duymasından korkarak nâzikçe dülbendi yere serer. Ev sahibi ise durumu kollamakta ve uğrunun yaptıklarını seyr etmektedir. O anda sessiz hırsızın serili dülbendini alır ve yerine kaçıp o değilmiş gibi olur.Uğru un dökmek için yerdeki dülbendini bulamayınca neye uğradığını anlar. Vedışarı kaçmak için kapıyı boylar Ev sahibi ise ardından çağırıp:

-"Hırsız, hırsız" der. Hırsız:

-"Ey uğursuz, hırsızın kim olduğu belli"

N a z ı m

Niçin kârında mağrur ola âdem
El elden üstün olur had meseldir

Cihanı bön sanıp depreşme gafil
Ki alem dopdolu mekr i hiyeldir

(İnsan niçin işinde gücünde (Ve kazancında) gururlu oluyor! Çünkü el elden üstündür. (Eskiden beri söylenip gelen) bir atasözüdür.
(Ey) kendinden haberi olmayan,dünyayı bön (Ahmak) zannederek boşuna kıpırdanma. Çünkü alem hile

ve desiselerle dopdoludur.)

(129)

Veliyüddin–oğlu Ahmed Paşa'ya:

–"Sultanım, niçin diğer şâirler gibi bir mahlas almadınız? Ve şerefli isminizi getirip belâgatlı, üstün şiirlerinizin mahlaslarından Ahmed diye kullandınız?" Buyurmuşlar:

–"Ahmed gibi en şerefli ismi bir başka isimle değiştirmeyi akla uygun görmedim. O sebepten kendime bir lâkab bulmadım."

–"Makul ve makbul buyurursunuz, her fikrin başında, sonunu görürsünüz. Ammâ Gelibolulu Ahmed'in boş, mânâsız şeyleri illerde meşhur olmuştur. O da mahlasında, Ahmed, der. Onunla şöhret bulmuştur. Sultânımın bâzı gazellerini onun sanırlar. Ve câhiller onun kendinin geçinmesine inanırlar" demişler. Ahmed Paşa merhum:

–"Gam değil", demiş, "Şiirlerimden ne kadar dilerse alsın. Ve bizden yana, ona helâl olsun. Sermâyeden ziyan mı edeceğiz? Yalnız onun saçmalarını bize isnâd edip, mânâsız, boş şeylerini, bizi dedi zannetmesinler" demiş.

Nazım

Dürlü renge boyanup nakş u nigâr ile şegal
Cilveler itmesi tâvus gibi ola muhâl

Adunı muhsin u hayr u bereket komağla
Sanma ey mümsik–i dûn bir dahi olur ahvâl

Kutlu günler toğuşından seherî ma'lûmdur
Balçığ ile güni örtem diyu var itme hayâl

(Çakalın,nakış ve resimlerle (Süslenerek) türlü renk-

lere boyanıp (Rengârenk, pırıl pırıl olan) tâvus kuşu gibi cilve etmesi (Açılıp nazlanması) imkânsızdır.

İsmini muhsin (İyilik yapan), hayır (İyi, faydalı) ve bereket (Feyiz, bolluk, saâdet) koymakla ey alçak cimri durum başka türlü olur, değişir zannetme.

Kutlu günlerin doğuşu seherinden bellidir. Boşuna çamurla güneşi (Sıvayıp) örterim diye hayâl etme!)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EVLİLER VE EV SAHİBİ ZARİFLERE AİT LÂTİFELERDİR

(Bu böölümdeki lâtifeler son derece müstehcen kaba ve galiz olduğu için, ancak iki tanesi buraya alınmıştır.)

LATİFE (130)

Bir kızı, babası ere verir. Yenge ve sağdıç kapıya gelin almağa gelir. Kız bunları görüp ağlamaya başlar. Kadınlar:

-"Ağlama kadınım!" deyip başını bağlamaya başlat. Babası kızın ağladığını görüp rahatsız olur. Yanına gelir ve kızına nasihat yollu:

-"Hay kızım, yok yere ağlarsın ve benim yüreğimi dağlarsın. Ben seni zorla ere vermiyorum ve gönlünü zerrece de kırmıyorum. Eğer er istemezsen otur evde, gitme! kendini perişan edip bizi incitme" der. Kız:

-"Hay babacığım, Şimdiden sonra bir iştir oldu n'ideyim? Ko beni şöyle ağlaya ağlaya gideyim" der.

K ı t ' a

Aceb âyin dürür düşize kızlar
Dem -i sûr olsa matem gösterürler

Uçup vuslat deminde gonca-veş dil
Hayâda gülde şebnem gösterürler

Cihan Rüstemlerini zâl iderler
Kaçan destân ile dem gösterürler

(Bâkire kızların durumu bir başkadır; düğün (Şenlik) vaktinde mâtem (Keder, yas) gösterirler.

Kavuşma anında gonca gibi gönül açıp, utanma hususunda gülde çiy gösterirler.

Cihân Rüstemlerini ihtiyar, ak saçlı ederler. Bazen destan ile dem sürerler. (Rüstem Şehnâme'nin meşhur kahramanı Zal–oğlu Rüstem'dir.) Destan da bunun bir lâkabı.)

(131)

Bir gün muhterem babam Lâmi'î Efendi'den sordum:

–"Hiç kimseyi şiir tarzında olsun, diğer bir şekilde olsun kötüleyip yerdiğinizi, ayıplarını açığa vurduğunuzu ve asla kimseye uygunsuz, yakışıksız lâf sarf ettiğinizi işitmedim. Buna rağmen iyiyi kötüden ayırt edemeyen bâzı kimseler hakkında güzel bir hicviyeniz bir vefâsız için söylenmiş fasîh bir kasîdeniz var. Buna sebep nedir?"dedim. Buyurdular: "Gençlik çağımda ve tâze delikanlılık yıllarımda servi salınışlı bir tazenin eteğine candan gönülden tutkundum. Su gibi her dem ayağının tozuna yüz sürüp kararsız kalırdım. Zirâ dudağının güzellik ve tazeliğinde, açılmamış gül goncası gibi bâkirelik ve yanağının taptaze tüylerinde gül gibi incelik ve güzellik fehm ederdim. Boyunun, ince belinin kımıldanışını ve tatlılığını baş çekmiş yüksek servilere benzetirdim.

Bir zaman sonra hayat suyu gibi dirilik veren çeşmesinin üzerine karanlık bulutlardan utanç izi düşmüştü. Ve içişi şeker gibi tatlı dudağı üzerine karıncacıklar üşüşmüştü. Elma gibi çenesinin çukurlarında anber kokulu ayva tüyleri belirmişti. Amma sevgi pazarıma güzelliği gibi o haller de tatlılık vermişti. Yani bu gönül

onun parlak yanağında o fesleğen tozunu çıkmış görünce onu zülfünden düşmüş devlet gölgesi sayıp ferahlık ve safâ ile rahata kavuştu.

Beyit

Hatt-ı reyhânından olmaz dilberün hatır melûl
Bostan sebz olduğınca bağbân hurrem olur

(Gönül sevgilinin fesleğen gibi tüylerinden kederlenmez, bahçe yeşerince bahçıvan sevinir.)

Yanağının üzerinden o anber kokulu tüyleri inci yüklü taze eliyle yanağına su serperek o tozlardan temizlerdi.

Neticede duyulup anlaşıldı ki. o keman kaşlıyı her çıplak kabadayı yanına çekermiş. Ve o kemend saçlıyı her dertli adam bağrına sararmış, gül gibi, her diken ve bülbülü dost edermiş. Kum gibi her kimsesiz alçakla, yalnız kalıp içki içermiş. Işık saçan mum gibi her mecliste bulunur. Parlak ay ve yıldız gibi her gece bir yerden doğar dolanırmış Ayna gibi yiz gösterir, felek gibi oyun edermiş.

Beyit

Gün yüzi âfâka şem-i cem-i bezm-ârâ imiş
Anun içün ol kamer her gice bir yüzden doğar

(Güneş gibi (Parlak) yüzü meclisleri süsleyen toplantı mumu imiş Onun için o ay her gece bâşka bir yerden doğar.)

Şüphesiz onun sohbetinden eteğimi topladım. Ve dostluğundan nefretle uzaklaştım. O havâl gönül olmuştu, bozuk çıktı. Cân olmuştu, yalan çıktı. Gönül aynası bu tozdan kararıp fersiz kaldı.

Bir gün yine tıpkı eskiden olduğu gibi o vefâsız serseri içeri girdi. Ve hürmet gösterip nâz ile selâm verdi

Ve hiç danışmadan geçip yanıma oturdu. İffet perdesini ortadan götürdü. Her ne kadar oyun ve şaka yollarını tutup şen olmaya çalıştı ise de benden soğuk ve sert karşılanmaktan başka birşey görmedi. Nefret edip yüz çevirmeden başka birşey bulamadı. Şen gönlün kendi durumundan kayıtsız olduğunu görünce o anda gül gibi dülbendini eline alıp, içinden yonca gibi bir sürü tomar çıkardı. Bunun her biri, devrin ince yaratılışlı zariflerinin tatlı ve güzel şiirleri imiş. Ve zamanın âriflerinin üstün söyleyişli büyülü manzumeleri imiş. Ve hepsi kendinin gönül çekici güzelliğini övmek ve ay gibi parlak yüzünü vasf etmek için yazılmış. Bunun üzerine dönüp bana:

–"Ey gamlı dost, seninle uzun bir dostluk ve sohbet arkadaşlığımız var. Niçin yanımda belâgatlı şiirlerinden bir yâdigârın olmasın. Ve gül yanağımı anlatan gonca, gibi bir tomarın bulunmasın. Bununla beraber bir de güzellik bahçemin şarkı söyleyen bülbülü; tatlı dudağımın şeker yiyen papağanı geçinirsin. Belâgat devrinin en bilgili şâiri ve asrının en sihirli şiirlerinin sâhibi bilinirsin." dedi.

Beyit

Er isen hâzır ol rûz–ı mesâfa
Ki yokdur tanumuz lâf u guzâfa
(Er isen saflaşıp savaşa başlama gününde hazır ol. Boş lâkırdıları kınadığımız yoktur.)

Ben:

–"Ey güzellik meclisinin mumu! Ve ey nazlı ömür gibi vefâsız dost, senin bu kadar renkli efsânelere rağbetini ve hoş karşılanıp övülmeye düşkünlüğünü bilmezdim. Artık bu kadar sebep ve bahâne bulunduktan sonra, belâgat ve fesâhatla büyülü şâirliğimizi gösterelim. Ve kâfur gibi beyaz yapraklar üstüne misk gibi sim-

siyah kalemle latifeler toplayalım. Eğer başkaları vasfında ballı paluzeler yemişlerse, ben akideli şekerler yiyeyim" dedim. Hemen bağlı gönlüm açılıp, o gece otuz beyti aşkın bu kaside yazıldı, Ve o şuh vefasızın eline verildi, Ayrıca kendisine hizmette ve övgüde yaptığımız kusurlardan dolayı affı talep edildi. (Aslında 28 beyt olarak derc edilen ve yer galiz kelimelere yer verilen kasidenin, matla beyti ile son dört beyti aşağıya alınmıştır.)

K a s i d e

1. Sevmem ol serv-kod ü leb i gül bedeni
Ki tuta teninün bağ-ı cihanın dikeni
(O servi boylu gonca dudaklı ve gül tenliyi sevmeyin. Çünkü eteğini dünya bahçesinin dikenleri tutmuş.)

....

....

25. Arifim gülşenlerinden bu zaman
Yeğ görür cahil i namının elinden
(Bu zamanın güzelleri irfan sahibinin gül şekerinden cahil ve bilgisizin vereceği iyi görür.)

26. Var mıdır bir yüzü gül Lami "i"ye serv gibi
Bir elimden edeyim çam ide alemde kanı
(Alemde hani Lami "i"ye (Gösterim) gül yüzlü, servi (Boylu) diken elimden eteğimi toplayıp kurumuş bir güzel var mı?)

27. Yüzüm üstüne varup su gibi payine düşem
Bağlarla bağlasa zincir ile yüz yerde beni
(Su gibi yüz üstü (Sürünerek), bahcıvan yüz yerde zencir ile bağlasa bile varıp ayağına düşeyim.)

18.Ah kim çok hezeyân söyleyüben herze yidüm
İdelüm tövbe vü insâf ile hatm–i suhanı
(Ah! Çok boş sözler söyleyip herze yedim. Bâri sözü tövbe ve insâfla bitirelim.)

BEŞİNCİ BÖLÜM

Yem ve tuzak sahiplerinin lâtifeferi hakkındadır. Dünyanın akıllıları ve âdem oğullarının nükte yapan ve nükteden hoşlananları sanki rüyâ âlemindeymiş gibi dilsizler zümresinin dilinden renkli hîkayeler yazıp, tatlı rivayetler anlatmışlardır. Bunların her birinin altında gizli birçok ince düşünceler ve işler saklı olup, bir o kadar da ibret ve nâ.sihat vardır

Çünkü bütün insanlar nâdir eserlere ve garip haberlere meyl ederler. İşte bu yolla nasihat ve ibrete ve bu yemle anlayış ve düşünce tuzağına düşerleri

B e y i t

Dâru- yı telhi şehd ile şirin ider hekîm
Tâ kim kabul ide dil-i her nâzenin anı
(Her ince yaratılışlı gönülün kabul edip alması için doktor acı ilacı bal ile tatlı hâle getirir.)

LÂTİFE (132)

Avcı bir tilki vardı. Gece, gündüz işi hile ve yalan; kış yaz bütün düşüncesi av ve tuzaktı. Yine bir gün bu üslûpla civârı dolaşarak avlanmağa yönelir. Ve bir horozun köyün dışında, dam ardında bir çöplükte gölgede gayet şen ve memnun bir vaziyette çöplenmekte *olduğunu görür.*

Beyit

Cübbe vü tâc u ridâ vü hây u huy
Lîk küllük içre cân pür cüst ü cuy
(Cübbe, tâc, şal ve hay huy. (Herşey yerinde ve mükemmel) Fakat can küllük içinde aranıp taranmakta.)

Miskin tilki fırsat ganimetdir, deyip horozu yakalamak için hazırlanır. Gürültücü horoz ansızın başını kaldırıp bakar. Gözü ilerde iki ayaklı kürklü birşeye takılır. Bakar ki, ova tarafından görünüş itibariyle serbest tavırlı, tuhaf bir adamın arkasına haydutlar gibi ters çe-

virilmiş bir post giymış ve peşi sıra uzaktan iri bir yılan gibi süpürgeye benzer birşeyin yerde sürünüp geldiğini görür. Horoz herifin gayesinin çapul ve yağma ile ten ve câna kastetmek olduğunu anlar.

B e y i t

Nakş–ı zâhir bâtınun bürhânıdur
Reng ü sûret sîretün ünvânıdur
(İnsanın dış görünüşü iç durumuna bir delildir. Renk ve şekil insanın tuttuğu yolun) tavır ve hareketlerinin ünvânıdır.)

Adamın gelişinden korkup vehme kapılır. Hemen kendine gelerek minâre gibi yüksek bir ağaç bulur.Ve sıçrayıp üzerine çıkar.Adamın o dehşetli gelişine ve görünüşüne bakar. Ve kanat çırparak yüksek sesle ötmeye başlar.

B e y i t

Her işün evvelinden ol hırâsan
Ki sana âhir–i kâr ola âsân
(Her işin başından kork ki, sana işin sonu kolay gelsin.)

Tilki horoz kendisini gördü de ağaç üzerine korkusundan uçtu sanır. Çâresiz kuvvet, vakar, alçak gönüllülük ve yumuşaklıkla o ağacın dibine gelir. Hacıların Kâbe'yi tavaf edişi gibi ağacın etrafını birkaç kez dolanır. Bakar, o sidre ağacı gibi yüksek ve ucu gökleri tutmuş minâre gibi ulu ağaca çıkmağa kendinden kudret ve tâkat göremez. Lâubâli bir şekilde aşağıdan yukarıya seslenir:

–"Hay müezzin hoca, yeter bağırdığın. Namazın vakti geçmek üzere. Namazı geciktirdin. İn aşağı namazı kılalım ve niyâz edelim" der. Horoz, tilkinin maksa-

dını bilir, fakat bilmezlikten gelir. Boynunu ileri uzatıp gözlerin diker. Gâh kanatlarını sallayıp, gâh başını eğer. Tilki:

–"Hay hoca, ilerilere bakacak ve oyalanacak zaman değildir. "Accilu bi's–salâti kable'l–fevt" (Namaza vakit geçmeden önce acele ediniz" der. Horoz:

–"Şu karşıdan birkaç kişi belirdi onlara bakarım.İşte yaklaştılar. Onun için boynumu eğerim. Biraz sabret gelsinler; cemâat olalım. Ve namazı beraber kılalım. Çünkü cemâat sünnettir. Fazileti sayılamayacak kadar çoktur."

Kıt'a

Salâtun farzını kılmak eğerçi
Cihân içre azîm ü muteberdür

Velî olsa cemâatla edâ ol
Savâb u fazlı yetmiş ol kadardur

(Namazın farzını kılmak dünyada gerçek büyüklük ve şereftir.

Fakat namaz cemâatla birlikte kılınır. (Edâ olunursa) sevâb ve fazileti yetmiş katı fazladır.)

Tilki:

–"Gördüğün nasıl bir cemâat ve ne şekilde bir kalabalık?" Horoz:

–"Kimi tülbendli, kimi börklü, kimi kepenekli,kimi kürklü. Ellerinde çomakları ve bellerinde azıkları. Rahvan atlara binmişler, bilmem kimden kaçıp gelirler?Hele birbirlerini geçip gelirler. Yanlarında ateş gözlü, yel ayaklı hançer dişli, çengel tırnaklı acâyib canavarları var ki, kuyrukları halka halka yılana benzer. Süzülüp gelişleri kaplana benzer" der. Tilki niye uğradığını anlar. Hemen köstegi kırıp tabanları yağlar.Horoz ardından:

–"Hay imam hoca, işte geldiler! Nereye gidiyorsun? Namazı kılmadan nereye böyle?" Tilki:

–"Benim abdestim daraldı, yenilemeğe gidiyorum. Siz namâzınızı kılın. Yetişebilirsem gelirim, yetişemezsem kazâ ile kılarım" der.

Kıt'a

Çün ki nazar eyleyüp olmadı gördün müfîd
Düşmen–i bî–rahm ile ceng ü nizâ–ı sitiz

Lecc ü inâd eyleme çekme kuru gayreti
Merd–i hünersen eğer başun alıp kıl gürîz

(Baktın ki, o acımasız düşmanla kavga, çekişme ve savaşman bir fayda vermedi.

İnad edip boşuna uğraşarak ayak direme. Eğer hüner sahibi bir adamsan başını alıp kaç.)

(133)

Bir tilki av için dolaşırken bir keklik görür. Ve karşısına geçip durur. Kekliği hayranlıkla seyre dalar. Tilkinin bu hâlini gören keklik:

–"Hay can dostu, ne gördün de böyle hayran bakarsın?" Tilki:

–"Ey güzeller şahı, şu senin şehlâ gözlerine yandım ve yaman bakışlarına kandım. Çok güzelsin. Allah güzelliğine bağışlasın. Acaba gözlerini yumunca da böyle açık olduğu gibi güzel ve tatlı mısın? Lûtf edip bir defa da öyle görünüp; bir an da öyle seyrettirseniz." Keklik:

–"N'olacak!" deyip gafletle gözlerini umar. Tilkinin gözlerini seyr edeceğini yumar. Tilkinin maksadı avlamaktı, hemen şâhin gibi sıçrayıp kekliği kavrar:

K ı t ' a

Bağlamusun sakın gözün gaflet
Ki kemînde gözi açıklar var
Ay giyilir esîr–i mihnet olur
Azıcık gaflet ile çok var

(Sakın gözünü gaflet, dalgınlık bağlamasın. Çünkü pusuda gözü açıklar var.

Çokları azıcık gaflet (Ve dalgınlık) sonucu aylar ve yıllarca mihnet (Sıkıntı ve azap) esiri olurlar.

Keklik neye uğradığını anlar. Sabr edip bir kurtuluş yolu düşünmeye başlar. Tilkiye:

–"Ey bilgili avcı ve sihirli oyuncu! Sana yüzlerce âferin ve binlerce övgü. Bravo! Haberin olsun ki, ben şahlar lokması ve padişahlar yemeğiyim. Fakat Hak teâlâ beni sana kısmet etti. Evvelâ bu nîmete şükr et. Sonra iştahla ve huzurla ye" der. Tilki:

–"Evet, doğru olanı budur!" deyip şükr etmek için ağzını açar. Hemen keklik tilkinin ağzından kurtulup uçar. Tilkinin keyfi kaçıp:

–"Lânet olsun, nimeti yemeden şükrünü edene!" der. Keklik de:

–"Lânet olsun uykusu gelmeden gözünü yumana!" cevâbını verir.

K ı t ' a

İster isen efsunla ger şeytan seni sayd itmesün
Hâb–ı ecel gelmezden ön cehd it yumulmasun gözün

Ger dir isen olmayasın nergis gibi zâr u sakîm
Sim u zer ile dem–be–dem sa'y eyle tolmasun gözün

(Şeytanın seni büyü ile avlamasını istemezsen ecel uykusu (Ölüm) gelmeden önce gayret et gözün yumulmasın.

Nergis gibi hasta ve inler bir durumda olmak iste-

mezsen çalış; gözün zaman, zaman altın ve gümüşle dolmasın. (Gözünü altın, gümüş hırsı kaplamasın.)

(134)

Bir aslan, bir kurt ve bir tilki üçü birlikte ava çıkarlar. Bir geyik, bir koyun ve bir horoz avlarlar. Aslan kurda:

–"Şimdi bunları adaletle paylaştırıp sohbetimize tat ver" der. Kurt:

–"Ey cihan şahı, avcılar sultanı! Bunu paylaştırmaktan daha kolay ne vardır. Geyik siz sultanımızın, koyun benim, horoz da zavallı tilkinindir."

Arslan hemen öfkelenip kurdun çekip başını koparır. Ve tilkiye dönerek:

–"Tez sen paylaştır!" der. Tilki:

–"Ey yiğitler ülkesinin hükümdarı ve ey iyilikler meydanının şehsuvarı! Bunların taksim edilip paylaştırılmasına lüzum yok. Çünkü koyun sultanıma sabah kahvaltısı, geyik öğle yemeği, horoz ise sultanıma çerezdir." Aslan:

–"Be sen bu taksimi kimden öğrendin? Ustana ve temiz düşüncene âferin! Yoksa evvelden bilir miydin? Ve böyle taksimler yapar mıydın?" Tilki:

–"Hayır şahım, şimdi kurdun başından ve akan kanlı yaşından öğrendim" der.

Nazım

Nedür hâl–i âlem hıred–mende pend
Cihândan sebâk–dâr olur hûşmend

Havâdis müzekkir yeter ey azîz
Bilür katreden bahr–ı sâhib–temiz

Eğer âkil isen gözün aç cihân

Ser–â–ser hikemdür be hâcet beyân

(Alemin durumu anlayışlı kimselere nasihattır. Akıllı olan dünyadan ders alır.

Ey muhterem zat havâdisler anlatmak yeter. Çünkü temiz insanlar damlasından denizi anlar.

Anlatmaya ne hacet. Akıllı isen gözünü aç dünyanın baştan başa hikmetlerle (Nasihat ve ibret) verici şeylerle) dolu olduğunu göreceksin.)

(135)

İki tilki bir sahrâda gayet memnun ve mes'ut dostâne gezerler. Ve her gün bir çimenlikte ve her gece bir nehir kenarında sohbet ederlerdi. Bir gün o diyârın avcıları avlanırken o tarafa gelirler. Bu iki tilkiyi ele alırlar. Ardlarından bazıları salıverirler. Bunları derelere ve tarlalara düşürüp biribirinden ayırırlar. Can pazarıdır. Her biri ağlayıp inleyerek perîşan bir gönülle bir yön tutup gider. Ve en son biri dönüp yoldaşından yana bakar. Onu da kendi gibi bir bölük kan dökücü, amansız tâifenin önünde "Hay gittim! Hay yettim!" diye devamlı kaçmakta görür. Hazin ve gamlı bir gönülle derinden bir âh edip bağırır:

–"Ey vefâlı ve gamlı yâr! Seninle bir daha nerede buluşuruz?" Yoldaşı onun bu ciğer yakıcı nidâsını işitip yüz ayrılık yarası ve bin dert âteşiyle:

–"Biz ki bu azap ve ayrılık savaşına düştük; bir daha gönül hoşluğu ile biraraya gelip buluşmamız mümkün değildir. Bir ihtimalle belki kürkçü dükkânında buluşuruz" der.

Nazım

Bu âlem kim görürsin pür–safâdur
Elem üstinde bir ayn–ı anâdur

Bunı sen sanma kim dâru'l–emândur
Visâli firkat ile tev' emândur

Süreyyâ gibi cem'iyyet virüp ön
Benâtü'n–nâş gibi tagıdur son

Ayırur birbirinden iki yârı
Salar işretler içre âh u zârı

Devâ yokdur ecel derdine derdâ
Meğer kim haşr ola mahşerde ferdâ

Dilersen câna peyvendi Hudadan
Taalluk riştesin kes mâ–sivâdan

Ko fânî ışkını Bâkî gerekse
Nevâ kıl bezm–i uşşâkı gerekse

(Bu dünyayı sefa dolu görürsün; oysa elem üstünde zahmet (Ve meşakkatin) kendisidir. Aynıdır.

Bunu sen emniyet evi zannetme, çünkü bu kavuşma ayrılık ile ikizler gibi birdir.

Ülker yıldızı gibi önce biraraya toplayıp sonra (Kuzey kutbu yönündeki yedi yıldızın birleşmesiyle meydana gelen şekil gibi) perişan bir vaziyette dağıtır.

İki yârı birbirinden ayırır, dostluk ve ünsiyetin içine âhlar ve inlemeler salar.

Ey dert! Yarın kıyamet gününde insanların tekrar dirilip bir yerde toplanarak hesap verecekleri zamana kadar ecel derdine derman yoktur.

Allahtan canına bağ (İlgi) istersen; Allahtan gayri şeylerle alâka ipini kes.

Ebedi olan Allaha kavuşmak istiyorsan geçici şeylere tutkunluğu bırak. Âşıklar meclisini (Cenneti) istiyorsan azık edin.)

Doğanın birini bir alay tavuğa salarlar. İnip birini basar. Adetince tüylerini yolmağa ve etini koparmağa başlar. Tavuk:

–"Ey asrın himmetsiz,arsız avcısı ve zamanın cellâdı. Namlı sultanlarla dost ve hâkanlarla beraber otururken benim gibi bir küllük esirine ve çöplük fakîrine tama etmek ve kendinden zayıfı ezmek sana yakışır mı? Pâdişahlardan talimi ve âlimlerden telkini böyle mi aldın?" der. Doğan:

–"Ey nankör! Sana bu azabım intikamımdandır. Yoksa boğaza düşkünlüğümden değildir. Çünkü sen,daimâ cezâ ve azaba lâyıksın."

F e r d

Her nefes vâcibdür envâ–ı ukûbat cânına
Bende baş indürmeye Mevlâsınun fermânına

(Kul olan Mevlâsının buyruğuna boyun eğmediği müddetçe, her zaman cezânın her çeşidi canına vâcibdir. (Veya efendisine itâat etmeyen.)

–"Evet, görünüşe göre bu sözlerin eksiksiz, noksansız doğru. Ammâ iki doğanın bir demirde ateş üzerinde dans ettiğini görüp de bu işleri işlesem, o vakit beni bu ayıplama şişlerine şişlesen yakışırdı. Ben de sözünün doğruluğuna ve işinin hakkaniyetine inanırdım"der.

N a z ı m

Vefâdâr ol durur kim câna kalmaz
Nedür sîm ü zer ü mercâna kalmaz

Çok olur hânumân terkini eyler
Kanı cân virüp ad ü sâna kalmaz

(Gerçekten vefâlı kimse, canına değer vermez. Altın,

gümüş ve mercan nedir ki? Bunların hiçbirine bakmaz. Çoğunda evi barkı bırakıp terkeder. Can verir (Fakat) ada, sana (Şan ve şöhrete) bakmaz. İtibar etmez.)

(137)

Bir kedi aç bir vaziyette yiyecek bir lokma bulmak veya bir av yakalamak için hilekârca evin içinde dolanırken duvarda asılı taze bir ciğer görür. Zavallı safâsından bir kalkar bir oturur. "Hâne halvet, fırsat ganîmet"deyip hemen kendini ciğerin üzerine atar. Eli ciğere yetişemeyip iner. İnerken duvardaki asılı tesbih boğazına geçer. Miskin kedi boğazında tesbihi görünce tuzağa tutuldum sanıp gâh o yana,gâh bu yana sıçrar.

Kıt'a

Karınca gibi halk–ı âlem ekser
Ne yirde sezseler bir şehd üşerler

Tutulup el ayak kalup amelden
Belâ girdâbına varup düşerler

(Ekseriyetle dünya halkı karınca gibidir. Nerede bal olduğunu sezseler hepsi oraya üşüşürler.
Elleri ayakları tutulup, iş yapamaz hale gelirler. Ve kendileri varıp belâ girdâbına düşerler.)

Neticede bir köşeye varıp tesbihi boğazından çıkarmak ister. Eliyle ayağıyla çalışıp çabalayıp, başını sallayıp hır hır hırlayarak küf küf solur. Bu esnâda açlıktan gözler kararmış bir fare, şaşkın ve sessiz pirinç ve tarhana maksadıyla evi dolaşırken ansızın kedinin başucuna çıka gelir. Zavallı ne yana kaçacağını bilemeyip hayretinden olduğu yerde kalır. Baksa ki kedi kendi âleminde tesbih boğazında, istiğfâr dilinde; ba-

şını duvara çevirmiş ilâhî cezbe ve coşkunluk içinde çırpınır. Şaşkın fare sevincinden seğirdip yoldaşlarına gelir. Ve kedinin durumunu anlatır:

–"Kediye Hak'dan hidâyet ermiş, varıp bir bucağa girmiş. Durmadan tesbih çekip istiğfâr eder. Ve bize çektirdiği korkulardan dolayı tövbe edip ağlar. Artık bulgur ve tarhanaya akın zamanıdır.Belki bu yolda o da bize yardımcıdır." der.

Beyit

Bustân hâlı vü nîmet bî–kıyâs
İştihâ bî–had nedür havf ü hirâs
(Bahçe boş, nimet ölçüsüz iştah da sınırsız; öyleyse korku ve çekinme nedir?)

Bunlar da seğirdip gelirler. Etrafından kedinin hâline bakarlar. Niyetleri korkup ürpermeden evi talan ve tarhanayı ortadan kaldırmaktır. İçlerinden anlayışlı biri:

–"Hâşâ!Kedi sofu olmuş ve hidâyet bulmuş. İnanmam. Belki düşüncesi bizi hile ile avlamak ve başıboş yakalamaktır."

Beyit

Dâne–i tesbîh–i zerkî zerkâ sofî dâm ider
Hâs erenlerden geçüp mekr ile sayd–ı âm ider
(Gösteriş (Riyâ) tesbihinin tanelerini sofu hile tuzağı yapar. Mümtaz kimseler bırakıp hile ile halkı avlar.)

Eğer sofu olsaydı evvelâ bıyığını ve tırnağını keserdi. Ve ikinci olarak da halka bir çağıltı, gürültü koyverip tesbihi duvara asardı."

Kıt'a

Ne assı âsitîn kütehliğinden
Çü dünyâdan elün küteh değüldür

Nedür râh–ı Hudâ ihlâs u ihfâ
Kuru tâc ile hırka reh değüldür

Gerekmez hây u hu derviş olana
Bular tabl u alemle şeh değüldür
(Gömleğinin yeninin kısa olmasından ne fayda var? Dünyadan elin kısa olmadıktan sonra. (Dünyalık şeylere elin uzanıp yetiştikten sonra elbisenin yeninin kısa olması birşey ifade etmez. Mühim olan elin kısalığıdır.)

Allah yolu nedir? İhlâs (Kalp temizliği) ve gizlemedir. (Bir koyun çobanının sürüsü başında kıldığı namaz, ihlâsının mahsulüdür. Çünkü insanların takdiri veya namaz kıldı demesi için değil, sadece Allahın emrine inancındandır. Bu ihlâstır. Saklamaya misal olarak da şu vak'ayı zikredebiliriz:

Endülüs Araplarda iken bir İspanyol delikanlısı bir Arap gencini öldürüp, yakalanmamak için kaçar. Bir bahçeye girip sâhibi olan ihtiyar bir müslüman Arab'a durumunu anlatır. İhtiyar da onu bahçesinde bir köşke saklar. Yoksa kuru tac ile hırka yol değildir. Derviş olana gürültü, velvele lâzım değildir. Bunlar için davul ve bayrak gerekmez. Şah değiller ya.)

(138)

Bir merkeble bir deve yolda giderlerken bir gece kafileden ayrılıp serbest kalırlar. Çöllere, sahrâlara düşüp en sonunda otlu sulu bir otlak bulurlar. Keyiflerince yiyip içerler ve safalar sürüp hoş geçerler. Miskin merkeb otlakta kıvâmını bulur. Zevke gelip coşar. Ve yüksek bir yere çıkıp âşikâne anırmak ister. Deve:

–"Hay kardeş ne yapıyorsun? Şarkıcılık zamanı ve türkü söylemek vakti değildir. Bakarsın yakınımızda güzergâh vardır. Sesin birinin kulağına gidip, başımıza

belâ tebelleş olur." Merkeb:

–"Hay ödlek kardeşim. Sen aşk hâlinden anlamaz, aşk nedir bilmez misin? Şu anda deryâ gibi gönlüm coştu ve aşkım kabından taştı. İrâdemin dizginini elimden kaçırdım. Korkup çekinme belâsını başımdan uçurdum"deyip hemen o pek çirkin sesiyle yüce bir çığlık koyverir:

Ferd

Derûndan hâlet–i ışk ide çün cûş
Olur nefs anda hayrân akl medhûş
(Aşk hâli içten kaynayıp coşunca, nefis şaşırır,akıl dehşete düşer.)

Yol yakınmış ve yoldan bir kervan geçiyormuş. Merkebin sesini işitirler:

- ''Burada köy varmış" derler Azık tedariki için yoldan sapıp oraya gelirler. Merkebi ve deveyi sahrada bulurlar. Başıboş olduklarını anlarlar, ikisini de tutup katar ederler ve yüklerinin bir kısmını onlara yükletip yollarına giderler. Deve:

- "Kardeş, ben sana demedim miydi? Ve bu sıkıntının gamını yemedim miydi? işte yine şimden sonra ağır yükler altında dermansız inleverek ve bol bol dayak yiyerek hasta, perişan neler çekeceğiz kim bilir?

Ferd

Şimden giru ey yâr gam u derde salâdur
âheng ide efgânumuza ol ki derâdur"

Merkeb:

–"Ben ne yapacağımı tasarlayıp işimi yoluna koydum" der ve birkaç adım gidip ayağını bir taşa vurur. Üç ayaklı hâle gelip gâh düşer gâh durur. Kervancılar merkebin durumunu görünce devenin yükü azdır de-

yip merkebi de devenin üzerine yükletirler. Deve merkebin hilesini bilir. Fakat tahammül edip bilmezlikten gelir. Biraz sonra kervanın yolu sarp ve büyük bir dağa çıkar. Zavallı o yana bu yana bakar. Dağın bir yanı öyle acayip bir uçurumdur ki görenler zeminin dibini bulmuş zanneder. Deve o anda elini sallayıp ayağını vurarak oynayıp dans etmek ister. Merkeb:

—"Hay can dostu n'eylersin?" Deve:

—"Bilmem, ey kaltaban ne söylersin? Senin o hoş nağmeli sesin kulağımda kalmıştı ve onun gönül açıcı hâli canıma tesir edip beni benden almıştı. Şimdi bu dağın tepesine çıkınca ve etrafı âleme bakınca içim şevk ve safâ ile doldu. Gönlüm coşkunluktan zabtedilemez oldu. O haller tazelenip derunum oyun havalarının hayâli ile yükseldi. Çaresiz oynayıp dans edesim geldi." der. Merkeb:

—"Hay canım kardeş, burası tehlikeli yerdir." Deve:

—"O zaman sen şarkı söylemesen şimdi ben de oynamazdım ve deryâ gibi böyle ciğerden kaynamazdım" deyip hemen bir kere raks eder. Dertli merkep devenin üzerinden fırlayıp uçuruma gider. Zavallı azap ve inleyişle:

—"Gerçi, ben şarkıyı vakitsiz söyledim, ammâ sen de bana tuhaf bir oyun oynadın" der.

Mesnevî

Kişi hoşdur gözetmek vakt ü kârı
Ki sonra assı itmez âh u zârı

Heva—yı nefsi sanup ışk u hâlet
Özüni oda atmakdur cehâlet

N'ola kaynarsan ey cân taşmak olmaz
Yeliküp kişi hadden aşmak olmaz
(İnsanın zamanı ve işi gözetip dikkate alması güzel-

dir. Çünkü sonra ah edip inlemesi fayda vermez.
Cahillik nefsinin boş arzularını aşk ve bunun benzeri haller zannedip, kendini ateşe atmaktır.
Ey gönül kaynasan ne olacak. İllâ taşmak mı gerek? İnsanın kendini güçlü tasavvur ederek haddini aşması gerekmez.)

N a z ı m

Olanlar râzı Hakkun kısmetine
Hased eyler mi Hakkun nîmetine

Çü bahtun yâri kılmaz sana dervîş
Elün irmez cihânun devletine

Seni hırsun koyupdur kara çölde
Yüri göz dikme şehler hil'atine

Virilmez bir uğurdan cümle maksûd
Nazar kıl devletün âhir letine

(Allah'ın kendilerine verdiği kısmete razı olanlar Allah'ın verdiği nimetleri çekememezlik yaparlar mı?
Dervîş, bahtın sana yâr olmayınca elin dünya devletine erişemez.
Seni hırsın (Aç gözlülüğün) kara çölde koymaktadır.
Yürü (Git) şahlar hil'atına (Kaftanına) göz dikme.
Bütün arzular, istenilen şeyler hep birden aynı yoldan verilmez. Devletin (Saadetin) sonundaki cezâya bak. Dikkat et.)

(140)

Baykuşa sormuşlar:
—"Niçin gündüz dışarı çıkmazsın?"
—"Ben gecenin aydınlığına alıştım, gündüzün karanlığına dayanamam" demiş.

N a z ı m

Ol ki mu'tâdı durur her dem hevâ–i külhanun
Derd ü mihnet zann ider zevk u safâsın gülşenün

Çık tabiat zulmetinden şem–i aklı rehber et
Muktezâsı böyledür ey yâr re'y–i rûşenün

(O her zaman hamam ocağının (Serseriler barınağının) havasına alışmıştır. Artık o, gül bahçesinin safâ ve zevkini dert ve sıkıntı (Azap) zanneder.

Yaradılış karanlığından çık, akıl mumunu rehber et! Ey dost parlak görüş bunu icab ettirir.)

HATİME

Bunlar dünyanın zariflerinin ve Adem–oğullarının âriflerinin hayat sâhibi olmayanlar hakkında anlattıkları lâtifelerdir. Bunların ahvâlini tâbirde ve vasıflarını belirtmede hadsiz faydalar olup bu nevi darb–ı meseller ve ibretli hikâyelerden hesapsız menfaat ve hikmetli hakikatler doğar.

Beyit

Suhan çün dâmdur efsâne dâne
Şekerden tatludur dilkeş fesâne
(Söz tuzaktır efsane tane. (Böylece) gönle işleyen hikâyeler (Gönül çekici efsaneler) şekerden daha tatlıdır.)

(141)

Ateş, dumana seslenmiş:

–"Hem bana dost ve arkadaş geçinirsin, hem de bir nefes sohbet edip bir an yanımda kalmayıp kaçarsın, niçin?" Duman:

–"Senin şavkını, sıcaklığını, safâ ve nurâniyetini görünce, gönül açıcı gelişini haber vermeğe ve ibretli görünüşünün hücumunu Adem–oğullarına söylemeğe giderim." demiş.

(142)

Bir kişinin gözleri rahatsız olup, elleri sık sık gözlerinin ziyâretine giderdi. Bir gün el sordu:

–"Ey göz, nicesin, benzer ki biraz eyicesin?" Göz cevap verdi:

–"Gerçi bütünüyle perîşan ve harâbatım, amma sen gelmeyince gâyet rahatım."

Nazım

Eyler cefâ marîze adunun iyâdeti
Bakmak yüzine hâtıra virür kasâveti

Bir kimsenün ki degmeye sûdı ziyânına
Yoldaş idinme gider anı varma yanına

(Hastaya düşmanın ziyareti cefâ (Azap) verir. Yüzüne bakmak da gönüle kasâvet (Sıkıntı) verir.
Bir kimsenin kârı zararına dğmezse onun yoldaş edinip yanına varma.)

(143)

Bir gün gölge ağacına:

–"Ey yüksek ağaç! Ve ey rahat kaynağı, uzun müddetten beri alâka elimi senin eteğine veririm. Kendimi senin ayağına bırakıp hizmetinde dururum. ardınca ve önünce seğirdirim. Dâirende dönüp dolaşıp seni tâkip ederim. âlemi aydınlatan güneşin seninle açık sohbet ve dostluğu; ve perdesiz yardım gözü vardır. Ben bahtsız ve kilimi karanın halinden ona azıcık arzeylesen ve terkedilmiş dertli halimden bir parça söylesem. Belki senin şefâatinle bana merhamet edip benimle de perdesiz, mânisiz bir lâhza sohbet eder." Ağaç:

–"Ey mayası bozuk gölge, bunca zamandır bir ayak üzerinde hizmette dururum. Ve her gün yüzümü o hazretten yana vururum. Ayağının toprağından baş çekeli yanımı yere komuş değilim. Ve seni her gün kendi başına aldatılmış ve yatmış uyumuş görürüm. Benim vasıtamsız mülkün müdür ki sen onu görebilesin veya hizmetinde durabilesin."

Nazım

Ey zerre–i bî–pâ vü ser itme bu hayâli
Kim el vire hurşîd–i cihân–tâb visâli

Var kadrüni bil vasl hevâsına özenme
Lutf ile n'ola kıldı ise arz–ı cemâli
(Ey başsız, ayaksız zerre (Bir hiç olan), cihânı aydınlatan güneş el verecek, diye ona kavuşma hayâlini boşuna kurma.
Var (Git) değerini bil, kavuşma arzusuna özenme. Lütufla güzel yüzünü arzetmişse daha ne istiyorsun yetmez mi?)

(144)

Akıl, devlete:
–"Behey kardeş ne biçim dostsun ve ne tuhaf av kuşusun ki her bulduğun yuvaya konarsın ve olur olmaz kâşâneye dönersin?" Devlet:
–"Evet hikâye dediğin gibidir. Amma seni bulmadığım yerde durmam ve sensiz hiçbir makamda oturmam"dedi.

Nazım

Kim ki akl ü devlet ile yâr olur
Bâğ–ı âlemden o ber–hurdâr olur

Akldur sermâye–i ızz ü şeref
Devlet–i bî–akl olur âni telef

Akl devletdür hakîkat câhile
Devlet olur sanma mâl ü câh ile

(Kim akıl ve devletle dost olursa dünya bağından o mutlu olur.
Büyüklük ve şerefin sermayesi akıldır. Akılsız devlet ani olarak (Hiç beklenmeyen bir anda) telef olur.
Akıl câhile devlettir. Yoksa mal ve yer (Makam) ile devlet (Saâdet) olur sanma.)

(145)

Poyraz, kaba–yele:

–"Be herif, çıkmazsın çıkmazsın, çıkınca âlemi birbirine vurup yıkarsın. Geceyi gündüze ularsın; gâh ağlarsın, gâh gülersin."

Kaba–yel:

–"Ya beni sencileyin kalleş mi sanırsın? Kuşluk olmayınca kalkmazsın ve yine ikindi olmadan yatırsın."

Poyraz:

–Hükemâ ne demiştir bilmez misin: "Uyanık zâlimden, az inciten uyku daha iyidir."

K ı t ' a

Çü gündüz katl–i merdum ide zâlim
Ne assı giceler ihyâ kılursa

Bu resme rûz u şeb bîdârlıkdan
Ana hâb–ı ecel yegdür bilürse

(Zâlim kimse gündüzleri adam öldürüp (Cana kıydıktan) sonra geceleri ihya etmiş (İbadetle diriltmiş) olsa da ne fayda var?

Bu şekilde gece, gündüz uyanık olmaktan onun için ecel uykusu daha iyidir.)

(1) Ashâb, sahâbe, sahâbî: Peygamberi görüp sohbetinde bulunarak ona tâbi olan müslümanlar.
(2)Havârî, havâriyyun: Hazret—i İsâ'ya inanan oniki dostu (ashâbı).
(3)Aslı: Zıllu'llah olup: "Allah'ın gölgesi, Allah'ın yeryüzündeki halîfesi, O'nun kanunlarının (şerîatı) uygulayan İslam pâdişâhı" anlamına kullanılır.
(4)Karılar: Burada ihtiyar, yaşlı kadınlar anlamınadır.
(5) Ak: Halkın gözüne boz inmiş dediği, bir nevi körlük.
(6) Remed: Göz ağrısı. Göz kapağını içten örten örtünün iltihâbı.
(7)Cebrâil, Cibrîl: Peygamberlere Allah'ın emirlerini (vahyi) bildiren melek.
(8)Rûm: Anadolu; Rûmî: Anadolu'lu.
(9) Gılmân: Tüyü çıkmamış gençler, delikanlılar.
(10) Rehâvi: Türk müziğinde bir makam.
(11) Küfr, küfür: İmanın zıddı. Vahdaniyet, nübüvvet veya şerîatı inkâr eylemek. Ayrıca örtmek mânasında olup Hakkı örttüğü için din ve şeriatı inkâr anlamında kullanılmıştır.
(12) Mesîh: Hazret—i İsa: (Mesih dini: Hıristiyanlık)
(13)Harîcî: Hazret—i Ali'ye muhalefet ve isyan eden gürûhun her birine —adâlet ve hak dairesinden dışarı çıktıkları için— "hâricî" denilmiştir.
(14) Havernak Köşkü: Mimar Sininmar tarafından Fırat'ın Hire yakınlarında yapılmış olan meşhur köşk.
(15) Rûmî, Hatayî: Ayrı hususiyetleri olan birer tezhib (süsleme) dir.
(16) Fesâhat: Aslında sütün köpüğünün gidip hâlis kısmının kalması. Birşeyin kusur ve lekeden uzak olması mânâsınadır. Bu münâsebetle sözün açık, düzgün ve hatâdan temizlenmiş olmasında kullanılır.
Belâgat: İyi, düzgün, pürüzsüz ve güzel söz söyleme ve bunu öğreten ilim.
(17) Cerr: Burada ilim tahsil eden medrese talebelerinin üç aylarda (bilhassa ramazanda) münâsip beldelere ve büyük köylere giderek dinî bilgiler öğretmek, gerekli vaazlar vermek suretiyle erzak ve para toplamalarıdır. (Anadolu'da boş lakırdı yapıp kuru gürültü edenlere "car cür etme" derler.)
(18)Mutezile (İtizâl): "Kul yaptığının yaratıcısıdır"diyerek kaderi inkâr eden mezheb. Buna "kaderiyye" de denir.
(19)Takdîr: Ezelde Allah'ın olmasını istediği şeyler. Alın yazısı, kader.
(20) Ehl—i sünnet ve cemâat: Peygamberimizin ve sahâbelerin yolundan gidenler.
(21) Fa'âl—i Mutlak: Allah (istediği işi tek başına yapan.)

(22)Hızır, Hızr: İçenlere ebedi ölmezlik veren Ab—ı Hayât'tan içip ebedî yaşama mazhariyetine kavuşmakla meşhur olan bir peygamberin ismidir. Ve hâlâ yaşamakta olup başı darda kalan çâresiz mü'minlerin, iyi insanların imdâdına yetişmekle meşhurdur.

(23)Hüve: O (Allah lafzının yerine kullanılır.) Mezar taşlarındaki "Hüve'l—bâki" bâki, ebedi olan yalnız O'dur. İbâresinde olduğu gibi.

(24) Darabe: Vurdu (Bu medreselerde arapça öğretilirken cümlenin unsurları bahsinde misal olarak kullanılan darebe: vurdu fiilidir. Kim vurdu? Fâili o'dur ve o yazılmamışsa darabe: Vurdunun altında gizli kabul edilir. İşte bu vurma işini yapan fâil "O: hüve" ile Allah lâfzı yerine kullanılan "O: Hüve" arasında nükte yapılır.)

(25)Çulha: Çul, kilim dokuyan.

(26)Ferd: Başka bir yere bağlı olmayan, müstakil beyit.

(27)Kadı: Şerîat mahkemesi reisi. Islâm hukuku hâkimi. Allah'ın kanunlarına ve Kur'an'a göre hükmeden hâkim.

Subaşı: Zâbıta memuru, kumandan.

Kethuda: Ev sâhibi, köy sâhibi, köy ağası.

Muhtesib: Belediye reisi veya şehr—emîni makamında bir memur.

(28)Münker, Nekir: İnsanları kabirde sorguya çeken suâl melekleri.

(28) a) Fatih Sultan Mehmed de kendi ismi ile anılan Fatih semtinde yaptırmış olduğu üniversite (sekiz medrese) Bugün de halen üniversite talebeleri için yurt olarak kullanılmaktadır.

(29)Tecvid: Kur'an'ı Kerîmin güzel tilâvetini (okunmasını) öğreten ilim.

(30) Bunlar tecvîd bölüm ve kaidelerinin isimleridir. Kur'an'ı hakkıyla ve doğru okumak için riâyet edilmesi gereken kaideler olup her biri için geniş malûmât tecvit kitaplarında vardır.

(31) "Vay senin haline, sonra yine vay senin haline", asıl mânâ böyle olup, metindekiler hocanın uydurmasıdır.

(32) (Mü'minlerle alay ederek) dediler ki: O halde bu (dirilme) hüsranlı (zararlı, acı) bir dönüş! (Nâziat sûresi 12. ayet) Ayetin mânâsı bu olup, yukarıdaki hocanın uydurmasıdır.

(33) Musa (Rabbine) seslendiği zaman. Hoca, seslendiği zaman anlamına olan "İznâdâ"yı bilgisiz, câhil mânâsına olan "nâdân" anlar. Bunu da bilgili, bilen anlamına gelen dânâ ile değiştirmek gerektiğini söyler.

(34) Hz. Musâ düştü. (bayıldı) Aynen birinci gibi "Harra"nın mânâsını bilmediği için eşek anlamına gelen "har" anlar...

(35) Şuden: Farsça "olmak" anlamına.

(36) Osmanlıca "olmak" kelimesinde vav harfini kaldırınca

kalan kısmı "almak" okunur. Aslında "vavı kalmış" şeklindeki ifâdeyi, yukarıdaki şekilde değiştirdik.

(37)Attaristan: Her türlü güzel koku, bahârat ve iğne iplik gibi küçük şeyler satılan yer. Bunları satana attar denir.

(38)Muhtelif madenlerden altın ve gümüş yapabilme, onları altına çevirme Simya ilmi.

(39)Her iki ayet "Bakara" suresinden alınmıştır.

(40) Mani: Meşhur Çinli bir nakkaşın (ressamın) ismidir. Nübüvvet iddiasında bulunmuş ve Sâsâni hükümdarlarından Behram Şapur'un zamanında İran'a gelip bâtıl mezhebini yaymaya başlamış olduğundan idam olunmuştur. En güzel resimleri Erteng veya Erjenk diye anılan meşhur mecmuasındadır.